

UMC OF

34/0.7

ORVOSLÓ

KÖNYVETSKE,

MELLY

BETEGESKEDŐ

SZEGÉNY SORSU EMBER

SZÁMÁRA ÉS HASZNÁRA

KÉSZÜLT

CSAPÓ JÓSEF

ORVOSDOKTOR ÉS DEBRECZENI
FISICUS ÁLTAL

A KÖNYVETSKE EGZEMPLIUM

CSAPÓ JÓSEF

KÖNYVTÁRA

POSONYBAN & PESTEN,
FÜSKUTI LANDERER MIHÁLY
költiségevel. és betüivel.

1791.

ELÖL-JÁRÓ BESZÉD.

A mostan ditsőségesen Uralkodó Felséges Koronás KIRALY Urunk jzokott kegyes Indulattya szerint, a' Magyar Hazában is minémü bolts rendüléfeket Királyi kegyelmes Parantsolati által tett légyen, melly szerint minden Vármegyékben, és Városokban rendes Orvosjokot, és Apatikákat a' szegény szilödöknek hamar 's könnyü móddal való segítségekre Ö Felsége tartatni kíván, ez minde nek előtt tudva lévö, és örök emlékezetben tartandó dolog: Ezért-is, illy búldog idokban mindenütt a' köz-ren den lévö betegeskedö Ember-is tanúlt

Orvoshoz, és Patikákhoz folyamodhatik. Mindazáltal mivel némelly szegény forsuak 's érték nélkül valók, Orvosi szereknek pénz által való meg-szerzésére nem mindenkor elégségesek; Ez okból ezen Orvosló könyvetske tsak azért készült, hogy a' puszta szegény forsu Ember egy vagy másféle nyavalyájában, a' mindenütt ez Országban könnyen fel-található Fűvek, és Virágok által is, a' mennyire lehetséges, magát orvosolhassa, ugy a' mint e' könyvben értelmesen 's fundamentomossan tanittatik. E' mellett ezen Orvosló könyvetskében olly hasznos tanáts-adások-is közöltettek, mellyek szertint ki-ki hűségesen oktattatik, mi módon az ebben meg-nevezett nyavalyáktól magát őrizze, és praeserválja. Iratott Debretzenben az 1791-dik Esztendőben első Havában.

ORVOSLÓ
KÖNYVE TSKE
ELSŐ RÉSZE.

*Az emberi Testnek különös Tagjait
Érdeklő vagy el-foglaló Nyavalyákról.*

ELSŐ SZAKASZ
AZ FÖNEK NYAVALYÁIRÓL.

minemü a'

I. Bolond - hagymáz.	VII. Szem - dagadás.
II. Elmebéli-bódulás,	VIII. Szem - hályog.
III. Meg - dühösödes.	IX. Fül-fájás.
IV. Nehéz-gondolkodás.	X. Fog-fájás.
V. Fő-fájás.	XI. Orr - vér - folyás.
VI. Fő - szédülés.	XII. Nátha.

1. Bolond - hagymáz.

A' Bolond-hagymáz Forro-betegségben bőv vérü, és heves természetü Emberekben, többnyire pedig Férfiakban támadni szokott, olly formán, hogy tudniillik az ollyatén Beteg már előre nagy főbéli

fájdalmaktól gyötrettetik; az emésztet vég-béliben meg-szorult; egynéhány éjszakákat álmatlansággal el-tölt, melly után ofztán Phantazérozni, az-az: elméjén kívül beszél-teni kezd; Ezt követi a' szomjuság, és szemeknek fel-suvott tsillámló tüzes vólta, 's vizelletnek fenn akadása.

Fő oka ez Nyavalyának az agy-velőt bé-borított hártványoknak az azokban meg-gyült és szorult böv vér miatt lett fel-da-gadozások, melly ha harminc nap mulva el-nem olzol, tehát nagyobb erőre kap-ván nyavalya-törést vagy halálos álmat okoz. Ezen nyavalya fokszor abból-is vészi ere-detit, sőt mint szomorú példák mutatták, halálra-is változott, midön az amugy-is már forró-betegségben lévő Ember erős izzadá-sokra akármí külső 's belső eszközök ál-tal kényszerítették, ezen kívül alkalmatlan időben ugy-mint negyöd napon rajta eret vágatnak: A' közelebb nevezett okokból pedig annyival könnyebben következik a' bolond-hagymáz, midön már ez előtt való időkben az olly ember az ő elméjét sok gondolkozásokkal, gondokkal, buslakodá-sokkal, haraggal, és sok bor ivással terhel-te, és ekképpen az agy-velőt erőtelenítet-te;

re; avagy ha forro-betegségében lábai bémeg-nem takartatván meg-hűltenek; vagy valami természeti vér-folyások, és has-menések tudatlanságból külső vagy belső eszközök által benne meg-akadályoztattak.

Az Orvoslást elsöben-is ugy intézni kelletik, hogy az agy-velöt bé-borított hárttyákban meg-gyült meg-sürödött, 's ez okból öszve szorúlt vér el-oszlatafsék és a' förül vízfsza vonattafsék, melly a' nyavalya kezdetinek első napján ér-vágás által végben-is vitetthetik, mellyet néha hasznos, or-vér-folyás-is követni szokta, vagy ha ez önként meg-nem indulna, szalma szálnak az beteg orra-lyukában való bé-dugás által meg-inditathatnék. Ezek után a' Beteg olly orvofságokkal éljen, mellyek oszlató, nedvesítő 's hivesítő erővel bírnak; e' végre végy hárs-fa-virágból ki-fött vizet, vagy e' helyébe fekete tsereszne vizet, annyit, a' mennyi egy kis üveg pohárban fér (melly üveg kis pohárt dunántúl németeffen glázlinak neveznek,) ez vizben kavarj egy kés hegyre férő rák-szem porát, vagy e' helyébe tójás haja porát (az-az mint dunántúl szóllanak tikmony haja porát) akár pedig csiga haja porát, ezek-

hez tétettefsek huz-buza-szem nehezségű tisztított faletrom, nád-méz, az az : tzukor egy fel dióné, ezen ekképen készült italból oránként két kalánra valót igyek-meg a' finlödő ember.

E' mellett a' Beteggel Zabról főtt vizet, mellynek egy ittzéjeben öt vagy hat szál igaz saffránt vetettek, itattni kellett; vagy igen nagy hévsegeben, sárga dinnye vagy tök dinnye magokra tiszta jó vizet töltögetvén azokat fa vagy vas mosárban mind addig törjek, mig nem a' viz fehér szinre változik, mellyet-is tiszta fehér ruhán által szürvén, ugy itafsák a' beteggel, tudniillik minden orában egy fél kis üveg pohárnira valót; Az édes mondolákat ezenképpen meg-lehet készítetttni, és meg-idogalni hivesítettö ital gyanánt.

Külső-képpen a' főre rakatathatnak melegen a' következők: ugy mint egy elevenen kétfelé vagdalt tyuknak akár pedig galambnak fele része, avagy egy meg-öletet borjunak még meleg tüdeje, ha pedig hamarjába mind ezeket kapni nem lehetne, melegített téjjel avagy vízzel töltsenek - meg egy holyagot és borittsák a' fejére.

A' főre indúlt böv vér, hogy alá felé induljon, igen hasznos a' Beteg talpaira kötni ime ezeket: kovászt, szappant, ruta-füvet sós etzettel együtt törjenek, és kavarnak öszve, 's kösék ruhákkal a' talpaira; Ezen módon a' fokhagymát-is etzettel jó fel-kötni: Fejére 's nyakára meleg kámforos éget-borban mártott ruhát terítsenek; Senna levelekből készült kristály hasonló-képpen javaltatik, de a' magyar szegény ember ehez nem szokott, sőt ha halja-is ez orvoslásnak módját töle megirtozik, noha mondhatom, hogy a' külső nemzetek fokiéle nyavalyákban véle nagy haszonnal élnek.

Némellyek az nyelv alatt lévő érnek meg-vágását, vagy a' homlokon vagy lábon való ér-nyitált javallyák; az első ugyan hasznos de bajossan vitetthetik véghez, kivált ha a' beteg elméjében igen meg-háborodva vagyon, a' többi inkább végben vitetthetik, de ha has-menésben vagyon a' beteg ezeket se tanátsos meg-váogatattni. Feje-tetejét az ilyen embernek, ha jó előre meg-köpölyözik, az-is igen nagy hasznú.

Néha ez nyavalyában a' hányás-is erőlteti az embert, ekkor tehát kámforos éget-

borral meg-áztatott egy két rétű ruhát terítsenek a' gyomrára, melly egészen a' mely-tsontig érjen. Ha már ezen fellyebb elöl hozott hasznos Orvosi eszközökkel lett élés után a' Beteg még-is nagy forroságban és elmebéli háboruban meg-marad, és melyében erőssen hörögni kezd, körmei a' kezein meg-kékülnek, már ekkor a' halál az ajtó előtt áll.

Okozthatik néha a' bolond-hagymáz abból-is, midön valakinek feje meg-sértetik és romlik, esés, ütés vagy meg-sebesítés miatt, melly hamar halálos lenni szokott, hanem ha az kaponya alatt öszve gyült sűrűsödött vér Trepanatio az-az: agy-kaponya meg-szurása által ki-véttetik, mellyet ollyankor az Orvos Doctörök tanult értelmes Bozsbélyok által végben vitetni szoktanak.

II. *Elmebéli-bodulás vagy meg-bontakozás.*

Ez a' gondolkodó elmének olly meg-bontakozása, melly szerint az a' külső látható dolgokról nem úgy itél, a' mint azok magokban vagynak, vagy pedig ollyakat képzel magának, mellyek nintsenek.

Ez

Ez ilyen elmebéli bomlás az emberi vérnek egészségtelen vóltából, ugy-mint annak sűrűségéből; aszszony ember hófzámának meg-állapodásából, és fajtalan életből támadni szokott; néha pedig istentelen embereknek gonosz-téteményekből-is: Az illetén bomlott elméjük ábrázatra, és külső tagjaikra nézve jó színben 's állapotban lenni látattnak, és akár minémü erős munkát el-kövehetnek.

Illy keserves állapotban lévő embernek a' karján eret kell vágatattni; aszszony embernek inkább a' lábán nyissanak eret, ha pedig ez után elmének épülése nem tapasztaltatnék, akár férfún akár aszszonyon az eret több izben-is meg-nyitattui lehet: Az férfúnak, ugyan erét a' homlokon-is vágatathatni, vagy feje tetejére egy köpöly vetettherik a' Borbély által; ha pedig az érnek meg-vágatását valami környül-álló dolog tilalmazná, tehát a' Borbély által az karján holyagot kellett szivatattni. Az illy embernek, kivált, ha igen nagy ehető, hóld fogytán purgációt adgyanak, az az: olly orvofságot, melly hányás által gyomrát, vagy has indulás által a' beleket a' sűrű nyálas epés rozsa nedvességektől

től meg-tisztítsa, melly így léfzen-meg, ha a' bodza-fa nyers gyökerének zöld-hajából az levet vagy nedveséget ki-nyomják, ki-préfelik, és ebből egy két fél dió hajba férőt véle meg-itattnak, éhomra, még pedig minden harmad napon egyszer ezt tselekedvén, úgy hogy ha az első bé-vételre a' természet meg-nem indulna, másod izben más-fél vagy két annyi bodza-gyökér levét-is adhatnának, kivált izmos pufztai embernek, kinek természeti a' városi ember felett erősebb lenni szokott.

Némellyek az illy meg-bontakozottaknak a' fehér hunyor gyökerének borban való meg-ivását javallyák, de minémü nagy ártalmú fü és gyökér legyen a' fehér hunyor, az általam írott Magyar Fűves könyvben, mellyet 1775-dik esztendőben Pofonyban Landerer Mihály ki-nyomtattatott, bővebben meg-jedzettem: Inkább tehát illy bomlott elméjü személyeknek a' fekete hunyor-fü gyökere tanátsoltatik, mellyel éltesék ekképpen: Végyenek egy könting (melly egy lótnak egy negyed részze) fekete hunyor gyökért, ehez tégyenek két könting, az-az: fél lat sahéjt, és egy citrom-

nak tsupa külső sárga haját; vagdalcaffanak apróra mind ezek, és töltsenek reájok egy font forró tiszta vizet; 's tegyék meleg helyre, hadd ályék ott három vagy négy óráig, ezután töltsenek hozzá két font tiszta ó bort; ez meg-lévén, minden-napon éhomra egy pár kis üveg pohárra való itassanak-meg az olly emberrel.

Ha már a' bodúlt emberen eret vág-tak, és purgatiót-is néki bé-adttak, tehát váfzony ruhából varjanak egy kis párnát az-az: vánkös formát, vagy süveg formát, ezután seb füvet, az az: Betonikát, levendulát, Bafalyikomot, Kakuk-füvet, Tyuk-hur-füvet, Gyöngy-virágot, Kesztyü-füvirágot, Hárs-fa-virágot, mindeniket egy fél marékra való vévén vagdalják apróra, tégyenek hozzá egy könting az-az: egy quintli (melly mind fellyebb mondám egy negyed latnak egy negyed része) koriandrom magot, és szegfü-borst, mindeniket előre mosárban meg-törvén, lotsolják-meg tiszta meleg borral, töltsék-meg véle az említett párnát, vagy vánköst, és kösék a' fejére, de előre a' fejeröl a' sűrű haját le-kell beretváltattni, vagy ollóval le-nyírni. Az éjszakai álmatlanságot, és nyughatatlanságot

orvosolni kelletik így: Fehér mák magvait fél marékni, vagy fehér Beléndfü-magvait szint ennyit, törjék mosárban annyi bort öntvén közében míg nem pép vagy kása forma léend, mellyet az homlokára, és vak szemeire, az-az: halántékjára lehet kötni éjszakára.

Meg-kell pedig jedzeni, hogy az fent említett orvoslásnak módgya olly embereknek való, kiknek meg-bontakozások az benne lévő sűrű böv vérből, és a' gyomorban 's belekben lappangó fok fekete sár epéből, és temérdek sűrű nyáiból eredit vette: De ha az elmebeli romlás valami gonosz téteményből, ugy-mint: mérges fünek étele vagy itala miatt lett, tehát ekkor az édes mondola olaj, avagy frissen-mag olaj meg-ivása avagy sóttalan lros vaj meg-evése használatos léizen; az tzi-trom leve-is jó ekkor, kivált ha az bomlás valami ártalmas fünek meg-ételéből támadott. Fajtalan élet után következett tébolyodás szünik, a' midön egy löt tisztított falétrom egy pint kút vagy forrás vizben el-olvasztattván, ez viz közönséges ital helyiben az illy személlyel itattatik, mellyet Doctor *Göldenkle-is* hasznosnak len-

ni az ő idejében tapasztalt vala. Aszszony ember hószáma, az-az: természeti járása meg-rekedéséből okoztatott elmebeli bodulás, ugy itélem leg-jobban orvosoltathatik annak elébbi, rendes természeti járásának vízfőzása által.

Ez orvoslások után az illy ember várom hetekig őrizze magát az igen hevittő és puhatosbb tápláló erejű étkektől, minő pedig a' nyers gyümölcsök étjétől, és az bor italtól; e' helyébe inkább Perje-fü-gyökeret, Soska-fü-gyökeret, Katáng-koro-gyökeret, Angyal-édes-gyökeret, mindenikből egy-egy fél marékint, melly apróra vagdaltatott légyen, három ittze jó vízben meg-főzvéen, és a' meg-fővése után meg-szürvéen, véle, mikoron szomjúzik, köz ital gyanánt éljen; Az meg-tisztult jó-féle sernek itala-is meg-engedetthetik. De ha ezek helyébe az szapora-füvet a' Tyukhur-füvel együtt vízben meg-főzik, 's ezen vizet az illyen bontakozott személlyel itatják, hasonló jó hasznu szokott lenni, mert az orvoslás alatt az épülést segiti, az orvosoltatás után pedig újabb effele szomorú változásoktól meg-őrizi.

III. Meg-

III. *Meg-duhosödés.*

Ez rettenetes nyavalya, dühös Ebnék vagy akármi meg-veszett állatnak megmarása után következni szokott, még pedig nem egy forma időre, mert némelly emberen előbb, némellyen későbbre magát mutattni kezdi, ugymint: az meg-harapás után negyed napra, egy hétre, egy hólnapra, egy esztendőre, és többre-is; ritkán huszadik napra, többnyire negyvenedik napra: Nékem ugyan, ki ezeket írom, ez előtt egynehány esztendővel egy Öri nevű érdemes Tisztartó azt beszéltette, hogy egykor Nemes Szatmár Vármegyében látott egy Jágertt, az-az: Vadászt, kinek kezét a' meg-veszett agár meg-marván, azon napon szomorkodott, harmad napon, midőn vadászni ment volna véle a' Tisztartó, hozzá mindetig csak így szólla: ugy zug szüntelen (ugy-mond) a' fejembe mint-ha egy kas méh volna benne: Az eh marás után heted napra a' Jäger víztől félni's rettegni kezdett, kilentzed napra tellyes erejében volt benne az víztől való félelem, tizen-kettődik napra pedig nyavalyatörésben meg-hólt.

A' melly Emberben tehát ez az iszonyu nyavalya kezd támadni; következő meg-ismértető jelekkel ki-mutattya magát: tudniillik az illy Ember minden egyéb külső ok nélkül buslakodik, haragoskodik, fáradt tagjait rendetlenül mozgattya, keveset alszik, eledelt nem kíván, gyomrában nehézséget érez, karjai és lábai megmerevedtek, fokát ásítózik; az levegő égnek nehézsége ellen panaszkodik, ámbár tiszta és tsendes idő legyen; szokása ellen igen keveset iszik.

Ha azért valaki illy szerentsétlenül talál járnai, orvoslását leg-kifőbbet se kell halasztani, hanem azonnal a' harapás által okoztatott sebre száraz köppölyt vettesenek, ha ebben hamar mód nem volna; azonnal egész testét a' víz-alá dugják egy-néhányszor, a' víz alól ki-huzván az embert, az rajta lévő sebet sós vízzel ki-is kell mosni, és mindgyárt a' sebre köppöly vettesék, mert ekkeppen a' méreg a' sebből ki-szívattatik; ez után tüzes vassal a' seb mélyen bé-égettesék, melly égett sebre osztán a' meg-veszett állat szőrit reá kell kötni, ennek fölibe pedig kötöfésék a' Therjék, melly közzé kevés kám-

for és tört az-az: meg-zuzott foghagyma egyelítve légyen. Ha a' seb száradni kezd, tehát a' száraz varát éles kéffel róla le-kellettik vágni más napon, es 'ujjonnan a' dühös eb szörít reá rakván a' therjékkal-is ismét azon módon bé-kell kötni, mert nem tanátsos, az efféle sebet azonnal bé-hagyni gyógyúlni, hanem három 's négy hétig-is nyitva tartani kellettik.

Az illy külső orvoslások mellett az meg-maradtatott Emberrel egy könting Therjeket, vagy annyit, a' mennyi egy fél üres dióhéjba belé fér, meg-kell étetni, mellyre meleg vizet igyék, és bé-takarodván izzadgyék; két vagy három tse-re-bogarakat-is jó meg-enni, de először azokat mézbe rakják, hogy benne meg-dögöljenek: a' ki pedig a' bogarakat magokat meg-nem akarná enni, avagy tsak a' belölök ki-nyomogatott mézes levét egy két kalánra valót igya. Az-is használatos, ha azon veszett kutyának maját vagy szívet ki-vágják, meg-száraztják kemen-tzében, 's porrá törvén, ebből a' porból a' meg-sértetett Embernek regvel és estve két kés hegyére féröt meg-enni adnak. Ha-sonló módon jó meg-étetni az égetetett ráknak

ráknak a' hamvát. Lehet hasznos orvofságot készíteni ekképpen - is : Végyenek Rák' hamvát két lotot, Szent László Király füve gyökere porát fél lotot, Csába Ire, vagy Chaba-Ire-fü porát. (Pimpinella fangvisforba) és Angyal-fü gyökere porát mindenikből egy quintlit az-az: egy köntinget, kavartassanak öszve mind ezek az porok, mellyből regvel és este egy köntingni egy kalán borban adásék-bé. Az tyuk-szem nevü fűetske (anagallis flore puniceo) ez végre igen dicséretes fű, mert a' kit a' dühött eb meg-mart, azt a' meg-dühödéstől 's haláltól meg-menti, ha e' fűvet porul észzi, a' róla sütt vizet iszsa, 's a' sebet vele kötözi; ezen fűről a' kedves Olvasó többet érthet, ha az én saját munkámat olvassa, mellyet új-füves, és virágos magyar Kert neve alatt ezer hétszáz hetven-ötödikben Pofonyban nyomtattattam-ki.

Eledeleit az illy Embereknek Basalyikkommal, és majoránnával jó meg-hintetni, bort tisztát ihatik keveset, ebben pedig áztat hatni Csába-Ire-fü gyökerét. Egynehány Német Országí, és Helvetziai tudós bölts Orvosok nagyon dicsérik az Ebtsipke vagy vad-rósa gyökeret, mellyet meg kell re-

szelni, 's belőle egy kalánra valót, egy üveg-pohárral, az-az: glázli édes tejjel együtt az olly Ember igyék, ennyit pedig háromszor egymás után, minden tizenkét óra el-folyása után, ezután-is minden hód töltin, és fogytán szint ennyit bé-végyen.

Midön azért valaki olly ebet lát, a' melly az uton kereftül kacsúl füt, farkát le-botsattya, futván gyakran meg-állapodik, nyelvét száján kívül lógattya, orroból, szájából a' nyála bőven folydogal, komor szemmel néz, mindent meg-ugat, és meg-mardot, az illyen kutyát veszett kutyának lenni el-hidgye, és magát elöle el-reitse, és ha lehet valami módon meg-öleffe, meg-lövéen vagy lövetteffe azt.

IV. Nehéz-gondolkodás.

A' Nehéz-gondolkozás vagy Melankolia az elmének olly változása, melly szerint az Ember maga felől; és a' környüle valókról nem jól gondolkodik, hanem minden igaz ok nélkül szüntelen csak szomorkodik, 's a' t: Az illyen Emberek azért szüntelen sohajtanak, magánofságot keresnek, de félelmes természetek miatt egy helyben egyedül nem maradhatnak,

magokat külömbféle hafzontalan nehéz gondolatokkal gyötrik, és oly dolgoknak kívánnásával fárasztják, a' mellyeknek tzellyára soha el-nem érhetnek.

Oka ez változásnak néminémüképpen ugyan a' főben vagyon, de igaz eredeti oka ugyan csak a' hasnak belső részeiből; ugy-mint a' májból, lépéből 's fodorhájból származik, mert ugyan-is mivel a' gyomor, és a' belek sár-epével, 's természet ellen való savanyuságokkal rakva, inét az említett belső tagokra - is veszett nyers nedvességek szivárodnak, 's botsáttanak.

Jó reménységet szolgáltat a' majdani meg-épüléshez az, ha a' nehéz-gondolkodás nem szüntelen tartó, hanem csak néha néha elő-forduló; Ellenkezőképpen lévén a' dolog, nehezebb 's hosszabb időre leendő meg-épülésről gondolkodhatni.

Az orvoslásban e' végre arra kell igyekezni, hogy a' Gyomor, és a' Belek ilendő orvosságok által ki-tisztuljanak, az az: a' benne meg-gyült fok nyál, és epe ki-hajtasék; a' májban, lépben, és fodorhájbán meg-rekedett sós sűrű fekete vér vékonyá 's folyová tétetsék, és ezekből

ki-takaritattasék; mind pediglen az erekben lévő vérnek rendetlen mozgása, 's fel-budúlása le-tsendesitesék.

A' gyomornak 's beleknek ki-tisztulá-fokra, azért vedd és készítsed-meg e' következő szereket, ugy-mint; Senna leveleket más-fél lótot, kissebb ezer-jó-füvet, Gerény-füvet, Föld-füsti-füvet, Arany-fonál-füvet, Angyal-édes-gyökeret, mindenikből annyit, a' mennyi három ujjaid közzé fér; ezeket mind vagdald apróra, tölts reájok fél mezfely forró vizet, és hadd ugy állani egész éjszaka, regvel pedig kevésse meg-melegitvén szürd által tiszta fehér ruhán, mellyet melegerskén regvel igya-meg a' beteg. Vagy pedig vétesék Arany-fonál-fü egy jó marékni, Fekete-hunyor gyökere egy lótot, szeretsendió-virág fél lótot, mind ezeket apróra vagdaldván töltsenek reájok egy font forró vizet, és minekutánna egynéhány órákig így állott, két font ó bort kell hozzá tölteni, mellyből ennekutánna naponként regvel éhomra két üveg pohárára valót meg-kell inni,

Ezek így meg-lévén, az illy emberen egy két nap múlva a' lábon-való eret meg-kell

kell vágatni; kivált aszfszony - embernek jobb a' lábán vágatni, annyival inkább; ha a' Hó-szám benne meg-rekedett, ujjolag pedig minden második hólnapra megkell az erét vágatni, még pedig két nappal elébb az mint a' hószám rajta meg-indulni szokott: Férfi Embereknek karjaikon is vágatni, de még jobb ha nadályokkal, azaz: piótzákkal az alfelét meg-szivattyák, mivel így a' májban, lépben, és fodorhájban meg-rekedett vér meg-indittatik, és aláfelé vonatik a' felső tagokról, a' melyekre ez előtt az alsó tagokról bőven fölfelé rohan vala: Ezek után az ilyen Ember minden három óra el folyása után egy kés hegyre féröt a' következő porból vegyen-bé egy kalán tiszta vízben; tudni-illik: tisztított Salétromot, rák-szem-port mindenikből egy köntinget, és tzinabriumot fél köntinget jól öszve kell keverni, és ez por a' gyomorban lévő ártalmas bőv savanyuságot el-vészti, szint ilyen alkalmas ez végre a' béka-tekenyő' pora-is: tudni-illik a' tekenöt lúgban meg-kell főzni, 's a' külső fekete héját kéffel le-vágván a' belsőjét mosárban porrá kell törni; avagy a' béka tekenyöt áfztafsak egy éjjel erős etzet-

ben, regvel egésék mind addig mig egészen me-feketedik, 's így porrá törjék.

Mind ezeknek utánna az Gyomornak, és egyéb hasban lévő belső tagoknak megkell ujjitattni és erősítettni, az eledeleknek jobb meg-emésztésére, a' következő Orvosló eszközök által, úgy-mint: vas-por, süly-fü-gyökere pora, rák-szem-pora, ürömsó, mindenikből egy könting, nád-méz, az az: tzukor egy lót, kevertessék jól öszve, ebből idején regvel egy fél üres kis-dióba féröt egyék-meg a' beteg; ebéd-lés előtt pedig egy órával igyék ilyen italt: tudni-illik ürmöt, mentát, és szarvas nyelvü-füvet egyaránt vévén, (az az: egy fél kis marékra valót,) és apróra vagdolván egy mezfely jó borba megkell ásztattni, mellyből osztán az étel előtt egy fél kis üveg pohárra valót hidegötskén megkell inni, így tselekedvén minden napon egy-néhány napokig, mind pedig a' közelebb javallott port idején regvel minden napon bé-vévén: Ha ki igen szomjúhozik, köz ital gyanánt apróra vagdalt kattáng-kórogyökörét két marékkit főzetessen-meg négy ittze vízben, meg-fővén szürjék-le a' vizet, ha meg-hült, akár éjjel akár nappal szomjúsá-

Júságához-képeft elegendöt bátran lehet belöle iddogalni, mert a' katang-koro gyökeréről való ital a' vért vékonyittya, és a' máját-Is tisztittya.

Ezek mellett a' savanyu vizek itala-Is javaltatik, minémü Balaton mellett a' Füredi: és egyebek Posony, és Soprony körül, de ott helybe kell azokat inni. De ezekkel-Is az olyanok éljenek, kik nem igen száraz természetük. Nem külömben a' savó itala-Is javaltatik, kinek természeti pedig eztet be-nem vehetné, a' következő füvekből, ugy-mint Arany-fonal-fühöl, Gerény-fühöl, mezei-szálzfzor szép virágból, Bárány-nyelv-fühöl, Ökör-nyelv-fühöl, Piros-rósa-virágból, Apró-szöllöböl egy marékba féröt vévén, keverje öszve, ebből osztán a' mennyi fél-markába fér, azt sótalan tehén-huslébe főzze-meg, melly lévből regvel és usonna tájban egy fél meszelnit melegetskén igyék.

A' mi az eledeleket illeti, azok ne legyenek nagyon siroffak, vagy sóffak, vagy igen fü-szerfzámoztattak; Az erős borokat, és égetbor-italt-Is el-kell távozattani, mert külömben minden orvoslás haszontalanná 'lészzen. Köz ital gyanánt,

ha a' szomjuság kivántattya, inni kell föt vízét illyet, az az: fél marék ökör nyelv-fü-gyökeret, fél-marékni apró szőlőt, és parányi fa-hajt: három 's négy ittze vízben meg-főzven. Hogy pedig a' meg-sűrűdött vér jobban meg-ritkúljon, az efféle Emberek néha egy keveysé gyalogoljanak, néha lovagoljanak, néha pedig magokat szekeren hordoztassák, tsak hogy vérek 's testek igen meg-ne hevüljön; magánosan fe lakjanak az efféle személyek, de egyebek által-is bé-ne zárattassanak, vagy keményen tartassanak, hanem inkább vigasztaltassanak, és nyájas emberek társasága közzé botsátassanak.

V. Fő-fájás.

A' Fő-fájás el-szokta foglalni az Embernek vagy egész fejét, vagy fejének egyik fele részét, vagy fejének elejét, az az: a' homlokát és vak-szemeit, az az: két halántékját.

Okaira nézve a' Fő-fájás fokakból támad; ugy-mint: a' heves természetü vérből, minémü lenni szokott a' böv vérü ifju személyekben, a' hideg-lelősökben,

az Ittasokban, az haragosokban, és azokban, a' kikben a' szokott orr-vérnek folyása el-állott; támad a' vénekben-is a' benne lévő fok sűrű enyves nedveségektől; származik ez a' gyomorból-is, midőn ez szükségtelen fok eledelokkal és italokkal meg-terheltetik; Az Afzszony embereket pedig olyankor környékezi leg-inkább a' fő-fájás, a' midőn ezeknek hószámi tisztulások el marad, el-foglalván ekkor fejeknek tetejét 's hátulsó részét, olykor csak fejének egy körömní részetskéjét.

Az Orvosláft azért ugy intézni szükséges, hogy a' különböző okokra nézve külömb-féle módon a' beteg orvosoltassék: Mert ugyan-is a' fel-hevült fok vér miatt támadott fájást hivesített eszközökkel kell tsendesíteni, minémü a' mondola téj, a' fekete tsereszne viz, a' tisztított Salétrom, mellynek porát egy kés hegyére séröt, egy kis üveg pohární fekete tsereszne vizbe keverjenek, és eből a' beteget oránként egy kalánra valóval itassák. Az illetén nemü fő-fájásnak meg-esmértető tzimerei, és jelei pedig im e' következök: az illy embereknek ábrázattyok piros, és fel-fuvodva van, ezen

az

az erek ki-állanak, 's szemerek vereselők: De ha a' fő-fájás a' meg-rekedett fok sűrű nyáltól vagyon, ekkor az illy ember ábrázattya sárga halaván színű, az erek alig tetszők; ekkor már nem hivesítettő, hanem ofzlató meleg eszközökkel az orvosolást kezdeni 's végezni füzükség. Mig pedig a' fájdalom tart, femminémü fü-szerfzámozott eledelt a' Beteg ne egyék, ugy-mint mellyek miatt főbéli fájdalmi nevednének, sőt inkább meleg italokat igyék, mellyek a' forró vért tsendesittik, és ennek meg-rekedését ofzlatják: Ez végre pedig szolgálhat a' herbathea, vagy Verónika-fü, vagy Betonika, az az: Bak-fü, mellyekre forró vizet öntvén azt a' beteggel itafsák, az az: vévén a' két utolsó fünek valamelyikből fél marékniit és erre két ittze forró vizet töltvén, 's bé-sedvén, ha hülni kezd kevésé, igyék belöle napjában egynéhányszor jó melegen, kevésé meg-tzukorozva, az az: edesítve, ha tetszik; A' sályát-is jó ezen módon készíteni, és róla inni, ha egyebet nem kaphatsz: A' fel-buzdult vérnek le-tsendesítésére, egy könting tiszta Salletromot, és ennyi rák-szem port: vagy

tsiga

tsiga port öszve kevervén, minden második órában a' fő-fájással egy kés hegyre féröt le-kell nyeletetni: Estvére láb-vizet lehet számára készítettui, mellyben hányattásék fél marékni só, és fél marékni hamu, ebben mintegy közép szárig benne tartsa lábait, gyenge szőlő leveleket is jó az illy vízben meg-fözni, vigyázni kell mindazáltal, hogy a' láb-viz igen meleg ne légyen, és fél fertálynál tovább lábait benne ne tartsa, mivel ezek által így a' vér jobban fel-hevitettnék; A' láb-ásztás után azonnal le-kell fekünni az ágyba, hogy a' lábak meg-ne hüljenek 's ofztán ezekről a' vér bővebben a' főre sódúljon.

Ha mind ezek után-is a' fő-fájás meg-nem szünnék, a' beleket meg kellett in-dittani egy kis laxatívával, úgy-mint: három köntingni Sennával, ezen leveleket fél meszelyni aszszú szilva levében meg-fözni, melly levét ofztán le-szürvén, melegen regvel meg-ihatni.

Az Orrban kivált ha az belől úgy-is száraz majoránna vizet lehet fel-szivni, mellybe mindazonáltal előre egy kés hegyre férö tiszta Salétrom port el-olvaszszanak.

nak: Ezek hamarjában kéznél nem legyen, a' friss tiszta kút vizet-is fel-szívathatják.

Mig tart a' nagy főbéli fájdalom, az idő alatt nem tanátsos eret vágatni, vagy magát köpölyöztetni, hanem ha az fő-fájást a' hószámnak el-állásából, vagy a' szokott orr-vér folyásának meg-szünéséből származottnak lenni, valaki bizonyosan tudja, ekkor tehát a' lábán eret lehet nyitattni, de ezt-is csak olyankor, a' mikor a' nagy fő-fájás szünni kezd. De ha ugyan csak a' fájdalom olly ízfzonyu, és tellyeséggel nem akar enyhülni, felő, hogy az agyvelőt bé borítottó hártyák öszve dagadoznak, már ilyenkor az ér-vágást nem kell halasztani, hanem vagy az homlokon vagy halántékján, az az: valamelyik vak szemén, vagy pedig a' lábon tüstént az eret Borbély által meg-vágatni kellekik.

Külső orvosság gyanánt a' fő-fájás Emberek ekkeppen éljenek: Egy marék szappora füvet, ebszölő leveleit, és fül-fü leveleit egy ittze vízbe kell vetni, erre töltessék egy meszfely bor etzet, mind ezeket addig főzvé, mig egy negyed része marad, mellyben egy tiszta gyöngyöt vagy valami gyenge vászon ruhát martva, és

és ezt két kéz között ki-nyomogatván me-
legetskén az homlokra és vakszemekre kell
kötni; vagy vegyed az Ürömnek felső
gyenge jövéseit, ros lisztet és sót, ezeket
mind meg-melegítvén két rétű ruha közt
kösd a' fejére: A' nevezett füveknek he-
lyébe, a' következő házi orvofság-is bé-
szolgál; vévén egy kalánba férő öszi ba-
ratzk magokat, az az: azoknak belső bé-
lit, fél kalánni fejer mák magvait, egy
kés hegyre férő kömény magot, 's szint
ennyi apróra tört, az az: lágy sót, kám-
fort egy vagy két bors szemnit; ezeket
mind öszve mosárba törvén, és jóféle etzet-
tel meg-öntvén, ekképpen a' homlokára
kösd-fel. Ezek nem lévén, tsupán a' zöld
káposzta levelét-is fel-köthetni a' homloká-
ra; vagy pedig kámforos égetborral meg-
hintetett keszkenyötske-is ekképpen oda bo-
ritatthatik; avagy kapor 's rósa vízzel ke-
velsé meg-áztatott kenyérbél használni fog,
ha a' homlokára kötik,

Az sűrű nyulós rekedtt nedveségek-
ből támadott fő-fájás, melly hévség nélkül
lenni szokott, melegítő eszközök által
orvosolni szükség: E' végre a' bodza vi-
rágot, ugy-mint fél maréknit öntsd-meg
fél

fél megszely forró vízzel, hány belé iél köntingni fejer gyánta, az az: tengeri gyánta porát, és igyad néha egy fél üveg poharra valóig; A' vidra fü leveleit-is jó eképpen meg-készíteni, és az öntött vizét inni: vagy pedig e' következő porral éljén a' fő-fajos: Végyenek kék viola gyökerét négy köntinget, Matska-fü gyökért, Szent Lörintz-fü gyökerét, mindenkiből két könting nehézségnit, Coriandrumot Szegfü-borst, Citrom tiszta sárga héját, mindeniket más-fél köntinget, jó-séle nád-mézet, az az: tzukrot két lotot, az az: nyoltz köntinget; törjék porrá mind ezeket, és keverjék öszve, 's adgyanak ez porból egynéhányszor napjában egy kés hegyre féröt bé, egy kalán vízzel; tiszta kaporról fött vizet-is ihatik a' beteg. Külsöképpen a' feje tetejét kennyék-meg Levendula olajjal, mellybe egynéhány tsepp szereztsen dió-virág olajt tseppentettek. Az orrába a' veres tzékla ki-nyomott levét szijja-fel; vagy pedig majoránnát, Egérfarkfüvet, és Betonika, az az: Bakfüvet porrá törvén, szivja-fel azt a' beteg; szegfü-borst ezenkívül éhomra lehet rágni, 's az szegfüves nyalat le-kell nyelni. Ko-

ros Embereket olly párnátskát helyheztes-
senek a' fejek tetejére, melly meg-töltve
légyen illy füvekkel, ugy-mint Kakuk-fü-
vel, Majoránnával, Thimuffal, Rosma-
ringal, Isoppal, Levendulával, Székfüvel.

A' Före szivárgó fok nedveségek,
hogy alá felé huzattassanak, készíts illy
Orvosságot: törj-meg mosárban két pár
egész foghagymát, tégy hozzá fél marék-
nit, apróra vagdalt Ruta-füvet, egy fél
üres dióba férő therjéket, és egy kés
hegyre férő igaz Sáffrány porát, mellyet
minekutánna jól öszve keverteenek, egy
fél részét a' bal-fül-tövére, a' másik fél
részét az jobb fül-tövire köthetik: Ezen
kívül a' feje tetejére-is egy köpölyt lehet
vetetni, mellynek nagy haszna vagyon,
kivált olyankor, a' mikor a' főbéli fájda-
lom más egyéb okokból, nem pedig hi-
deglelés miatt támadott.

Midön ismét a' Fő-fájás egybe kötett-
ve vagyon a' gyomornak a' mely portzo-
gója alatt mint egy érezhető szorongatta-
tásával, az Eledeleknek nem kívánásával,
sőt azoktól undorodással 's egyszer'smind
hányásra való erőltetésekkel, tehát ezek
a' gyomorban lévő fok sűrű hasznatlan

nyálnak mint annyi jelei és tanúi; Ezen ártalmas fok nyálat, ha a' beteg gyomrából ki-hánnya, főbeli fájdalmi el-mulnak: Ekkoron azért egynéhány fűgét apróra vagdalva vízbeu meg-főzzenek, melly vizet lágy-melegen kell inni mind addig, mig a' gyomor a' hányásra meg-indúl, vagy gömbölyü borfo fött, és meg-mézeltetett levét-is melegséskén bőven lehet inni. A' hányás után az meg-ürült gyomrot kívül bé-köcsék Isten-fa-füvel, Fodormentával, kaporral 's a' t.

Fejének fele részét midön fájlalja az Ember, estve-felé egy fertály oráig lábait bokáig tartsa lágy meleg vízben; a' Vidra-fü' leveleit főzesse-meg vízben, és igyék róla, és ugyan ekkor egy kés hegyre való rák-szem port, és fél ennyi Czinábriumot öfzve kevervén vegye-bé éjszákára egy kalán tiszta vízben, vagy theában; Ezen formán regvel-is bé-lehet igy venni, a' bé-vétel után pedig az ágyban egy oráig tartó fekvés szükséges leszen: Fejének fájos részére kívül köthetni gyengge írhat, melly Alabástromból készült Irral meg-kenetetett.

Akármelly főbéli fájdalmak nemében vigyázni kell, hogy tsendeffen tartsa magát a' beteg, tagjait is igen meg-ne hűtse, se felette melegen azokat ne tartsa, külömban a' fájdalmak nem csak meg-nem szűnnek, sőt nagyobb erőt vévén tovább tartanak.

VI. Fő-szédülés.

Kétféle okokból támad a' Fő-szédülés, tudniillik: vagy az Agy-velőnek gyenge vóltából; vagy pedig a' gyomornak meg-romlásából. A' Gyomorból okoztatott szédülés egyébként, könnyebben is orvosoltathatik, mint a' mellynek kút-feje a' főben vagyon; De veszedelmesebb is ez utólso, mivel néha a' Guta-ütések előjáró Postája.

Azokat érdekli többnyire a' fő-szédülés, kik házban ben ülök, és kik gyenge gyomorúak; azokat is, kik gyakran sok és erős bort isznak, kik tisztátalan buja életben bé-merültek; ismét kiknek valami szokott vérbéli folyások meg-állapodott, miaémü az Orr-vér-folyás, Hószámi tisztulás, és Arany-ér-folyása a' vég-bélben;

de az kemény Eledelek-is fő-szédülést gerjesztenek.

A' Gyomorból támadó szédülés leg-hamarébb orvosoltatthatik, olly szerekkel, mellyek azt vagy fellyül vagy alól ki-tisztíttyák; Fellyül hányás által ki-tisztít, midön bé-vészén az Ember fél könting Ipecacuana gyökér porát tiz buza-izem nehézségü üröm sóval együtt egy kalán meleg vízben: De terhes állapotban lévő Aszszonyoknak nem tanátsos hánytató orvosságot adni; ezek azért naponként éhomra egy fél köntingni tiszta üröm sót vegyenek-bé egy kalánni tiszta vízben, vagy annyi tehénhus levében, kinek természeti a' hányáshoz nem szokott, olly orvossággal éljen, melly gyomrát alá-felé tisztítsa, mellyet Laxativának neveznek, minémü a' Jalappa gyökér pora, mellyből egy fél köntinget, fél üveg kis pohár meleg borban keverve meg-lehet regvel inni.

Ezeknek utánna a' meg-gyengült Gyomornak meg-erösítettése élly illy forma porral: Végy Pápa-fü porát egy lótot, etzetben ásztatott Koriándrom magokat, kömény magot, Anis magot mindenikből egy köntinget, sa-hejt, szeg-füt, minde-
nik-

nikből fel köntinget: mind ezeket apró porrá törvén 's öfzve kavarván, ebédlés és vatsorálás előtt egy órával minden napon két kes hegyre féröt egyék-meg belöle a' fő-szédülesben lévő; avagy a' következőket is bé-veheti: ugy-mint végyen száraz matska-fü gyökeret, Borjú-láb-fü-gyökeret szározat, mindenikből egy köntinget, szegfü-borst fél lótot, rák-szem porát, Üröm-sót, mindenikből fél lótot, Anis-mag olajat közikbe tseppetvén harmintz tseppeket, ezekhez két lót tzu-krot tévén, és mindeneket öfzve kevervén, ezen porral-is ugy éljen mint közelebb meg-mondottam.

Hogy a' före fiető nedveségek alá felé térjenek, a' lábán eret kell vágatni, és a' beleket alólról ki-tisztító eszközökkel szükség élni, kivált ha az Arany-ér folyása meg-rekedett, es egyéb vég-bélbeli süly az ö kezdetiben lenni tapaszttatik. Ugyan a' mondott Nedveségeknek alá-felé való térítetésekre, a' Borbély az karjára fontanellát támaszthat: és a' Betonika-fü porát gyakran fel-kell szini tobak vagy burnot gyanánt: Azt-is lehet tselekedni, hogy két lót konkoly-magvait, és fél könting

ting Salétromot törjenek porrá és fa-olajjal tésztává gyurják, mellyet meg-sodorván dugják-fel orrok lyukaiba. Nagy és kövér testűek a' közelebb említett ér-vágás helyet, gyakran köpölyöztesék-meg magokat, kivált olyankor, midőn a' nap és éjj egy lenni szokott, az-az: ősz, és tavasz kezdete tájon. Az ér-vágások, és köpölyözések közben a' szédülésekre hajlandó Embernek, fejét, hátát 's egyéb tagjait néha melegített ruhákkal dörgöltetni kelletik. A' Fő-szédülés ellen egy könnyű házi Orvofságot itt el-ne:n halgathatok, tudniillik: itt Debretzenben egy nevezetes Uri személy a' vad gesztenyét meg-teszelvén, és azt gyakran fel-szippantván, régi 's gyakorta való fő-szédüléseitől szépen meg-szabadult; hogy pedig így élt legyen véle, és illy hasznosan, én ezt magam szemeimmel tapasztaltam.

Minthogy pedig a' Fő-szédülésekben fokot lindök néha elméjeknek gyengeségében esnek, az-az: hamar felejtnek, és nehezen eszmélkednek, tehát javallom ezeknek, hogy elméjeknek meg-erősítésére kubéba magvakat gyakran rágítskáljanak; Fejekén pedig olly párnátskát vagy fő-

fökötő formát tartson, melly meg-töltve légyen majoránnával, Thimus füvel, Kakuk-füvel, Levendulával, Rosmaringal, és Sálllyával. Láb-víz olly készitefsék, mellyben főzetett Székfü, Fekete-üröm, Kakuk-fü, Fekete-gyapár, vagy Szurok fü, mellyben-is eltvének idején a lábakat fél fertály óráig szárig benne lehet tartani, utánna pedig azonnal le-kell fekünni. Ezeken kívül javallom fő-szédülés ellen a Sállya és Betonica-fü leveleiről főtt vizek ehomra melegen való meg-italát egy üveg pohárig; lehet ezen füvekkel füstöt-is gerjeszteni dohány helyett a pipával.

Mind ezen meg-nevezett orvoslások ugy léznek használatosabbak, ha az Ember a haragtól, és egyéb rosz indulatoktól magát meg-örizi; E mellett a szüntelen való ülést néha kotsizáffal, vagy lovagoláffal fel-váltandgya; Étellel 's itallal mértékleteffen él, Éget-bort 's egyebet erős italokat el-távoztat.

VII. Szem-dagadás.

Ezen Dagadás a szemnek külső hártyaít szokta el-foglalni, melly miatt az ilyen Ember szemében lökdösést 's égetést

tétt mintegy érez; ezen dagadozás miatt a szemnek fehéri-is veres lángoló színt mutat.

Fő okai az ilyen Szem-dagadásnak némely Ember maga különös természeti-től is függ, melly szerint tudni-illik a benne lévő vér, rend kívül való módon a fő felé indul, ezen vérnek pedig a főre való bővebb menetelét okozzák e következők: ugy-mint a gyakran való borozás 's részegeskedés, a bujálkodás, kevés aluvás, tobzodás, hószámnak elmaradása, és a végbélben való fokáig tartó szorulás: Ide némely külső ártalmas dolgok-is számláltatthatnak; minéműek a nagy tüzek mellett, és füstök között való gyakori mulatozás; az hideg éjszakai szelek ellen való menetel; pornak szembe hullása.

Akár mitsoda féle okból támadott legyen ezen Szem-dagadás, szükség elsőben-is az olly Ember végyen-bé laxatívát, az az: beleket meg-indító szert, minémű a Senna levelek a Patikában, ezekből négy könting nyomot fűzenek-meg egy fél mészszely afszu szilva levében, 's igya-meg ezt a fő-fájos éhomra melegetskén; ezután gyengén izzasztassa magát, melly ugy léssen, ha fél-marékni bodza virág-

virágra, és egy gyűszűbe ferő Anis magokra egy mezfizely vizet tölt, 's ezt regvel 's estve melegen iszja, 's magát az ágyban jól bé-takarja: Ezen nevezet fött vizek a' gözit-is a' dagadt szemre lehet botsáttani.

Az ér-vágás nem igen szükséges, hanemha igen bőv vérű volna az ollyatén személy; lehet mindazonáltal a' fülei tövit Nadályokkal, az az: Piótzákkal megszivatattni; vagy piótza nem lévén, azon füle tövire vagy nyakszirt köpölyt vetetni. A' szem nagyon veres lévén, fejér kenyér bélt ázafs borban, mellyet jól ki-nyomogatva kösd a' szemre, némellyek a' galamb vérit rósa-vizzel egyelitve szemre kötni javallyák.

Hogy a' haszontalan bőv nedveség a' szemről le-felé vonattassék, mind két lába ikrájára az olly személynek holyagot szivó flastromot egy tallérni nagyságut felkötni jó leszén, mivel eképpen egy nap alatt hathatoffon a' szemről a' fok nedveségek alá felé takarodni és indulni fognak. Az fülei tövibe pedig holyagot szivatattni illy módon éppen nem tanátsos, mivel eképpen (a' mint a' tapasztalás által nyil-

ván valóvá lett) a' nedveségek a' szemekre bővebben rohannak és rohantauak, ámbár ugyan az ilyen holyag izivattatás eleint egy kevésé használlani lártatott.

Nagyon hivesíttő Eszközöket-is a' szemre nem jó kötni, se a' szem-vizeket belé hidegen ne botsáffak, vagy tseppentsék, hanem tsak olly melegetskén a' mint ember' szeme el-szenvedheti: e' végre végy két kalanra való közönséges égetbort, ebben vefs egy bors-szemni nagyságú kámfort és kis kés hegyre férő igaz Sáfrány port, melegítsd-meg ezt kevésé, áztats-meg benne egy két rétü fejer ruhát, 's kösd-fel a' szemre azt mig gyengén meleg; az áztatás után mindazonáltal a' mondott ruhát ki-kell nyomogatni: Lehet négy rétü fehér ruhátskát melegített Sáfrányos édes téjben-is áztattván fel-kötni a' szemre: A' meg-főtt kender mag ezen módon használlatos, ha melegen fel-kötik. De mint-hogy gyakran az igen dagadtt, és veres szemek az efféle erős hevittő szereket el-nem szenvedhetik, jobb azokat gyengébbekkel illetni: tudniillik igen apróra tört kevés timsót egy tojás feheri közzé kevervén, és ezt gyenge len-ruhára vagy

tsupa lenre kenvén, fel-lehet kötni, némelyek fehér gálitz követ kevernek a' tojás fehéri közzé és ezzel kötik a' Szemeiket.

Midön a' Szemek igen fájdalmasok, javallom, süs-meg egy tojáft eleven szén, vagy meleg parás alatt, meg-sülvén vágd kétfelé, hintsd-meg rósa vízzel, és kösd-fel melegen; vagy illy módon meg-sült édes almát-is két rétü ruha közt a' szemre kötni lehet: Az Szem-fü, az az: Euphrasia-fü meg-törettvén, és fehér óborban meg-ásztattva ezen formában fel-kötetthetik. A' vén bodza fák tövein termő gombát, ha rósa vízben vagy bodza virágról főtt vízben ásztattyák, és éjszákára fel-kötik a' Szemre; hasonlóképpen használ, egyébként a' tsupa bodza virágról főtt víznek fel-kötése-is fokot használ. A' kis Gyermekeknek fel-dagadozott Szemeiknek gyógyittására, tsak fris só-talan Irós vaját, kevés igaz Sáffrány porával öszve keverve kell szemek héjára kenegetni.

Néha meg-esik, hogy a' Szembe egy kis fővény szem-is belé hull, melly abban nagy fájdalmakat támaszt, ekkor az
olly

olly Ember hunnya-bé mint két szemeit, és fujja-ki az orrát azon részről, melyről a' Szemébe a' fővény vagyon, és azon fővény azonnal ki-fog hullani.

Történik az-is, hogy a' Szem-héjon egy árpa forma (hordeolum) veres daganatotska forma támad; ezt el-lehet veszteni, midön gyakran meg rágott árpa-szem réá köttetik, utánna pedig a' szem tzu-korral, az-az: nád-mézzel füstöltetik. De ezen árpa forma keléfsétskéröl, a' Szem-hályog alatt bővebben irtam.

VIII. Szem-hályog, és Szemnek egyéb Fogytkozásai.

A' szemen való hályog támad szemnek kemény dagadása után, vagy az himlök után: Ez ha kívül az Ember szeme fényén láttatik, azt, még nagyobbra nem terjed, és vastagabbá nem lesz jó előre orvosolni kell; Előre azért bőv vérüek magokon eret vágassanak, és Bélek Laxativa, az-az: beleket meg-indító orvofság által ki-tisztittassék; Ennekutánna a' nád-méz, vagy tzu-kor igen apró porrá töreftsék; melly port ón kaláunál egy ón edényben mind addig kell törni, mig ké-kellő

kellő színre nem változik, melly efféle porból osztán napjában háromszor 's négyszer keveset tollon által a' szemnek hályogára fúni kelletik; Ezen porból egy kés hegyére festő lehet fél kis üveg pohárba való rósa vízben-is keverni, és néha melegetskén a' hályogos szemre tseppenteni. A' következő irat hasonlóképpen javallom: ugy-mint: végy két lóts fris lórs vajt, az fellyebb készített Nád-mézből és Tuciából (melly Patikákban találtatik) smindenikből fél lótot, kámfort hat bors szemni nehézségű és grispánt, az-az: kék-követ négy buza szemni nehezet; keverd jól öszve mind ezeket, és botsáfs egy bors szemni az hályogos szembe este és reggel, 's kevés napok mulva a' hályag elfoszlik. Avagy hat lóts rósa-vízben, vagy Eufrásia fűröl fött annyi vízben hánnyának fél könting fehér galitz-kő porát 's szint ennyi Tuciát, 's hagyák együtt kevés ideig főni, ezután hanyat-fektében az embernek egy két tseppet ereszfzenek a' hályogra.

Szemnek homályofságáról javaltatnak e' következő füvek: ugy-mint Szem-fü, Egér-fül-fü, Ördög-harapta-fü, Golya-oru-fü,

fü, Öt-levelü-fü, Baldrian-fü-gyökere, melyet Matska-gyökérnek-is neveznek, Szent-Benedek-füve, Nagy-fetske-fü, mind ezeket vagy ezeknek valamelyikét igen apróra vágva, egy két rétü öszve tűzött gyóltás között fel-köthetni: Ezek az Füvek tehát a' szemeket homályosító nedveséget el-ozlatni fogják, kivált a' Baldrián-gyökere, melly nevezett Baldrián porát, az-az: Baldrián-fü gyökere porát egy kalánra valót két ennyi fehér cukor porával öszve egyelítve, a' homályos szemű ember reggel, és le-fektekor fél üres dióba féröt mindennapon meg-egyék. A' Rozmaring virági, és a' zöld ruta levelei irós vajjal együtt meg-éve szint ugy használnak. Vagy az Oroszlán-fog-fünek ki-szivárgó levét keverd öszve az Anis füven tálkozó harmattal, mellyből egy két tseppet botsás szemedbe, 's ez is annak homályosságát el-ozlattya.

A' verefség, ha el-futotta valaki' szemét, végyen Buza-virágot, az-az: a' Vadpésma kék virágit két marékra valót, gyurja belé egy lüvegbe, és a' kenyérnek való tészttája közé dugván, hánnya-bé a' sütő kementzébe; midön a' kenyér megsült

sült, végye-ki azzal együtt, és ezen öszve olvadt virágokkal kenegesse gyakran szemeit, és ez virágoknak olaj forma nedvességek által a' szem nem csak meg-fog erősödni, sőt ennek verefsége-is el-özlük.

A' Szem héján, kivált ennek valamelyikének az kerületin, néha egy árpa vagy borsó szemni nagyságú veres kemény mozdulhatatlan daganatotska vagy kis kelés támad; mellyet az Emberi testnek külső nyavalyáit; 's fogyatkozásit orvoslók deákúl Hordeolum, és Criche neve alatt elől adni szoktanak; A' nevezett keléfszke igen fájdalmas ollykor, egyébkor pedig e' nélkül vagyon, hanem hogy csak a' pillantást akadályoztatván a' nézést-is nehézzé tészki; magában el-is szokott mulni; de ha meg nem érik, olyan keménnyé válik mint egy holt tetem: hogy azért meg-érheffen, fialtrom formába réá kell kötni sült almának a' bélit; vagy e' következő Irácskából egy kevesetskét réá kenvén, melly tudniillik egy kalán mézből, egy kalán lisztből 's egy kés hegyre főrő szeretsen-dió-porából az öszve keverés által készitetett. Ezen Orvóú elközök által, ha meg-találna érni-is, legalább

alább nem sokára el-fog oszlani a' szem-héjáról. Ha mindazonáltal a' kelevényetske igen meg-keményült, egy lágyító 's oszlató flüstromat rá kell tétetni: midőn pedig az ilyen szem-héj kelés meg-eveledni vagy materiázni kezd, és magában még-is fel-nem fakad, tehát varró tű hegyével fel-kell fakasztani, és a' geuyetséget belőle ki-kell nyomogatni, 's ez után a' sebet bé-lehet gyógyítani. De az érett kelevént nem tanácsos sok izben 's nagyon nyomogatni, se eget-borral vagy egyéb eszközökkel meg-ne-mofattasék, vagy ásztattasék, mivel a' mint a' szomorú példák meg-mutatták, hogy mikor az efféle szem-héjbéli kemény kelevények illy erős eszközökkel illetettek, ezek ráksülyre által-változtanak, melly nem csak a' szemet, sőt az egész ábrázatot el-emész-tette, sőt az illy finlödöt utóljára a' koporsóba-is vezette.

IX. Fül-fájás.

Midőn a' Fülnek bélsőbb részei meg-dagadnak, és kelevényre változnak, olly nagy fájdalmak környekeznek meg az embert, melly miatt se éjjel se nappal nintsen nyugta, annyival inkább ha ez dagánat a' vak-ízeméig 's posájáig ki-hat.

Az

Az ilyen állapotba minden halasztás nélkül az efféle személyt orvosolni szükség ilyenképpen: Földi-borostyán-füvet, Sállját, meh-füvet, Bak-füvet, Aprómályvát, Szekfüvet, Görög-széna-magvait vagy e' helyébe Len-magot, avagy Kender-magot, mindenikből vegyenek egy forma fokságát, mellyet-is édes téjben megfőzven, ki-kell nyomogatni, 's egy kis párnátskába vagy fatskóba helyheztettni, 's úgy gyúrva a' fájos fülre fel-kötni; Avagy szegény ember egy veres hagymát süsön meg meleg hamu alatt, ha meg-sült mosárba törje kásává, keverjen közzé egy kalán Irós-vajt, régi kovászt egy jértetojásnit, és egy üres fél mogyoro-héjban ferő igaz Sáfránt, és melegen gyakran kösse fülére. Egy két tsep kámforos égetbor-is jó a' fülben eresztetni, mert ez a' belső dagadozást el-oszlattya.

A' Fülnek külső daganattyára, Sárkerép leveletskéit 's virágait jó kötni, vagy az ezen füből készült flastromot, mellyet az Apatikában Melilot flastromnak neveznek, ezen fellyül pedig négy rétü meleg ruhát kötvén, hogy a' daganatot szellő ne érje: Ha ekképpen a' daganat még-is el-nem osz-

lana, tehát egynéhány tsepp édes mondola olajt bortsáfsanak-bé a' fülbe melegén, melly a' fájdalmakat nem tsak meg-enyhíti, hanem a' kelevényt meg-is érleli, és a' ki-fakadásra el-készitti; Az mondola olaj helyett hasonló haszonnal a' fülben azon végre eresztteni lehet a' tojás olajt, melly a' Patikában találtatik, először meg-kell melegíteni az el-olvadásaig.

Ha már a' Fül-béli kelevény ki-fakadt, hogy tehát a' rusnyaság, és eves genyetség belöle ki-folydogalhafson, szükség a' fájos fül felöl való oldalra feküdni, de egynéhány napokig naponként egy pár tseppeket a' nevezett valamellyik olajból melegetskén a' fülbe kelletik tseppenteni, a' fülre pedig egy párnátskát vagy fatskotskát kell kötni, melly melegített zabbal, árpa-lisztel, vagy ros-korpával meg-töltve legyen: A' zabot 's korpát lábosban vagy serpenyöben eleven szén felett tartván szüntelen való keverés mellett kell pediglen melegíteni 's pergelni.

Ki-tisztúlván a' rút haszontalan nedveség a' fül-béli kelevényből, szükség azt bé-gyógyítani: E' végre néha néha, egy két tsep mézet kell a' fülben eresztteni,
tisz-

tisztá ó bort-is bortsáthatni, mellyben előre meg-főtt a' Csengő-fü virága, Szurok-fü, az-az: Gyopár, Fekete nadál-fü gyökere.

Meg-esik az-is, hogy Férgetskék teremnek a' fülbe az eves büszhött nedveség között, mellyek mozgások által fok álmatlanságot 's fájdalmat-is okoznak, ilyenkor a' fokhagymából, és fejer Ürömből a' nedveséget ki-nyomogatván, és ezeket özve kevervén, egynéhány tsepenként a' fülbe bortsásd, 's meg-öli a' benne lévő férgeket; A' tsupa meg-főtt Ürömgözi a' fülben bortsátattván: ilyen jó hasznú. Ilyen állapotban hasonló haszonnal fülben eresztetni egy kis fa-olajt, akár pedig mondola, dió, vagy len-mag olajt.

X. Fog-fájás.

A' Fog-fájás támad, vagy valami advas fog miatt, vagy egyéb böv sós nedveségekből, mellyek a' több tagokról a' főre szivárodnak. Ez utolsó fog-fájás nem érdekli többnyire a' böv nedveségeket, de nem fokáig tartó: külsőképpen ugyan fokaknak az ő fogok azért romlik, mivel azt meg-nem tisztittyák, mellyeket regvelenként Száraz Sállya porával, égett

kenyér héj porával, vagy holt szén porával véghez vinni lehetne; Innét vagy on az, hogy az advas fog miatt szüntelen való fájdalmakat szenvednek, mellyek semmiképpen meg-nem orvosoltatthatnak; mivel a' fog adván által annak gyökerében lévő érző eretskék, mindenféle idő változást nehezen szenvednek, akár hideg, akár száraz, akár nedves légyen az idő. Annakokáért az illy advas fogat, ha inog ki-kell huzatni, ha nem inog, onnal békell az advát veretni; de a' szem-fogat nem tanátsos ki-vonatni.

Néha némelly fog ki-vonatása után, a' vér meg-szűnés nélkül ki-folydogal, ilyenkor az ki-vont fog helyére etzettel egyelitett kovászt jó fel-kötni; vagy is egy mögyoróni gálitz követ, melly három kalánni etzettel fel-forrott pamnttal oda tehetni.

A' fel-felé takarodó böv nedveségekből való fog-béli fájdalom meg-szűnik, ha az olly Embernek a' lábaikrájára egy tallérni nagyságu holyagot szivó flastromot kötnék; lehet jó haszonnal a' fájós része felől lévő karja közepe tájára az könyök hajlásán fellyül fél araszszal fel-kötni egy kis pé-

pépetskét, melly fokhagymából, és kovászból készült, ez utolsó orvofságot mind valóban hasznosít. A' *Braslói Bölts Orvosok* Esztendőnként ki-jövő egyik *Tudos könyvökben* ez előtt egynehány esztendőkkel meg-ditsérték, mivel egy Ember ott Slesziában egész tsudákat tett véle. Ez meg-lévén, az ábrázatnak fájós része nádmézzel vagy fenyő magvakkal meg-füstöltesék, ezután fél marékni ros-lisztet, és ennyi bodza virággal melegséskén ruha között köfsenek a' füstölt artzának részé-
szére: A' fájós fogra helyheztetni kell puska-porral öszve kevert apróra tört sót, tudni-illik egy kés hegyre ferő puska-port, és szint ennyi sót igen apró porrá törvén, az fájdalmas fogra hintegetni kelletik; Avagy végy egy garasára szegfü olajt, ebben olvaszsz-el fél lentséni kámfort, 's néha néha fájós fogadra botsáfs egy két tseppet belöle, de jobb a' nevezett tseppet egy borsonyi gömbölyeg pamutotskára tseppentvén, és az eképpen meg-áfszott pamutotskát a' fog' advába dugdosni. A' ki fájós fogával kevésé a' gyömbért rághattya, ennek is hasznát tapasztalni fogja; így lehet rágni a' mester-gyökeret-is; némellyek a'

nyers Fetske-fü, az-az: Czinadonia ki-nyomott levét fel-szivni javallyák.

Akarom pedig meg-jegyeztesék ez, hogy forró-betegségben a' hideg-lelésben lévő Ember, se pedig vífelös Afzszony fájos fogát ki-ne huzassa; mert valahány-szor réájok jön a' hideg, mind annyifszor meg-ujjúl a' ki-huzott fog helyiből való vér-folyás; a' terhes afzszony pedig nem csak meg-állithatatlan vér-folyásban eshetik, de idétlent-is szülhet: A' hideg-lelős azért akkor vonassa-ki a' fogát, mikor a' hidig egészen már el-hagyta; az afzszony ember pedig terhétől való meg-szabadulása után fogának ki-huzatását vitef-se véghez.

XI. Orr-vér-folyás.

Az orr-vér-folyás a' természetnek olly munkája, melly szerint az a' testben lévő bőv vért, az ember egészségének javára az orron által meg-indittyá; ez pedig meg-indúlni szokott ifjú embereken, és közép idejű embereken, kik ér-vágáshoz magokat nem szoktatták, avagy a' szokott ér-vágást el-mulatták, meg-indúlni szokott hasonlóképpen forró betegségben lé-

vökön, 's nagy fő-fájásban finlödökön. 's a' t. Az illetén orr-vér-folyás azért, midön nem igen bőv 's nem-is hosszasan tartó, tehát az embernek hasznára lévén, mivel a' jó egészséget állandóbbá teszi, a' betegségben pedig az torróságot, és főbéli fájdalmakat enyhíti, 's meg-is szünteti, az ilyen-féle orr-vér-folyást mondom meg-akadályoztattni, vagy meg-állítani éppen nem tanátsos: Ellenben az affélét, melly gyakran meg-indúl, vagy sebessen foly, avagy pedig tseppenként is egynéhány napokig 's éjzakaiig tartó, el-annyira, hogy az egészséges embernek ez miatt ereje szemlátomást fogydogal, a' Beteg pedig lankadni kezd jobban; ilyenkor az illy féle orr-vér-folyást meg-tsendesíteni, 's meg-állítani szükséges: E' végre, hogy a' fel-felé induló bőv hév vér alább szálljon, minden kéfedelem nélkül eret kell vágatni, vagy a' karon vagy a' lábon; ezután az ilyen ember éijen e' következő porral: úgy-mint vévén fél lót tisztított Salétromot, és tojás héja porát más-fél köntinget, Kámfort, négy bors szemni nehézségüt, ezeket jól öszve kell kevertetni, mellyből ösztán minden három óra alatt

tiszta friss kút vízben egy fél köntingnit bé-kell venni. Ha nagy szomjusága legyen az ilyen személynek, sárga dinnye magot, vagy Tök magot, vagy Görög dinnye magot egy fél lótot, fél megszűly tiszta kút vízben mind addig törettefsék, valamig a' víz tej színre nem változik, melly meg-lévén gyakran igyék a' beteg belőle egy 's két kalánnal; A' zöld tsallán ki-nyomott levét-is az hofzfzas orr-vér-folyásnak meg-állítására gyakran fél finsára vagy üveg kis pohárra valóig iddogalni használatos.

Ezen fent említett belső Orvosságok mellett, lehet külső eszközökkel-is élni; úgy-mint kezeknek 's lábaknak meleg vízben való tartással; és rósa etzetet orrában fel-szívhatni, vagy olly tiszta kút víz, mellyben kevés timsó pora kavartott; lehet az orra-lyukában egy hofzsan 's göbolyegen szeldegelt taplót-is dugdosni, melly mindazonáltal, először kevés rójas fehérivel meg-áztatsék, 's kevés timsó porral vagy fejer gálitzkö porral meg hintetsék; némellyek timsó helyett az orrból ki-tsepegő vérrel a' kalán fenekén lévő korom porral öszve keverik,

's ebben az említett taplót meg-áztattják, 's eképpen az orr-lyukába fel-tolják; Jó a' vadmák piros virága porát a' Tál-mosó-fü porával együtt, valamely tollatska által az ember orra lyukába bé-funi, és ezen nevezett fü etskékről fött vizet köz ital gyanánt inni: Némelly Tudósok javallyák a' vizi sárga lilium, az-az: Béka-liliom-gyökerének egy szelettyét, ha nyelve alatt tartya az ember, (ugy szintén a' konkoly gyökerének nyelv alatt való tartása is javaltatik:) tehát orra-véri-folyását meg-állitya. Ezen kívül agyagot tójas tehé-
rivel annyira öszve elegyitvén mig nem káfa, az-az: pép formájává leszzen, egy ollyas szélefségü 's hoszfzaságu ruhára kell kenni, hogy azzal az ember homloka 's két vak-szeme, az-az: halántékja egészlen bé-borittasék, hozzá töltvén ezen forma péphez, kevés bor etzetet-is; némellyek javallása szerint a' szüntelen való orr-vér-folyás meg-szünik, midön az olly személy ollyankor a' markában valami hideg vasat tart, vagy pedig ha honya alá valami száraz varatskos békát köt.

Meg-esik néha, hogy az orrból szüntelenül ki-folydogal a' vér, a' benne lévő

súlyös kelevény miatt: ekkor tehát az illy súlyos ember, a' purgációkkal való élés mellett a' sülynek ki-tisztittása végett, gyakran orrában szivjon - fel olly bort, mellyben apróra vagdalt Sállya, Ló-menta, és kapotnyák-fü levelei főzettek; hofszu formán sodrott 's rósa mézben áfztattott pamutot hasonlóképpen jó az orralyukába fel-dugni vagy tolni.

XII. Nátha.

A' nátha többnyire Öfzszel, és Tavaszszal szokta meg-környékezeni az embert, melly eredni szokott a' testben lévő sűrű nyál-forma sós nedvefségekből; ez nátha matériája pedig innét-is vészti eredetét, midön valaki testét, kivált mikor az izzadsággal tellyes, hirtelen meg-hütti; Ha valaki kelletinél többet eszik és iszik.

Ezen változás egyébként nem veszedelmes, kivált ha az olly sűrű hafzontalan nedvefség magában az orra által kitakarodik; ezen tisztulás azért, hogy meg-ne akadályoztassék, vagy pedig ha az nedvefségek indulóba vagynak, hogy azok meg-ne akadályoztassanak, szükség, hogy az efféle náthás személyek egész testeket
gyen-

gyenge melegségben tartóztatásuk, leg-kisfebb hidegtől-is magokat szorgalmatoffan meg-örizvén, e' mellett pedig gyakorta iddogalván, Veronika füre vagy Betonica, az-az: Bak-füre, vagy Sállya leveleire öntetett forró vizet, melly öntött viznek melegetskén való meg-ivása után, az ezen náthának el-hárítására szükséges, és hasznos gözölgés 's gyenge izzadás következni szokott, melly által egyszer'smind a' sűrűdött nedveségek el-osztattnak, és a' náthával egyben kötött köhögés-is meg-enyhítettik.

Igen sűrűek lévén a' nedveségek, tehát a' száraz Bak-fü leveleit törd porrá, és szivjad-fel, avagy ezen Bak-fü leveleivel, és az Ló-körmü-fü leveleivel valami pipát meg-töltvén, dohány helyett a' füstöt szippantani lehet; az Anglus nemzet illy végre az Ló-körmü-fü gyökerével-is élni szokott. Illy állapotban tehát ártalmas; a' fok, és sós húsos eledel, 's a' disznó-hús: ellenben apró kása leves, reszelt tészta leves, vagy egyéb tészta mivből készült leves; laskával, az-az: metélt főtt apró marha, az-az: baromfi (mint dunán túl nevezik) használatos; nem külömben a' főtt kerek répa 's ennek leve.

Néha

Néha a nátha fő-fájással, szomjussággal, 's egyéb éjjeli nyughatatlansággal, 's forrossággal uralkodik, mivel a' ki-takarodó, vagy ki-indúlni igyekező sűrű nedvesség meg-akadályoztatott, ilyenkor az állapot veszedelmesebb lévén, a' fellyebb meg-tiltott dolgokat annál inkább el-kerülni szükség, az javallott eszközökkel pedig élni kelletik, minémü tudni-illik az említett füvekre öntött víznek z ö itala; a' Zabról, vagy árpáról főtt víz itala; ezeket pedig nem hidegen, hanem gyengén melegítve kell gyakran inni, 's ugyan ezen fellyebb mondott Italok a' vérnek forróságát-is meg-tsillapittyák.

Némellyek javallása szerint alá-felé takarodik a' nátha, a' mikor öszve tört fok-hagyma kevés mézzel meg-egyelítettvén, az lábak talpaira köttetik; mindazonáltal e' helyet inkább az eleven szénre hintetett temjén vagy tzukor füstöt az orrában engedgye az ember menni.

Az náthának el-ozzlattatására, és a' meg-gyengült velök ofzláfinak meg-erősítésére, külső orvoslás végett, javallom im e' következőket: Végy Majoránát, Kakuk-füvet, Thymus-füvet, mindenikből fél

fél marékra valót, ehez tégy egynéhány szem tört baber-magot, fél lót kömény magot; mellyeket mind öszveséggel egy gyenge satskóban eresztvén a' főre fel-kell kötni: ezen mondott füveket 's magvakat gyakran szaglana is hasznos. Feje lágyát pedig meg-kenegethetni egy garasra szerersendió olajjal, vagy tengeri-gyanta ollajjal.

A' náthás Ember erét meg-ne vágassa, hanem ha igen bőv vérü leend, 's ez előtt-is érvágáshoz szokott, kivált ha melyek nagyon fojtogatódnek, melly miatt nehezen lehelene, ilyenkor már szükseges-képpen az erét meg-kellene vágatni; mindazonáltal az ilyen állapotban, ha mód vagyon benne, jobb előre tanult Orvos Ember tanátsával élni: Az érvágás után valami-füvekre öntött forró vizet köz ital módjára kell inni: vévén tudni-illik: Mester-gyökert, Aronszakál-fü gyökert, Edes-gyökert, mindenikből egy fél lótót; Ló-körmü-füvet, Borostyán-füvet, mindeniket egy marékra valót, Sállját fél marékra valót, Anis magokat egy kalánba főröt; mellyeket mind apróra vágván 's öszve kevervén, belöllök egy itze forró vizben annyit kell hánni, a' mennyit Ember egyszer öt ujjai közzé foghat.

Ha.

Ha pedig a' melyre takarodott sü-
rű bőv sós nedvesség nagyon fojtogatna
valakit, ekkor fekért Liliom' nyers töve ki-
nyomott levét, fél kis üres dióba férőt,
szint ennyi mézzel öfzve keverve vegye-
bé; vagy ez nem lévén, a' közelebb em-
litett füves vizet gyakran iddogalja, és
néha regvel 's estve a' Földi-tök porát egy
's két kés hegyre valót meg-egye.

Feje lágyát, fejét, melyét, 's egyéb
tagjait az ilyen ember melegített posztó-
val dörölteffe, tavaszszal, és őfzszel
pediglen magán eret vágattasson.

MÁSODIK SZAKASZ.

A' TOROKNAK NYAVALYÁIRÓL

minémü a'

I. Nyelvnek fel-daga- dása.	II. Nyak-tsap, és mon- dolók dagadása.
	III. Torok' dagadása.

I. Nyelvnek fel-dagadása és egyéb romlása.

A' nyelv-is néha nagyon fel-dagadoz-
ván, a' szóllást meg-akadályoztattya;
Eredni szokott ez a' bőv vértől, melly

a' főre megyen, nem külömben az öszve gyült fok sűrű nyáltól-is.

Illyetén állapotban eleinten azonnal az Ember magát Borbély által meg-cristé-lyeztesse, ezután ismet nem fokára pur-gatiót vegyen-bé. De midön nem a' fok nyáltól, hanem a' böv vértől támadott az nyelvnek fel-dagadozása, tehát illyenkor a' nyelv alatt lévő vastag eret meg-vága-tattni szükséges. Ezek mellett a' száját gyakran öblögetni hasznos lesz e' kö-vetkező orvóssággal: vévén tudni-illik Sál-lyát két maréknit, fejer málvá gyökerét egy lótot, apró málvá leveleit egy fél maréknit; ezeket apróra vagdalván téjben meg-kell főzni, melly füvekről fött téjből keveset gyakran a' szájban kell forgatni, ha meg-hült, ujjat kell bé-venni: Lehet timsót-is fél mogyoróvit vízben el-olvasz-tani, és ezzel a' vízzel a' dagadtt nyel-vet gyakran kenegetni: De ha e' daganat genetségre, az-az: suppuratióra által-vál-tozik, ekkoron banni véle szükség ekép-pen: Vegyenek fejer mályva avagy apró mályva leveleket, kék Ibolya leveleket, mindenikből egy maréknit, szép tellyes lü-gét, négyet, mellyeket mind apróra vagdalván

tisz-

tízta kút vízben meg-kell főzni, a' meg-fővés után meg-szűrni, 's ennek négy mezfzelye közzé, egy mezfzely mézet keverni, 's ezen fött mézes vízzel a' száját, és torkát gyakran öblögetni.

A' nyelvet ollykor a' szel-is meg-üti, melly miatt a' benne lévő érző erek, és inatskák annyira meg vesztegetettnék, hogy azok se nem érzenek, se nem mozdúlhatnak, és így a' szóllás nem tsak akadályoztatik, de egészfzen el-töröltetik. Ez romlás szint-ny a' fellyebb mondott okokból eredendő, és néha a' nyelv dagadásával együtt támadó.

Ekkor tehát a' guta-ütés által érdekeltetett nyelv orvosoltásék illetéknéppen; Azonnal a' nyelv alatt lévő vastag eret (vena ranina) meg-váogatni szükség; ha ezt véghez vinni nem lehetne, az állkaptzája alá egynéhány nádályokat, az-az: piótzákat kell botsáttani, hogy ezt megsértvén, abból magoknak vért bé-szivjanak; Ezen kívül javallom im ezeket: Majoránát, Kakuk-füvet, Thymus-füvet, Anis-füvet, mindenikből fél maréknit, Tárkonygyökeret egy lótot, mind apróra vagdaltván: borba meg-kell főzni, 's ezen borral

a' nyelvet gyakran dörgölni, 's a' száját mofogatni, sőt ezen említett füves bort egy kis ideig a' szájban-is tartogatni, mivel ezek által amaz sűrű ártalmas nyál elfozlattatik. A' nyelvet Therjékkal-is dörölni javallom; vagy vegyenek egy garasára fekete tserefszne vizet a' Patikában, ebben tseppenteffenek hufzon-öt tsep Anis-mag olajt, és tizenkét tsepp szeg-fü olajt; mártások mind ezekbe egy fehér ruhátska, 's ezzel a' nyelvnek alsó része mofattások gyakran, és dörgöltések.

A' nyelv alatt lévő erek felpeffedvén, mellyet nyelv alatt való Békának neveznek, banni szükség azokkal eképpen: tudni-illik: dörgölni kell azt két Gálicz kövel, vagy az illy nyelv alatt lévő békát, az-az: béka-forma dagadált, olly vízzel gyakran mofattások, mellybe nyers timsó pora hintetett; e' végre egy kis üveg pohár viz közzé apróra tört timsót egy kontingnit belé botsáthatni: ez mofatás meglévén, a' nyelv alját kevés mézzel béke-negethetni. Ha pedig mind ezek nem használának, valamely tanúlt értelmes Borbély által a' nyelv alatt való békát fel-lehet vágatattui. Az nyelv alatt támadott békát pe-

dig, és egyéb-féle torok-béli nyavalyákat a' kis Gyermekeken mint kell orvosolni, azt bővebben meg-írtam, egy a' kis Gyermek fok nyavalyáiról írott munkámban, mellyet Ezer hétszáz hetvenedik esztendőben Nagy Károlyban magam költségével ki-nyomtatattam vala.

A' nyelv néha sulyos forró betegségben meg-repedez a' nagy belső hévség 's forróság miatt; ekkor jó azt mosogatni olly vízzel, mellyben előre egynéhány birs-alma mavak két oráig ásztanak; alkalmas ez-is, ha egy kalán édes mondola olajt 's fél kalán szín mézet, öfzve kevervén, a' nyelvet ezzel kenik; A' kinek háza fedeliaz fül-fü, mellyet fülben-eresztőnek vagy házi zöldnek-is neveznek, terem, tehát ez fünek zöld leveleit az efféle beteg emberrel gyakran rágassa. A' nyelvnek mély és sebes repedéseit tojás fehérivel kenegessék, vagy tojás olajjával, mellyet Patikákban tartanak.

II. Nyak-tsap, és Mondolák' dagadása.

Az nyak-tsap, és Mondolák' dagadása Ifjú 's véres Embereken, sőt a' Gyermekeken-is mint bőv nedvesőségüeken támad-

madni izokott Őzszel, és Tavaszszal. Az illy bajos Emberek azért melegen tartják magokat; A' nyeldekő végén lévő daga-
dozott mondolákat édes mondola olajjal kenése-meg, és torka alá köttesen egy párnátskát, melly meg-töltve légyen, akár meleg hamuval, akár zabbal; mondola helyibe ezen módon elhetni az szék-fü-virág' olajjával, és az Őkör-fark-koró virág olajjával-is, kötvén erre-is Zabot vagy Melilotum, az-az: Sárkerép-füből készült flastromot; Vagy imé e' következőket: Vévén ros lisztet egy marékni, törött Len-magot, Görög-széna-magot, mindenikből fél marékni, és ezeket fél rész vizzel, és fél rész etzettel kása sűrűségig meg-főzván, utoljára pedig közibe egy löt szék-fü olajt kell tölteni, és így melegen gyenge ruha között a' torok alá köthetni: Ha pedig puszta helyen e' mondott szerek nem taláttathának, nem utolsó hasznu a' fetske-fészek-is, mellyet pép formájára édes téjben meg-főzzenek 's a' közelebb mondott mód szerint a' torokra köfsek, erre vigyázzván mindenköron, hogy az illyetén nedves kötések meg-né hüljenek, melly végre ezeket gyakran meg-

ujjittani's meg-melegíteni szükség, úgy, hogy mihelyt észre veszi az ember, hogy az rajta lévő kötés hülni kezd, azonnal helyibe ujjat készítve tartsanak. A' torok öblögettsék következő főtt vízzel: Vévén tudni-illik Börvény-fű, az-az: Teli-föld-leveleit, Sállyát, Torok-füvet Uti-füvet, Isópot, Buza-virágot, az-az: Vad-mákot vagy p'patsot, rósa virágot, mindenikből fél matékra valót; mind-ezeket négy ittze vízbe meg-kell főzni, a' fővés után meg-kell szűrni, és e' megszürt víz közé, nyers timsót egy köntinget, és egy kalán szin mézet kevervén, vele így a' torkot gyakran melegen mosni és öblögetni kell. Mindennémü hideg italt el-távoztattni javallom, és helyibe inkább Veronika avagy Betónika-füre öntött forró víz itala foganatofabb lészzen.

A' nyak-tsap dagadását vagy mint a' köz-nép nevezi nyak-tsap le-esését orvosolni jó illy módon: Vegyenek egy olasz dióni kovászt, ezt ásztásák-meg etzettel, keverjenek közzé három vagy négy tört szegfüt, 's ezt így el-készítve köfsék-fel a' fej' tetejére: A' torok pedig gyakran öblögettsék a' közelebb említett füvekről való főtt vízzel; Ezen végre-is jó
tor-

torkát gyakran öblögetni, Sályáról fött vízzel, mellyben egy negyed rész égetbor töltetett, ezek által mind a' nyaktsap, mind a' mondolák dagadáfai meg-enyhülnek. A' nyaktsap meg-gyogyittására, gyömbér helyett jobb Salétromot fél köntingnit egy üveg pohár vízben el-olvasztani, 's ezzel a' torkot gyakran öblögetni, úgy-mint melly által a' nyaktsap daganattya el-ofzlik, 's ennek fájdalma-is meg-enyhítettik. A' tömjén füstinek a' dagadozott rézfekre való botsáttatása-is nem utolsó hasznu, mivel ez által a' nyaktsap körül meg-állapodott, sűrű nyál el-ofzlik, 's a' meg-gyengült nyaktsapja pedig meg-erősítetik. Midőn pedig a' nyaktsap 's mondolák meg-sebesülnek és evesülnek, azokat fok izben napjában rósa mézzel kenegetni kelletik.

III. *Torok-dagadás vagy Torokgyék.*

Igen veszedelmes állapot a' Toroknak megdagadása; kivált ha az a' dagadás kívülről meg-nem láttatik, hanem mint egy belőlről el-rejtve vagyon: Támadni szokott ez hidegleléffel, és ezt követő forrósággal, mellyek után az Ember torká-

ban izurásokat, es szorongatásokat érez, melly állapot után a nyelvés meg-nehezedik: ekkor a nyelv-is mint-egy fel-tuódik, és az alatta lévő erek fel-dagadoznak,

Illyen állapotban képedelem nélkül a nyelv alatt való vastag eret a Borbellyal meg-kell vágatanni, avagy elsőben is egyik karján az eret meg-kell vágatanni, Afzszony embereken pedig, kivált midön a természetes vér-folyás bennük meg-rekett volna, a lábokon a neveztetett rósa eret meg-nyitattni kellekik.

A torok dagadás néha forró-betegségben-is támad, illyenkor jobb előre még a beteg elméjén vagyon az nyelv eret megnyitassák, külömben lévén a dolog inkább az fe lyebb mondott ér meg-vágattatásának békét kell hagyni. De az olyan torokdagadásban, melly forró betegséggel egyben nem köttetett, minekelötte egyéb erek meg-vágatannának, helyesebb leszén a karon eret nyitattni, mivel e képpen a vérnek bövsége a torokról alá-felé vonatatik 's takarodik.

Ha szorulásban vagyon akkor valaki, vagy cristélyeztette-meg magát, vagy e helyett inditsa-meg a hasát egy lót Sen-

na levéllel, mellyet fél megszűszel aszszu szilva levében meg-főzzenek, 's tiszta ruhán által szüretvén, minekutánna egy kalánra való tzukrot közibe kevertetett, melegen igya-meg: Hogy pedig a' fel-dagadozott érek az torokban alább ereszkedgyenek, a' fel-hevült vér-is meg-hivesitesék, tehát a' Beteg tselekedgyék eképpen: tizenkét Sállya levelekre egy ittze forró vizet töltessen, mellyből minden két órában egy kis fél üvegre valót igyék, de ugy ám, hogy ez italban egy kés hegyére férő rák-szemport, vagy tsiza port, és egy kés hegyére férő tisztított Salétromot keverjen.

Nagy könnyebbülésére fog lenni az-is az Embernek, ha a' dagadozott torkát belőlről gyakran mosogattya 's öblögeti a' következő vizzel; vévén tudni-illik nyoltz sügét, e' mellé apró mályva gyökerét, Fehér nagy mályva gyökerét, Sállját, Uti-füvet, Faj-rósát, Isópot, Bodza virágot, mindenikből egy marékra valót, 's mind ezeket hat ittze vizben meg-főzvé, 's azután ha meg-szűrték, két lót rosa mézet, és fél lót Salétromot belé kevervén: Ezek nem lévén Arpa-kásáról avagy Lenmagvagról főtt vizzel-is gyakran öblögetse

torkát; néha nyeljen-le kevés édes mondola olajt, akár Len-mag olajt, akár rósa mézet, akár olly vizet, mellyben egynéhány birs-alma magvai előre egy két óráig ásztanak.

Külsöképpen a' torkát kennyék édes mondola olajjal vagy fa-olajjal, és köfsék-bé a' nyakát fekete bárány gyapiával; ezek kéznél nem lévén; egy fetske fészket főzzenek vízben mind addig, míg káfa formára meg-puhúl, ehez tegyenek fehér mályva gyökért, fejer-liliom tövét, Bodza virágot, mindenikből egy marékra valót, és Kámfort (mellyet Kalm'rok Boltyaiban de bizonyosabban Patikákban árulnak) egy köntinget, keverjék mind ezeket jól, öfzve hajtogatott ruha közzé tévén melegen köfsék-fel a' torkára gyakran: mert ugyan-is az ilyen állapotban az effele kötesek, és a' fellyebb javallott eszközökkel való üblögetései leg-többet használni szoktak, de ugy ám, ha éjjel nappal ezekkel valaki élend.

Belsőképpen való orvoslás képpet jó gyakran melegen iddogalni a' sirós tyukhus levét, vagy egyéb vajas levest, mivel eképpen a' kemény torokbéli daganat
meg-

meg-lágyítottatik, 's ez egy uttal a' meg-érlelésre-is el-készítettetik, és illetén orvoslásnak neme által fokban a' meg-fulladástól meg-menekedtenek. Midőn pedig a' torokban belől mint-egy égetéft érez valaki, ekkor egy lőt irós vaj közé egy könting Salétrom port kevertessen, 's ebből néha egy mogyoronit a' nyelvén el-olvasni engedgyen, mellyet lassan lassan le-nyeldegeljen; eképpen a' toroknak belső megszáradása 's hevülése-is meg-előztetik. Az nyelvre igen vigyázni kell, hogy az tisztán tartassék, mosatassék az azért olly vízzel, mellyben előre egynéhány birs-alma magvak meg-ásztanak; Árpáról főtt vízzel is lehet mosogatni a' nyelvet.

De mikor a' daganat annyira el-hatalmazott, hogy minden szempillantásban a' halál azt követni láttatik, akármi jól orvosoltatott, légyen-is a' beteg, ilyenkor a' leg-utolsó orvoslás a' Bronchotonia, az-az: a' lehellő gégének fel-metszetése által végben vitetödni szokott, melly vágásban osztán egy csüt dugnak a' Borbélyok, hogy ezen által a' nyomorkodó személy mind addig lehelletet vehessen, az-az; a' levegő eget bé-szivhassa, 's ki-is

botsáthaffa, valamig a' torkot belől elborítottó nagy daganat, magában ,vagy kézi mesterség által fel-nem bontodik.

HARMADIK SZAKASZ.

A' MELYNEK NYAVALYÁIRÓL.

• minémü a'

I. Szív-dobogás vagy Szív-refzketés.	V. El-száradás vagy Száraz-betegség.
II. Nyilallás vagy Szegezés.	VI. Vér-köpés, és Vér-hányás.
III. Köhögés.	VII. Tudóbéli öfzve daganat.
IV. Nehéz-lehelés vagy Fulladozás.	

I. Szív-dobogás vagy Szív-refzketés.

Ez nem egyéb, hanem a' Szívnek rendkívül való sebes mozgása vagy mintegy vergődése, mellyel a' vért a' minémü sebesen magában eresztí az ő ki-terjesztése által, aképpen azon hirtelenséggel azon bé botsátott vért hasonló szaporasággal az ő öfzve való huzása által magából ki lö-ki vagy-is hajtya.

Okozza ezen szívbeli dobogást a' szív kamaráiban, az-az: belső üregjeiben támadott Polypus, tudni illik: hártyás véres daganat vagy husos forma kelevény, minémű az Ember orrában-is támadni szokott: Okozza továbbá a' szívre folyó igen sűrű vér-is, ugy szintén a' hirtelen való megijedés-is, A' szív rejtekiben lappangó hártyás véres daganatot jelengeti az, hogy az illy Emberek mindenkor igen szintelenek, nyughatatlanok, és hirtelen halálra valók; A' Hószám meg-rekedéséből 's egyéb szokott vér folyásoknak el-állásából eredett szívdobogás nem annyira veszedelmes, mivel az ezekből okoztatott, 's a' szívre botosátatott fok sűrű vér arról könnyebben le-vonattathatik, mint-sem annak üregjeiben megtelepedett ágas bogas hártyás véres daganat.

Ehez képest azért az orvoslás leg-elsőbben-is ér-vágáson kezdésék, ugy, hogy Férfi Embernek a' karján, Asszony embernek pedig, kivált midőn hószáma meg-rekedett, a' lábán az ér vágattásék-meg, a' karon való vágás után a' lábakat szárig fél fertályig meleg vízben kell tartatni, ugy-mint melly által a' vér le-felé szívódik: A' vég-bélbe, ha az emésztet megszo-

szorúl, azt kristélyezés által meg-kell indítani, mellyet akármi helységben lévő Borbély el-fog készíteni. Ezek után az illetén személy végyen tojás haja porát, tiszta Salétrom porát, és tiszta tzinobriumot, mindenikből egy köntinget; kavarja ezeket jól öszve, és egyék-meg belöle minden két 's három órák el-folyása alatt egy kés hegyre féröt. A' kerti Czyfrus füröl-is jó vizet inni; Az örvény gyökér vizben főzetettvén, 's ezen vizet iddogalván, szint így hafznos fog lenni. A' melly tsont végén lévő gödrötskére (scrobiculus cordis) köfs-fel egy jó marekra való igen apróra vagdalt Méh-füvet, az-az: Tzitrom-füvet, melyet mindazonáltal előre meleg bor etzettel meg-kell ásztatni.

Mint-hogy pedig néha a' szív-dobogását követi az el-ájulás-is, ilyenkor tehát az el-ájúlt személynek fel-élesztésére szükség ennek orra alá erős etzetet tartani, vagy erős bort; ábrázattyára hideg vizet kell hinteni, és melyei 's egyéb tagjait posztóval dörgölni; minekutánna az el-ájúlt magához tért, egy kalán ó bort adgyanak nékie inni, melly jobban fel-élesztzi; ezután-is étele közben a' miuémü borral él,
elő-

előre abban egynéhány méh, az-az: tizitrom-fü leveleit ásztaffa. Ezenkívül reggel 's estve e' következő itallal éljen: Ugy-mint végyen méh-füvet fél maréknit, piros szegfü-virágot egy maréknit, Rozmaring virágot, Bárány nyelvfü-virágot, az-az: Borrágo virágot, Rosa virágot, mindenikből egy köz-evő kalánra féröt, tzitrom tiszta sárga héját fél lötöt, Fahéjt egy köntinget, Igaz-sáfránt tizenkét szálatskát; kavarja öszve mind ezeket, és három ujja közzé a' mit fel-tsiphet, öntessen arra fél mezfzel forró vizet, és egy kis üveg pohár tiszta ó bort, 's igyameg ennek felet regvel, a' másikat usonna tájba. Egy BORRICHIVS nevü Tudós emlékezik egy Fr. Burri nevü Emberről, ki a' tiszta finom aranyot meg-tüzesítvén, gyakran borban 's egyéb-féle italokban megoltotta, mellyet fokakkal meg-itattván, azokat eképpen a' szív-dobogástól meg-szabadította: Azért a' kinek módgya vagyou benne, ezt az aranyos orvoslásnak módgyát-is meg-kisértetheti.

II. Nyilalás vagy Szegezés.

Az Oldal-nyilalás, melyet Dunántúl szegezésnek neveznek, az Oldal alatt 's többnyire a' bal-oldal alatt való nagy fájdalomtól áll, melly az oldal-tsontoknak belső részeit körül foglaló gyenge hártjának 's abban való eretskeknek a' megrekedett sűrű bűv vér miatt lett fel dagadásából eredendő. Veszedelemes állapot ez, mert néha a' dagadás a' tüdőre-is el-hat, és azt végső romlásra jutattya. Ez Oldal-fájás nagy forrósággal, köhögéssel, nehéz lélekzet vétellel, és az egész Oldalon való nehéz-fekvéssel egyben-köttetett, sőt minden módon a' fekvés 's lehellés a' fájdalomnak öregbülése miatt igen nehéz 's alkalmatlan.

Ha harmad 's negyed napra a' beteg véres nyálat köpénd, ez jó reménységet nyújt az meg-gyógyuláshoz, ellenben a' negyed nap után bé-álló véres köpés nem jót jelent, nem külömben az-is roszra mutat, ha a' beteg első napokban böven köpi a' sűrűtske vérrel 's genyetséggel egyveles nyálat, ezután pedig hamar semmit se vét-ki. Egyébként e' nya-
va-

valyának rendes folyása szerint, nem szükség ennek genyettséges véres köpések által végeztetnie, hanem inkább a' mennyire lehetséges, az el-ozlás által véghezvitetettnie. Az el-ozlásra leg-alkalmasabbá tétetik a' vér, ha első vagy második napon az efféle beteg ember karján erez vagnak, ezután pedig olly Orvossággal tartják, melly által testének szüntelen való ki-gözülgéte fen tartatik, és elébb lassanként mozdittatik.

Az ér meg-vágattatásának első napján azért azonnal, ha a' beteg magát jobbsatkán érzi, és a' ki-botsáttatott vérnek színén vastagotska fehér hártya láttatik, tehát a' betegnek minden három óra el-folyása alatt illy port kell bé-adni; vévén tudni illi: Csuka áll tsontyának porát, Bóldog-afzfzony-tövisfe magvának porát, Csiga port, Salétrom port, mindenikből egy köntinget, mellyeket jól öszve kell keverni, és fél köntingnit három órák el-folyása alatt bé-adni. Köz ital gyauánt igyék gyakran Verónika-füve vagy Sállya leveleire öntött forró vizet: E' következő mondola téj-is használatos fog lenni; ugy-mint: vévén édes mondolat fél lótót és, sárga Dinnye magokat szint

onnyit, Pápa-fü magvait, és fehér mak' magvait mindenikből egy köntinget; melyek mind egy mezfizely vízben, mosárban jól öszve törethessenek mind addig, valamig a' víz fehér színre változik, melyet osztán meg-kell szűrni, és eképpen a' Betegnek két két óráként belöle fél üveg pohárba féröt, az-az: fél glázlira valót meg-inni adnia. Melyét a' szilödönek kenyeék ez következő Irrel; melly Len-magolajból, fa-olajból, Tojás-fehériből, Anis-olajból készitetett, vévén mindenikből egy kalánra valót, és jól öszve kevervén. Igen jó a' kenetett fájós oldalra pergelt zabbal meg-töltetett fatskot-is vagy párnátskát melegen fel-kötni, az említett Irr közzé pedig, hogy az hathatoffabb oszlató erejüvé legyen, egy fél kalan kámforos égetbort keverni. A' fellyebb elől-számlált orvoslásra való eszközök, ha nem taláthatnának; végyenek három eleven Rákot, és egy marékra való turbolya-füvet, törjék jól öszve mosárban töltvén reá egy pohár bor etzetet, melyet osztán tiszta ruhán által kell nyomogatni, és eképpen a' levét a' beteggel meg-itatni.

Néha a' fok vér olly nagy mértékkel a' tüdőre gyül, melly miatt nem tsak igen nehezen való lehellés következik, de még a' tüdőben való sűrű nedvejségeknek el-
 ofzlása-is meg-gátóltatik, tehát ilyenkor némellyeknek javallása szerint a' láb-szárok-
 nak felsőbb hátulsó részeire egy egy ho-
 lyagot szívó flastromot a' Borbély által fel-
 ragasztatni hasznosnak tartatik. A' köz-
 Ital pedig légyen e' következő: Örvény-
 gyökér, Ló-körmü fű gyökere mindenik
 egy lót, Angelica gyökér fél lót; Ló-
 körmü-fű levelei, Varfű, Verónika-fű,
 mindenikből egy marékni, édes gyökér két
 lót, kevertesék öszve apróra vagdalván
 mindeniket, mellyből-is fél marokra való
 három ittze vízben meg-főzvéen belölle
 annak meg-szürettetése után a' Beteg az ő
 szomjusága szerint igyék.

III. Köhögés.

Bizonyos idökben a' Köhögés az Ifiakon
 szint ugy, valamint szintén az örege-
 ken uralkodni szokott, még pedig fokfele-
 képpen, ugy, hogy némellyek e' mellett
 fokot köpködnek, mások tellyességgel sem-
 mit ki-nem vehetnek; mellyekre nevezve a'

köhögésnek nemeit kölömbféle módon is orvosolni kelletik. A' száraz köhögés fokkal alkalmatlanabb 's veszedelemesebb annál, a' mellyel együtt a' nyál bőven kivettetik, és tovább-is tartó ez illy száraz keh, mivel e' mellett néha a' gyomor is nem szinte jó állapotban vagyon: De ugyan csak a' száraz köhögés a' tüdőből származik. Elsöbben azért: a' midön a' sűrű nyálás vér a' testnek több részeiröl a' tüdőre takarodik, mellyet abból észre vehetni, hogy illyenkor a' lehellés nagy nehezséggel mégyen véghez, ugy, hogy mint ha a' tüdőben belöl a' béle-helleinek valami igen erőssen ellene állana. Másodszor, azért: midön az Ember melyébe a' fok sűrű ragadó nyál meg-rekedtt, melly a' köhögés által se meg-nem inditathatik, se ki-nem vetethetik. Harmadszor azért: a' mikor a' sós tsipös nedveség a' tüdőnek belső rejtekeit el-foglalja, és azt belöl a' gégével együtt ugy-meg szárazsytya, hogy az Ember szava-is töle meg-reked, 's a' nagy köhögésre való erőltetés után egy fertály órába egy bors szemni nyálatskát ki-vethet. Ezek az elő-számlált okok azért jóllehet száraz köhögésnek nemeit okozzák, mind-

azon-

azonáltal néha a' gyomor-is az effele száraz köhögésre okot szolgáltat, melly hogy ebből eredett légyen, innét tudhatni-meg, mivel ekkor az illetének tsak az eledeknek bé-vétele után köhögni szoktak jobban, és a' gyomor táján mintegy szorongatást éreznek, sőt hányás által a' gyomorból sűrű fok nyálat ki-is vetnek.

A' mi az első száraz köhögés nemeit illeti, melly a' melyre gyült sűrű böv vértől támadott; ezt olly rendel orvosolni lehetik, hogy mindenek felett elsőben a' lábán eret kell vágatni, annyival inkább, ha hogy az effele személyekben a' hószám meg-rekedtt, vagy a' szokott Arany-ér folyása meg-állott, vagy ez előtt néha vért köptenek; Ezután lábaikat melegen tartsák; regvel egy lót Senna levelét egy meszszely aszizu szilva levében meg-főzzenek, melly levet meg-szürvén azt melegen regvel meg-igyák, egy kalán mézet vagy tzukrot benne először el-olvasztván, e' mellett önnön magok' testeknek 's elmejeknek nyughatatlanságától meg-oltalmazván, éljenek ofzlató eszközökkel: tudni-illik vévén Verónika-füvet, Bodza-virágot, Turbolyát, Pápa-füvet, Vad piros

mák-virágot, mindenikből fél marékra valót, ezeket öszve kevervén 's vagdaltván, fél marék nit egy ittze vízben meg-kell főzni, melly vízből három óránként egy kis üveg pohárra valót meg inni jó lészen.

A' második száraz hurut nemét mi illeti, melly a' tüdőben gyült sűrű ragadó nyálból eredetit vette; itt arra kell vigyázni, hogy az illy Ember az ö testét semmiképpen meg-ne hűttse, mindennemű hideg italtól magát meg-örizze, hanem itala melegske légyen; e' végre vegyen Ló-körmü-fü gyökeret 's Örvény-gyökeret apróra vagdaltattakat fél marékra valót, édes gyökért-is annyit, főzze-meg ezeket három ittze vízben, és igyék ebből melegítve, regvel, usonnakor, és estve egy pohárkára valót; avagy e' helyiben ferezzen Földön-futó-borosnyán-füvet, Veronikát, Sállyát, Ló-körmü-füvet, Százforszép-virágot, melly kifibb nemű, mindenikből fél marékra valót, vagdaltaffa apróra, 's vessen hozzá fél löt Anis magvakat, 's a' mint ezekből öt ujjai között fel-tsiphet, öntse-meg fél meszszely vízzel, és midön hülni kezd, igya-meg e' vizet, regvel 's estve eképpen tselekedvén: Az

említett gyökereket avagy füveket meg-
 lehet szárazítani 's ugy porrá törni 's fe-
 linyi nád-mézet, az-az: tzukrot e' por köz-
 zé keverni, és így e' porból gyakran egy
 kés hegyre féröt meg-enni: Ezután egy-
 néhány napok mulva ismét a' fent meg-írott
 mód szerint való el-készült szilva levét in-
 ni, hogy eképpen a' sűrű nyál a' belek
 felé alá vonattassék az melyről, de ilyen-
 kor az aszszu-szilva levébe a' Sennával
 együtt két löt apró-szölöt-is, és egy ka-
 lán Anis-magot hányhatni. Ezenkívül a'
 száraz-hurutban lévök jól tselekesznek, ha
 egy kalán viola Syrupot a' Patikából ho-
 zatván, azt le-fekvéfekor le-nyelik; vagy
 hat kalán rosa mézhez tíz apróra metélt
 figét kell tenni, melly minekutánna három
 ittze vízben meg-főzetett: és meg-szüretett,
 két kalánra való reszelt tormát belé kell vet-
 ni, 's ismét kevesse főzni 's másodszor meg-
 szürni, 's így ezen lévből reggel 's este
 egy pár kalánra valót meg-inni: az ezek-
 kel való élés után heted napra ismét a'
 fent mondott Sennás szilva levét inni kel-
 letik.

A' harmadik száraz köhögés, ' melly
 a' melyre szállott sós tsipös nedveségből

támadott, orvosoltásék eképpen: Fözz-
 meg tiszta vízben két ittzében egy marékra
 való árpa-kását, midön fő, tégy belé fél
 marék apró-szölöt, és két kalán fris sóta-
 lan irós vajt, melly ismét kevésé fővén,
 fzüretefsék-meg, ez meg-lévén ebből a'
 köhögös regvel és estve egy fél meszszel-
 nit igyék-meg: vagy a' Patikába tsinál-
 tás orvofságot illyet: tudni-illik egy kö-
 pötzébe tegyenek rosa mézet, Vad-mák-
 mézet, az-az: Syrupot, mindenikből két
 lótot, édes gyökér porát fél lotot, tse-
 refzne fán termő enyvet (mellyet matska
 méznek nevez a' köznép) fél lótot; mel-
 lyeket mind jól öszve kevervén, min-
 den négy óra el-folyása alatt egy diónit
 egyék-meg belöle a' Beteg. Vagy végy
 kerék-réparól fött levet egy ittzét, még
 ez meleg olvasz-el benne egy kalán lud-
 sirt, és ennyi tzukrot, mellyből gyakran
 egy kalánnal 's kettövel-is bé-kell venni:
 Avagy végy Isóp leveleit, egy marék-
 nit, apró szölöt egy marék-
 nit, édes gyökér-
 is enyvit, Vad-mákat, az-az: pipatsot fél
 marék-
 nit; ezeket három ittze vízben meg-
 kell főzni, és belöle regvel délbe és est-
 ve egy üveg pohárra valót meg-inni. A'

köfali Rutának ezen köhögés ellen-is különös haszna vagyon, ha Verónikával, 's Aranyos paprád füvel együtt meg-főzik, hozzá vetvén apróra vagdalt kevés édes gyökért, és egynéhány figét. Ezen orvos-lások mellett a' köhögös személy a' melyét melegen tartsa, és nedves vagy téglákkal meg-rakott földön mezétláb ne járjon ki-vált éjszaka.

A' Gyomorból eredendő köhögés orvosoltásék eképpen: tudni-illik a' köhögő öt hat nap egymás után minden napon reg-gel idején egy pohár lágy meleg jó kút-vizben egy lót keferü sót, az-az: Angliai sót olvaszszon-el 's igya-meg éhom-ra. Ez napok után egy marék Pápa-füvet 's ennyi kifibb ezer-jó-füvet, vagdaljon apróra 's ásztassa meleg helyen egy ittze tiszta ó borban, mellyből ebédlése előtt két órával, 's ebédlése után négy órával fél üveg pohárnit igyék-meg melegen.

A' nedves köhögés az, melynek általa ember fok sűrű nyálat böven ki-vét, a' mint-is ha az illy nyál eképpen folyvást ki-takarodik azt orvosolni nem-is szükség, tsak ilyenkor a' mely, és a' lábak melegen tartassanak, melegséskén kell az ital-

lal-is élni, örizvén egyszer'smind magát a' kemény eledelektől. Ezen fok nyálnak nyoltzad napig tartó ki-hánváfa után egy kis gyenge Laxatívát be-kell venni, tudni-illik: fel megszefy Jüh tej, vagy egyéb meleg Savóban két lótc mannát ei-kell olvasztani, 's ezt regvel meg-inni. Ez hurutnak neme régi lévén tanítslom im ez következőket: Szedeffen Deretze-lüvet, mellynek Deákúl Beccabunga a' neve, Földi-borostyánt (id est Hedera terestris) Apró tsallant, mezei-százszor-zép-virágot, Turbolyát, mellyeket apróra vagdaltasson, és minekutánna a' levét a' füvekről le-szűrtek, ezen lévből melegen napjában egy-néhányszor egy negyed rész megszelyt igyék-meg. Ha pedig fokáig tartana ez köhögés és a' köpködés, hogy száraz betegség belőle ne következze, Vad-mák piros-virágaira, és egynéhány-szál igaz Sáffrányra öntött forró viznek itala ennek meg-szüntetésére hasznillani fog.

Vagyon még egy különös Hurutnak a' neme, melly a' köszvényes Személyeket néha bántja, midön tudni-illik az Inak 's Izek közt való fájdalmakat okozó materia be-felé az melybe, és abban lévő tü-

tüdőre száll, sőt a' szívet-is el-foglalja, és eképpen az embert életétől hirtelen megfosztja, minémü szomorú példákat magam is tapasztaltam. Az illy-féle nemü köhögésnek a' fent említett orvofságok nem használnak, hanem inkább izzasztó meleg Italok által rajta tágithatni: Illyenkor azért fél marék Bodza virágra egy ittze forró vizet öntvén, 's belé fél üres dió héjba férő rák-szem porát öntvén, ezt a' vizet gyakran melegen jó iddogalni, utánna az ágyban bé-takarodzván; ez után a' közelebb említett módon a' mannát bé-kell venni, de savo helyett meleg tehén hus levi- ben el-olvasztván azt: És mivel-hogy ez köhögés neme többnyire éjszakánként nagyobb erővel uralkodik, 's egyszer'smind forrósággal-is egyben köttetett, melly miatt hogy nagy álmatlanságot szenved a' beteg, 's ugyan ezért-is testének ereje nagyon el- fogy; tehát igen hasznos leszén egy ka- lánba férő fehér mák' magvatskáit egy fél meszszely tiszta vízben mind addig törni, mig a' viz téj színre által változik, melly- ből osztán a' köhögő éjszakára egy üveg kis pohárra valót igyék, 's ezután le-fe- küdgyék; lehet e' helyett vad-mák' piros-
F 5 virá-

virágait-is egy fél maréknyt egy mezfzely vízben kevésé főzni, 's ennek felit éjszákára meg-inni. •

IV. *Nehéz-lehelés vagy Fulladozás.*

Ezen melybéli nehézség fokféle okokból támadni szokott: ugy-mint midön valamelly folyó seb a' testen hamar begyógyúl; midön az Ember testének bőrén lévő himlők, 's rühes keléfskéek vagy magokban vagy kenés fenés által béfelé térnek; mikor bé-zárott szobában eleven szén fokáig tartatik; mellyek miatt ugyan-is a' vér, és egyéb nedveségei a' tagoknak a' tüdőre rohannak, azt el-nyomják, melly miatt az elegendő levegő eget magában nem szívhat 's fogadhat, és eképpen a' szívből ki-folyó vért magán által nem bocsáthattya; ilyenkor leg-kisebb mozdulására-is az ember azonnal kezd fullakozni. Koros, és vén emberek-is néha illy nehéz lehelléseket szenvednek, azok tudni-illik: kiknek vérek nyálas sűrűséggel tellyes, a' honnét ezek melyekben szorittáfokat és szorongatáfokat éreznek, és szüntelen sűrűséget köpködnek: De a' köszvényesek-is néha ne-
héz

héz lehellésre jutnak azokkal együtt, kiknek vég-bélekben lévő Arany-érnek szokott rendszer folyása meg-állott, ugy szintén Afzszony Emberek, kiknek hószámok meg rekedett.

Kiknek azért szokott vér-folyások így el-maradott, azok elsőben-is lábokon eret vágassanak; Az Arany-ér miatt Szenvedők vég-béleket kívül piótzákkal, azaz: nádalyokkal szíva'fsák-meg, mind két rend-béliek pedig estvénként meleg vízben lábaikat ászta'fsák: köszvényes, és podagrás emberek, kik fulladoznak, ettől leg-hamarább meg-szabadúlnak, ha mind két lábok Ikrájára holyagot szívó flastromot Borbély által fel-köttettnek, és az támadott holyagból a' nedveséget egynéhány napokig folydogalni engedik; tudok egy hatvanégy esztendő Embert, a' ki semmi egyéb módon a' fulladástól meg-nem szabadúlhata, hanem csak az efféle flastromnak fel-köttetése által. Ezek mellett a' beleknek ki-tisztítására, és a' nedveségeknek a' tüdőről alá-felé való térítésére egy hétben egyszer vagy kétszer regvel a' Földitök-gyökere porából egy's két kés hegyre féröt egy kalán meleg vízbe bé-kell venni vagy tehén-hus levében; A' kék-liom

liom nyers töviből ki-nyomott nedveség-is ezen végre jó, de egy fel kalánra való elég belöle, egy kalán meleg tehén-hus lévével öszve kevervén ezt, 's így regvel éhomra meg-iván; gyenge természetü személyek, minéműek az Afzszony Emberek, az ilyen állapotban tsak három lótt mannat olvaszszanak-el egy fel meszszely tiszta meleg vízben, 's ehez kavarnak egy pár kalán fris len-mag olajjat, vagy édes moudola olajt, 's eképpen igyákmeg éhomra melegegetskén. Egyébként fulladozoknak különöfsen javalhatom nagy hasznát az apró tsallán magvatskáinak, ha ezeket meg-török, 's belölok egy köntingnit higan fött tojásba keverik, tévén belé egy lentséni igaz Sáffrány porát, 's így ezt a' hig tojáft meg-iszszák: Lehet ezen végre a' fejer Isopot porrá törni, 's szin méz közzé keverni, ebben pedig egynéhány tsep Kámforos éget-bort erefszteni, mellyből óránként egy mogyorónit nyelien-le a' fulladozó, és utánna könnyebbüiéft fog érezni. Köz italára a' nehezen lehellöknek im e' következő nagy hasznu füveket javallom: Matska-tövis-gyökerét, Perje-fü-gyökerét, Iglitze-tövis-gyökerét, Örvény-gyökért, mindenikből egy fél lóttot,

Verónikát, Szarvas-nyelvü füvet, Aranyos-paprad-füvet, mindeniket fél maréknit, Anis-magot egy kalánra valót: Ezeket keverje jól öszve, 's fél marékba féröt belölök főzessen-meg három ittze vízben tiszta fazékban fedő alatt, fertály óráig való forrása után szürje-le a' vizet, töltse üvegbe vagy kantsoba, az-az: korsóba, 's igyék belölle valamikor a' szomjuság vele kívántatja.

Az a' Fulladozás, mellyel együtt néha sűrű nyál-is ki-vettetik nagyobb vigyázást kíván, mivel az Embert könnyen tettenek el-száradására jutattya. Illyenkor azért a' gyenge hántató orvoóság jó, mivel ez által a' fok vastag nyál egyszeriben ki-vettetik; édes eszközökkel pedig nem kell böven élni, mert a' gyomrot megvesztegetik: hanem igyék illy füvekről: Ló-körmü-fü-leveleit, Földi-borostyánt, Fehér-pefzertzét, Ökör-fark-koró-virágot, egy egy fél maréknit vévén, öntse-meg forró vízzel, és igya: A' kánya-fü-magvatskái (id est herbae Sophiae Chirurgorum seu Accipitrinae femina,) az mustár magvakkal öszve törve, es annyi tzu-korral öszve keverve, fuladást szüntet, ha valaki óránként belölle egy fél üres

dió

dió héjba féröt le-nyél; Avagy végy An-
gyal-fü, az-az: Angélika gyökerét a' Pa-
tikába egy lótot, tégy hozzá apróra vag-
dalt Örvény-fü-gyökért két lótot, és há-
rom lót édes gyökeret; ezeknek har-
mad részét főzd-meg két ittze vízben,
's igyad ez vizet gyakran; A' tsupa nyers
Örvény-gyökért meg-*reszeltett*vén, levét
két tányért közt nyomogassa-ki, a' fulla-
dozó, 's ezen levét regvel 's estve egy
kalánig igya, fog néki használni; A' követ-
kező kásából-is jó regvel és estve egy sze-
retsen diónit meg-enni: tudni-illik egy ne-
gyed rész *meszszely* sűrű árpa káfa levé-
ben, mellyhez hozzá tétetett három kalán
szin méz, kevertésék Borju-láb-fü, az-az:
súly-fü gyökere pora fél lót, Édes gyö-
kér pora, kék-liliom gyökere pora egy
egy lót, 's éljen véle, ugy a' mint kö-
zelebb meg-íram. Utóljára egy kis Laxa-
tívát, az-az: beleket indító szert kell bé-
venni; úgy-mint egy fél *meszszely* Savóba
fél marékni öszi baratzk virágot, vagy kökén
virágot főzvé, 's ezt meg-szürvén, 's igy
regvel melegen meg-iván; másként a' tej
Savó magában-is az Ember' hasát meg-in-
dittya, kivált a' *senditze* leve.

A nehezen lehellő, és fulladozó arra vigyázzon, hogy melegen tartsa magát, regvel meleg vizet igyék, minémü a' Herba-thea, és az ágyba utánna gyengén iz-zadgyék, Éget-bort, 's pálinkát ne igyék, tiszta ó bort ebéd tájon ihatik egy kis üveg pohárra, az-az: gláslira valót. Szeles 's nedves időben ne járjon, ellenébe a' szélnek ha lehet ne menyen, ha ki-menni a' házból kéntelen, melyét melegen bé-tsinálja, egy kis vánkuskát, az-az: párnátskát, vagy gyenge bárány bört köt-vén a' melyére; öszi 's ki-keleti nedves időkben szobáját füstölje minden napon ör-vény-gyökérral, a' fehér viaszkot pedig hánnya az eleven szénre, és gőzét néha néha a' szájába 's torkába bortsáffa, és léfzen töle vidúlása.

V. *El-száradás vagy Száraz- betegség.*

Ez, az-az: Száraz-betegség neme, mi-dön valamelly Ember teste az ő tüde-jének veszése, vagy rothadása miatt táplá-ló erőt nem vehetvén magának, el-fogy 's végezetre tellyefséggel meg-áfszik, innét
nem

nem ok nélkül a' régi Magyarok Afzizükorságnak-is nevezik.

Ezen nyomorúságnak elől-járó Postái szoktak lenni im e' következők: ugy-mint száraz köhögés; nehéz lélekzet vétel; melynek szorongatása, tagoknak nagy bádgyattsága, szüntelen tartó belső forróság, és ennek a' bé-vett eledelek után való öregbülése.

Jóllehet illy emészto nyavalya legyen ez, mindazonáltal a' természet ez által magát mint egy tisztítani láttatik, a' melly a' hajnali vizellésből ki-tetfzik, mivel az sűrű és az edény fenekére is mint a' bor seprő sűrűen le-üllepdek.

Ezek után a' beteg fokszor vérrel egyveles bűdös genyettséget köpköd-ki, melly meleg vizben vetettvén, ha fenékre le-száll, nem jót jelent. Rosszszabbat jelent pedig, ha a' beteg éjjel felettébb izzad, hafa mengyen és lábai dagadnak, torka szárad 's egyéb tagjai reszketnek.

Okozza a' tüdőnek veszését, a' testnek meg-hevesülése után való hideg ital; a' hideglelés meg-állittatása után támadott, és fokáig tartó köhögés; mikor a' száraz kehet édes elzközök által el-hárítani igyekszik,

kezik valaki, mivel eképpen a' tüdőre rohanó fok nyál azt még jobban meg-gyengíti és el-rontja, holott inkább illy száraz köhögésben jobb vólt volna orvlató orvofságokkal élni.

Ha a' Száraz-betegségből valaki ki-épülni kíván, annak a' hoszfszan tartó orvoslást az Orvossal együtt békefséges türeffel kellek szenvedni. Ha azért a' linlödö bővérü vólna, 's ez előtt való időkben gyakran orra vére folydogalni szokott vala, tehát az illyenen mindgyárt eleinten eret szükség a' lábán vágatni, eleinten mondom pedig, mikor tudni-illik a' következő száraz-betegségnek leg-kiffebb kezdetit ember észre vész; mert ugyan-is valakit ezen romlás előszőr meg-kerüli, az olyan Embernek a' véri a' tüdejére bővebben rohan, melly miatt az nehezen kezd lélegzeni, lábai hidegek. Régen tartó száraz-betegségben nem jó többé eret vágattatni, inkább ekkor a' tüdöröl az öszve tódúlt vért láb vizek által alá felé szükség indittani. A' vérnek belső fel-hevülését, és a' ki-hányást nem jó szintén egészen szorittó orvofságok által el-állittani, hanem csak enyhíteni és tsillapittani kell: E' végre tisztá Salétro-

létromot egy köntinget, Tsigá porát, és veres kaláris porát, mindeniket egy fél köntinget jól őszve kevervén, hat egyenlő részekre minekutánna osztatott, minden estve egyet egy kalán vizba bé-lehet venni, e' mellett szorgalmatoosan eltávoztatásék a' testnek meg-hülese, vagy igen nagyon való meg-hevítettése; az haragra való fel-gerjedés, a' Savanyu eledelek, a' fok bor ital, úgy-mint mellyek miatt ez nyavalya inkább nagyobb erőre kap. Ha pedig semmit ki nem lehetne vetni, melly miatt a' melyed szorongattatnék; ekkor végy édes mondola olajt, avagy fris Lenmag olajt-is, kavarj közzéje fél kalán Anis-mag port, és egy kés hegyére férő igaz Sáfrány porát, 's nyelj-le belöle néha egy egy fél kalánra valót; de ha ezen melybéli szorongattatások mellett nagy belső hév-séget érzel, akkor e' közelebb javallott olaj helyett inkább élj következő Likta-riommal: Végy egy font tzukrot, apró szölöt, malosát egy fél fontot, Fekete-nadály-gyökeret négy lótot, Ló-körmü-fü-gyökeret két lótot, Örvény-gyökért, Var-fü-gyökért egy lótot, Szent-János-kenye-rét két lótot, Tepegetett tüdő-füvet,

mel-

mellyet Gálna-fünek-is neveznek, Szanitzor-füvet, Földi-borostyán-füvet, mindenet egy lótot vagy fél maréknit, mindezeket apróra törvén, 's vagdaltván, főzzék elegendő tiszta vízben, ezután szűrjék-le, ezután vessek belé az egy font nád-mézet, és egy könting fa haj porát, főzzék mind addig, míg sűrű kása formájává lesz, mellyből is napjában egynéhányszor egy fél üres dió héjába séröt meg-kell enni. Köz itatra az Árpáról, kivált Zabról főtt víz itala használatos; vagy vegyenek Faj-tüdő-füvet, Verónikát, Szanitzort, Börvényt, Ló-körmtü-füvet, édesgyökért, mindeniket egy fél maréknit, ezeket öszve kevervén, 's meg-vagdaltván egy kalán Anis-magot kell hozzá vetni; mellyből-is egy fél maréknit négy itze vízben meg-lehet főzni, 's e' vizet köz ital gyanánt inni; kivált az említett Faj-tüdő-fü a' Száraz-betegségről igen használatos, ez pedig Nemes Somogy Vármegyében az erdőben lévő vén bikfákon igen bőven terem, ennek pedig akár száraz porát egye az ember, akár vizét igya, mindenképen jó. A' közelebb mondott füvek megfőzetettvén, a' gözit-is igen használatos

az olly Embernek magában szívni. Ezen kívül igen használatos a' Száraz-betegségben lévőknek Arpa káfa avagy apró káfa sűrűtskés levét iddogálni, úgy szintén meg-épülésére fog szolgálni, ha egy mezfszely Savoba kertekben termő Száz-szor szép virágot főz, 's azt melegen reggel iszja: Nem különbben javaltatik a' ketske tej, és Szamár tej-is, de első napokban csak egy pohárkára valót kell meg-inni reggel, másik héten két pohárral, harmadikon harmadikkal, azt pedig nem forralva, hanem azonnal igya, mihelyt kifejték az állatból, vethetni a' tej közé egy gyűszűbe férő rák-szem porát, avagy tsiga port: A' téjjel való élés alatt csak igen gyenge eledelkkel élni szükség: úgy-mint Semlye-kásával, az-az: dara-kásával, arpa-kásával, apró-kásával, kotsonyával, Borjú-lábakkal, hig-tojással, és ezekből főtt levefekkel, és Laskával, az-az: metéltel. Imé pedig meg-tanítlak, minémü kotsonnyát magad' javára készits: tudni-illik: Végy harmintz Rákot, mellynek meg-főzöttetése előtt a' béli ki-vetretett, és olztán ezen rák meg-tőretett, vegy harmintz tsigát tisztítottat, négy bornyú-lábat, melly tsou-
tyá-

tyával együtt jól öszve törve légyen; Turbolya-füvet, Szanitzor-füvet, Ló-kör-mü-füvet, mindeniket egy jó marékra való, tört szeretsen-dió-virágot egy gyűszünyit, mind ezeket íris irós vajjal erezd-fel, és ezután elegendő vízben bé-főzet-tések kotsonyának, és tiszta ruhán által szürettettvén, tétések a' pintzébe hűves helyre, hogy kotsonya módra öszve men-nyen, melly meg-lévén belölle ofonna táj-ban 's estve tiz vagy hufz kalánra való meg-kell enni: Szegény Embernek ennyi-bez se lévén elegendő költsége, imé más hathatós jó leves készítésére meg-tanítottom, melly ez: Vegyen hat marék tiszta Za-bot, apróra vagdalt Kattang-koro gyöke-rét egy jó marékait, tiszta Salétromot egy lótot; mind ezeket főzze négy pint tiszta kút vízben, és minekutánna fele részig magát el-főtte, szürje által tiszta ruhán, és tegye-el tiszta tserép edénybe, és minden regvel 's estve fél megszelynit igyék-meg belölle, mellybe ha tetszik tzu-krot, vagy egy kalán szin mézet-is kever-het. Eképpen élvén valaki a' javallott or-vofi eszközökkel, 's egyéb jó tanátsokkal, tapasztalni fogja, ha hirtelen nem - is, de

napról napra meg-romlott tüdejének épülését, és el-száradott minden tagjainak tökéletesen való tenyészését, erősödését, 's meg-vidúlását.

VI. *A' Vér-köpés, és Vér-hányás.*

Vért köp néha az Ember, de ez illy vér nem mindenkor a' tüdőből vészi az ő eredetét, hanem néha a' száj inyéből, olykor a' lehellő gégeinek felső részéből eredendő. Hogy pedig az illetén ki-köpött vér valósággal a' tüdőből jö-ki, 's onnend származandó-é, méltó ennek végére menni, mivel az efféle vér-köpés veszedelmes következeseket maga után vonszani, 's gerjeszteni szokott; úgy-mint tüdőbéli kelevént. Ennek a' vér-köpésnek azért tudni-illik a' tüdőből származónak, tsalhatatlan jelei im' e' következök: egyben kötött ez köhögéssel, a' mellyben érezte-tő melegséggel, melly után tiszta piros vér vettetik-ki; éreztetik ezek mellet a' melyben némi-némü szorongatás, nehéz lélekzet-vétel, és fulladozás-is. Ulyen állapotu Ifjú emberek félhetnek, nem pedig az öreg emberek, hanemha ezen nyavalya Nemzetségek között ez előtt uralkodott lé-

légyen. Félhetnek kivált azok a' Vér-köpök, kik köhögés után borsó-szem forma apró golyotskákat ki-vetnek, mellyek megzuzatattván igen nehéz szaguak.

Néha erőltetéssel vért hány-ki az ember, melly nem a' tüdőből, hanem a' gyomorból jön-ki, melly innét tettzik, 's megismértethetik, mivel egyszer'smind nagy bövséggel vettetik-ki ez illy' vér, és fekete színü 's darabos formájú.

Orvoslása a' Vér-köpésnek lészzen először-is a' lábán való érnek meg-vágatása által, mivel eképpen a' melyről a' vér aláfelé térítettik, e' mellett a' kezek szárát, és a' lábak szárát valamivel körül kell kötni, és ezeket melegített posztóval le-felé dör-sölgetni. Ha történetből hamarjában Borbély jelen nem lehetne, ki a' vér-köpésnek idején eret nyittana; addig-is, míg az meg-lehetne, a' helyibe tsak a' lábakat-is egész szárig egy kis ideig meleg vízben tartogatni jó lészzen. Az ér meg-vágás után, vagy ha ez el-mulnék-is, mindazonáltal azonnal a' betegnek bé-venni szükség im' ezeket: vévén csiga-porát, avagy tojás-héja-porát, és tiszta Salétromot, mindenikből egy köntinget, mellyeket öszve

kevervén, mindenik harmadik órában egy kés hegyére féröt le-kell belöle nyelni, mellynek általa ofztán a' tüdőből ki-folydogáló vér tartóztatni, 's ennek fel-buzdulása pedig tsendesülni fog; lehet e' helyébe egy ilyen tejet-is készítettni; tudni-illik azon esztendőbéli sárga dinnye, vagy török dinnye magvakra egy latnira, és egy könting fehér mákra, és ennyi Úti-fü magvaira töltésék egy meszfzely melegített tiszta kút viz, mellyben azon magvakat mind addig törni 's zúzni kell, valamig a' viz téj színre változik; ezt a' fehérellő vizet a' magokról le-fzürvén, belöle a' beteg minden két órában két kalánra valót bé-vehet: ha az vér-köpés mind ezek után még feakarna szünni, az említett por, és téj színü viz közzé keverteésék egy gyüszüni veres kaláris pora, vagy fél üres mogyoróba férő vas-rosda pora; de ezen végre ha zöldibe kaphatsz Eger-farku-füvet, széles úti-fü-leveleket, Aranyos-istáp-füvet, mellyet Veres-gyürü-fünek-is neveznek, vagdald mind öfzve, perseld-ki belöllök a' nedveséget, az-az: a' levét, és minekutánna üvegben állván meg-tisztúlt, igyál-meg néha néha a' tisztájából egynéhány

ka-

kalánra valót, és bizonyosan meg-állítja; kivált ezen végre az Egér-fark-fünek különös jó haszna vagyon, midőn ez megszárittatik es porrá töretik, és fél diónira gyakran napjában bé-vétezik. Külső-képpen a' vér-köpésnek szüntetésére az olly ember egy darab vafat-is tarthat a' markába, míg nem az abba meg-melegszik; sok tudós Emberek ezen végre a' száraz varatskos-békának honnya alá való köttetését javallyák.

Orvosláfa a' Vér-hányásnak közel a' fellyeb mondott módok szerint lehet, tsak hogy illyenkor szorulásban lévén valaki, az-az: hafa nem menvén, erős purgátiókkal ne éljen, inkább e' helyett kristélyeztesse magát; avagy végyen a' Patikában rabarbara porát egy küntinget, és rák-szemport szint ennyit, kavarja ezeket öszve, és öszsze nyóltz egyenlő részekre, mellyből minden harmadik órában egyet egy kalán vízbe végyen-bé; meg-szűnvén eképpen a' vér-hányás, a' gyenge ételekkel éljen a' beteg, úgy-mint tehén-hús levével, Árpa-kása leveffel, főtt-borju-lábakkal, borteledele mellett ne azonnal igyék, hanem egynéhány napok múlva tiszta ó bort, ki-

vált veres bort ihatik kevesetskét. Hogy pedig mind a' vér-köpés: mind a' Vér-hányás jövendőbe visszsa ne térjen, annak úgy lehet eleit venni, ha minden tavaszkor férfi ember a' karján, aszszony ember pedig a' lábán eret nyittat; őszszel ismét gyenge Laxatívát egy köntingni rabarbara port, tehén-hús lévbe vagy meleg vízbe bé-vészzen: de vigyázzanak az Aszszonyok, hogy akkoron ne vágassanak eret magokon, a' midön a' hószámi indulásnak ideje réájok érkezett, vagy mikor viselős állapotban vagynak. Mind két nemen lévő Személyek nyers viz helyett Börvényfü, és Eger-fark-fü leveleiről vizet igyanak. Néha az-is meg-történik, hogy ámbár a' vér-köpés meg-szünt, marad mindazáltal a' tüdőbe mint-egy bé-rekesztve valami kevés fugorodott vér, melly ott meg-rothad, 's a' tüdöt-is rothadásának el-terjedése által nagy romlásra lassanként jurrattya; azért ezen benn rekedt sürü poshatt vérnek el-ozzlattatására, 's eképpen a' tüdő belsőbb rejtekeibe tellyes ki-tisztulására a' következő Füvekről főtt vízből egynéhány napokig éhomra egy tsuporkára valót melegetsken igyék. Véven tud-

ni-illik Veronika-füvet, Földi-borostyán-füvet, Turbolyát, Száfszor-szép-virágot mezeit fél-fél maréknit, Ma'sola-szölöt egy fél maréknit, Édes gyökért egy lótot, Áuis-magot fél lótot, 's ezeket mind megvagdaltván, 's belölk egy kalánra féröt fél meszfzely vizben regvel meg-forralván.

VII. *Tüdöbéli öszve-dagadás.*

Illyen állapotban a' tüdőnek külső, belső színét el-ható számtalan vér-ereket a' meg-dagadozás el-foglalja 's el-futtya, nem-külömben, valamint szintén az orbántz és tsúfz, az ábrázatot 's egyéb bőr alatt lévő véres, húfos részeket az emberen hirtelen el-járja, 's fel-dagasztya. Illyen nyavalyában pedig az ollyaténok hirtelen esnek, kik nyári melegségben testeknek nagy hevülésekor azonnal hideg, söt jeges vizet isznak, és kik meleg 's izzadó testeket azon hirtelenséggel a' rajta lévő ruháktól meg-üresítvén, a' szélnek tárjúl ki-téfszik, melly után szükségesképpen a' tüdőbéli vér meg-reked, mellyet osztán rövid lélekzés, melly-szorongatás, belső nagy hévség, nyilallás, 's tüdőbéli öszve - dagadás hamar követni szokott.

Ez

Ez nyavalyában lévő koros Emberek nagyobb veszedelemben forognak az Ifjabbaknál, kik-is ha kivált harmad 's negyed napra véreft köpnek, meg-szabadúlnak, különben lévén a' dolog, 's egyszer'smind a' szüntelen tartó has-menés, ha egyben kötött, ezen betegség heted vagy tized napra halálos lenni szokott. Ellenben, ha az negyed 's heted éjtszakán a' ki-botsátott vizelletben sűrűség szállánd alá, jót reményleni lehet.

Ezen veszedelmes nyavalyában minden halasztás nélkül eret kell vágatni a' karou, de laxatívát vagy purgációt tellyeséggel nem tanátsos bé-venni, de amaz ér vágás az nyavalyának leg-első kezdetitől fogva, első, másod, 's harmad nap végben vitettethetik, nem pedig a' több következő napokon, úgy-mint haszontalan söt ártalmas lévén azután; hogy ha még se szünnék a' fájdalom, tehát másod napon azon karon való eret ismét meg-nyitathatni, 's belöle kevés vért ki-botsáthatni. Az ér-vágás után egy könting Tsuka-állaporát, ennyi Bóldog-Afszony-töviske magvát, ennyi Tsiga port, tiszta Salétromot szint annyit porrá törvén, belöle minden

den harmadik órában egy fél köntingnit le-nyeljen a' beteg; vagy azon módon a' Salétrommal gyöngy ház porát öszve keverbetni, hozzá tévén fél könting tisztított Tzinøbriumot, és azon formában véle élvén. Ezek mellet akár Veronikáról, akár Sállýáról fött víz meg-hülése után közitalra szolgálhat. Igen nagy lévén a' belsö hévség, végy Dinnye magvakat, 's édesmondolát, mindenikböl fél lótot, Bóldog-Afszfony töviske magvát, és Papa-fü-magvát, mindeniket egy köntinget, és annyi fejer mákot, ezekböl egy ittze tiszta vízzel tsinálj tejet, meg-édesítvén ezt egy kalán tzukorral, az-az: nádmézzel, melyböl óránként egy rosólisos üvegetskével meglehet inni. Nyilallásnak, 's nehéz lehelésnek meg-szüntetésére javallom im' ezeket: keverj jól öszve két kalán fris Len-mag-olajt, szint ennyi Fa-olajjal, egy tójás fejerivel, egy kalán tzukorral, 's egy el gyüzfünyi igaz Sáfrány porral együtt, mellyböl ösztán regvel, délbe, 's estve egy kalánnal le-kell nyelni. Külsö-képpen kenettség a' mellye Len-mag-olajjal, ezen fellyül köttség fel egy párnátska, vagy fatskótska, mellyben melegített Zab töltett.

tett. Kristélyoztatsék a' beteg tsupa házi Kristéllyal, úgy-mint két marék Szekfü virágot egy ittze vízben főzervén, 's ehez két kalán Fa-olajt vagy Len-mag - olajt kavartatván. Meg-jegyzésre méltó dolog ez, mellyről némelly Tudósok emlékeznek; hogy midön e' tüdő-béli öfzve-dagadás annyira el-nyomta a' beteget, hogy az a' nagy fulladozás, fájdalom, 's has-folyás miatt szintén a' halálhoz közelitteni látatott, a' lábakra köttetett hólyag szivó flastrom által szem-látomást a' halál'-réf-partyából ki-szabadult vala. Igaz ugyan, néha az állapot az ö végső füllján lévén, az ilyen 's egyéb efféle bizonytalan ki-menetelü utólso probák-is használlottanak, és egy régi igen bölts CELSUS nevü Orvos is azt mondotta: *In morbis desperatis melius est anticipiti, quam nullo uti remedio*, az-az: veszedelmes ki-menetelü, és rend-szerint már nem orvosoltatható nyavalyákban, jobb valamivel élni, mint semmivel.

Ezen elöl számlált Orvosi eszközökkel való élés mellett, arra-is vigyázni szükség, hogy a' beteg szobája igen meleg ne légyen; bort ne igyék, füszerfzám

mos ételt se egyék az illy tüdő-béli romlásban finlödö; éljen ellenben apró kása és árpa kása levefekkel; mert ha a' beteg a' tiltottakat el-nem távoztattya, s a' javallottakat meg-nem tartya, tehát ha hirtelen halál reá nem következik-is, de olly eves kelevény támad a' tüdőjében, melly ugyan csak lassan lassan életét elfogyasztja. Illyen kelevényes állapotban annakokáért Orvos Doktorral, és tudos Borbéllyal közölje a' dolgot, hogy Ezeknek tanátsokkal és segítségekkel az oldalnak fel-mettzése által az ártalmas eveség a' melynek üregeiből ki botsáttathásék.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A' HASNAK NYAVALYÁIRÓL.

minémü a'

I. Máj-dagadás.	IX. Köldök-tsemer.
II. Lép-dagadás.	X. Has-tekerés.
III. Vese-dagadás.	XI. Has-folyás.
IV. Vese-fájás.	XII. Vér-has.
V. Gyomor-dagadás.	XIII. Arany-ér-folyás.
VI. Gyomor-fájás.	XIV. Nehéz vizelés.
VII. Bél-szorulás.	XV. Vizelet-meg-nem tarthatása.
VIII. Bél-fájás.	

I. Máj-dagadás.

Az Máj-dagadás-is két nevezetesebb rendbéli: úgy-mint melly a' savós sűrű, nyálas nedveségnek a' máj apró ereiben való meg-gyüléséből, rekedéséből támad; a' másik, melly a' máj-vér-eretskéiben egyben gyült, meg-fokafodott, 's meg-rekedett sűrű vastag verből okoztatott.

Kiknek azért a' fok sűrű rekedett savós nedveségektől a' májok fel-dagadott, azok a' jobb horpaszfzok alatt mint egy lassu, 's lökdöső fájást éreznek, melly a' hozzá való nyulás által neveikedik; ne-
he-

hezen lehellenek, ételt nem kívánnak; tapogatas által a' jobb horpaszszok alatt nyilván, a' májnak fel-pöfftettsége éreztetik, kivált az Iffiabb Emberekben; testekben el-száradnak 's el-fáradnak; Szájok száradoz; szomjúhozna; száraz-köhögéssel bántattnak; az bé-vett eledelek után egy vagy más pofajok meg-pirosúl; kezek markolattya pedig nagyon neki melegszi.

Hajlandók ezen-fele máj-dagadására azok, kik közép idejűek, böv vérűek, 's kiknek hószám 's Arany-ér-béli rendes folyása el-állott; kik a' bé-vett eledelek után hirtelen nagy haragra fel-gerjednek; kik a' nagy gyaloglás és fel-hevülés után hirtelen hideget 's jegeszet iszua; kik egy helybe ülnek, 's e' mellett fűtött sós hű-fokat esznek, 's savanyó etzetes italokat iszua: Sokszor pedig a' savanyó vizekkel való vizsza élés, 's rendetlen orvos-lás-is az efféle máj meg-dagadását szüli. Efféle máj-béli dagadás fokáig magának hagyattatván, utoljára csomos gugákra által változik, söt köhöz hasonló keménységekre-is, melly állapot osztán orvosolhatatlan lévén, napról napra az Embert a' halál-rév partyához való el-jutásra sietteti;

minémü hasonló nyavalyában hajdan Nemes és Nemzetes Kenefsi Péter Ur-is világi életét bődögül el-végezte, mert ugyan-is midön hoszszaffon tartó finlödéfei napjaink utólja felé látására, 's orvoslására nagy Györből Balhásra le-vitettem vala, kezem tapasztáfa által az nevezett kegyes Ur jobb horpafzsza alatt a' máj-fekvése táján olofzdióni nagyságú, és keménységü fok rendbéli mirigyos daganatokat nyilvánssággal tapasztalék vala: hogy annakokáért ez nyavalyában olly utolsó gyógyíthatatlan romlásra valaki ne juffon, májjának megdagadttságát jó eleve meg-szűnés nélkül orvosoltassa.

Gyógyíttatik pedik a' májnak ezen fent meg-írott dagadáfa eképpen: Elsöben-is tsak gyenge has-indittó szert kell bé-venni, úgy-mint két löt mannát fél melzszely savóban el-olvasztván, 's ezt meg-iván; ezután ha a' hószámbéli vér el-állott valakiben, vagy az Arany-ér-folyáfa meg-rekedett, nem a' karján, hanem a' lábán vágasson eret: Italúl pedig apróra vagdalt gyökereket, ezeket javallom: Kattang-kóro-gyökért, Perje-fü-gyökeret, Oroszlán-fü-gyökeret, Iglitze-tövisk-gyökeret, Szeles

les-lapu-gyökért, Szent-lörintz-fü gyökért, Szappan-fü-gyökért, Örvény-gyökért, mindenikből egy lótot vagy fél maréknyt, és Angyal-édes-gyökért négy lótot vagy két maréknyt, keverjen öszve, mellyből fél marékra valót főzzön-meg három mezfzely vízben, és igyék ebből regvel 's estve melegegtskén egy kis pohárnit; igy tselekedvén fok napokig söt hetekig: Lehet illyen formán füveket is készíteni illyeténeket: Nemes Máj füvet, Kövi-máj-füvet, Kö-fali-rutát, Verónikát, Kissebb - ezer jó - füvet, Fekete - pemet - füvet, Kattang-kóro-leveleit, mindenikből egy fél maréknyt meg-vagdolván, ezeket öszve kevervén, belölk fél jó maréknyt két ittze vízben meg-kell főzni, 's azon módon inni. Ha mindazonáltal a' mondott gyökerek, és füvek mind fel-nem találtathatnak-is, elég lesz közülök egyet kettöt-is meg-készíteni: kivált a' mezei száfszor-szép-virág az Kattang-kóro leveleivel tehén-hús levébe főzve ezen végre igen ditséretes hasznú, ha gyakran melegen valaki ezen levet isz-sza. Külsö-képpen a' máj-tájára jó lesz fel-kötni, Bodza-virágot, Kakuk - fü - virágot, 's Sár-kerép-virágot, és Búrk-fü leveleit,

mellyek öszve elegyitteffenek, 's egy látskoba tétetvén fel-kötteffenek.

Kiknek ismét májok dagadása az abban meg-gyült, 's rekedett fok sűrű vastag vértől vagyon; Azok is jobb horpaszszok alatt szuros fájdalmakat éreznek; egész testek kívül 's belől nagy forrósággal körül-vétetett; szomjúznak, nem áthatnak, jobb oldalokon nem feketnek, nehezen lehellenek; epét hánnak; száraz-köhögéstől gyötrettetnek, és a' mely különös jele a' máj-dagadtságának, hogy az illy Ember ábrázattyának színe fok-féleképpen gyakran változik, úgy hogy hol sárga, hol fejr, hol veresellő, hol barna: Minekutánna pedig ezen daganat kelevényre által változván meg-fakad, a' fájdalom és hévség ugyan hirtelen meg-szünik, de azonban az el-ájulások következnek, és az erőnek el-szakadása mellett az egész has fel-dagadoz.

Támad ez-is többnyire azon okokból, mellyeket közelebb az első dagadás nem alatt emlitettem, de kivált innét, midőn a' külömben egészséges, de bőv vérű személyek sebessen futnak, fokot tántzolnak, nehéz terheket emelnek, égetett italokat isznak, hirtelen haragra fel-gerjednek, fok

hi-

hideg vagy jeges vizet isznak meleg nyárban, Forró hideg-lelésben ki-takarodznak; A' raitok lévő Csuzt, 's orbántzot firos 's vizes eszközökkel visszsa verik; kik magokat köpölyöztetik azon a' tájon, mellyen a' máj fekszik.

Illy veszedelmes állapotban eleinten a' Beteg lábán eret nyitaffon; ezután egynéhány órák mulva gyenge lágyító crystéllel krystélyeztessék. Ezek meg-lévén, végy Csiga-port, Gyöngy-ház-port, Salétromport, Fejér-bor-kö-port, mindenikből egy köntinget, kavartaffanak ezek jól öszve, mellyből minden másod órában egy kés hegyre féröt egy kalán vízzel együtt bévenni kelletik: Az belső nagy forróság 's szomjuság, és fájdalom enyhittessék téjszinü itallal illy-félével; vévén édes Mondolát tizenkét szemet, Bóldog-aszszony-töviske magvát, Czamoly-fü magvait, Fehér-mákot, mindenikből fél lótot, mellyeket egy ittze meleg vízben addig kell törni 's forgatni, mig a' viz fehér színre változik, ezt tiszta fehér ruhán által szürjék, 's belé egy lótzukor' porát vessenek, 's meg-hülve a' betegnek óránként egy rosolifos kis pohárba féröt adgyanak a'

meg-ivásra, jó lesz en' téj színü vízbe egy könting Salétromot hánni, és egy kalán tzitrom levet-is tölteni; köz italra főzhetni Kattang-kóronak apróra vágott gyökerét, és leveleit. Mindenek felett akár porúl, akár italba a' Tsuka-fejének minden tsontyai porrá törettettve javaltattnak, de először jól meg-száraztatlanak, azután egy kis bor etzettel kevésbé meg-hintefsek a' por, mellyből osztán óránként egy gyüszlynyt a' beteg meg-ehetik. Ezen kívül Bábafré-fü-gyökeret, Szent-Lörinc-gyökerét, Kalap-fü-gökért, Örvény-gyökért fél lótot, mindenikből hozzá tévén egy lótedes gyökért, ennyi Kattang-kóro-gyökért, mind jól öszve lehet keverni, és felét két pint vízben meg főzván, a' beteggel köz ital gyanánt itattni; a' tsupa perje-fü-gyökeretskéjét egy kevés szarvas reszelt szarvával elegyítve, ezen végre meg-lehet főzni, úgy-mint mindenikből fél marékkit négy itze vízben azon formán főzván. Ezen hasonló végre készíttetthetnek, im ez hasznos füvek-is, úgy-mint: Ketskerúta, Úti-fü, Turbolya, Ökör-nyelvfü mellyet atratzélnak-is neveznek, Kattang-kóro-levelei, Száfszor-szép-virág: mellyekből

ből egy-formán vévén mind öszve keverhetni, akár egyet kettőt belölk, ha több közülök nem találtathatnék, meg-fözettethetik. Külsöképpen javallom a' májja tájéka kenettség melegen Kámforos éget-borral, mellyben kevés igaz Sáfrány pora kevertetett; lehet ezen melegített égetborral két rétü ruhát-is meg-ásztatni, 's a' mondott helyre helyhezteni; avagy rakhatni reá olyan meleg kását, melly Szék-füvirágból, Bodza-virágból, 's Len-magból, édes téjjel főződött, ugy-mint melly által egyszer'smind a' Maj-dagadásának kelevényre való által változása meg-akadályoztatik. Száraz fatskót-is köthetni-fel, mely meleg porokkal meg töltetett e' következendökkel, tudni-illik: Ros-lisztel, Bab-lisztel, Köleffel, Korpával, kék-liliom töve porával, Salamon-petséttye-fü-gyökerének porával, Földi-tök-gyöker porával, Isóppal. Heves száját a' Betegnek mofsák-ki gyakran olly vizzel, mellyben Birs-alma magvai áztattak. Nagy tsuklás, és has-folyás, ha bántya a' nyomorgót, ekkor hivesített ita-lokkal ne éljen, hanem inkább Verónika-füröl fött vizet igyék; az egész betegség alatt pedig magát meg-ne hüttse, de mele-

getsken tartsa; a' mennyire lehet tagjait ide 's tova ne hánnya; gyenge levefek eledeleire szolgáljanak, és tsak egyedul a' mondott füvekre öntött vizet igyek.

II. Lép-dagadás.

A' bai horpasz alatt fekvő lép néha annyira fel-fuvódik, hogy azt a' tsupa kéznek réá tetele által könnyen meg-érezheti; ollykor pedig fokáig rejtve vagyou az embernek az efféle lépbéli dagadása. Kétféle nevezetesebb Lép-dagadások vannak: Az első: mikor a' vérnek meg-vezett sűrű savos része a' Lépnek ereiskéiben megrekedvén ott meg-gyült, és ekeppen azokat a' lépben fel-fujja, 's fel-dagasztja; ez dagadás mint-hogy puhás-is, ugyan ezért a' hozzá való nyúlást fájdalom nélkül el-szenvedheti; De ha fok ideig magánsk hagyatik, kemény mirigyekre által változik, mellyek utóljára el-mérgefedvén, a' Lépet nem tsak érzékennyé, sőt orvosolhatatlanná-is teszik. A' másik, de ritkán történő Lép-dagadás ez: Midön a' lépnek vér ereiben a' vér az ő bőv és sűrű volta miatt által nem folyhatván, abban meg-állapodik, meg-gyülik 's azt ekeppen fel-dagasztja, melly mint-
 hogy

hogy nem hideg heves-dagadás, tehát fájdalmas-is, és hamarébb való romlása fiető.

Az első Lép-dagadás neme mint mondom a' kézi tapogatás által könnyen megismerthető: Ezen kívül az efiéle dagadással küzlködő Személyek nehezen lehel-
lenek; A' belső fzelektől bántattnak; ételt nem kívánnak; szintelenek, Bél-szorulás-ban gyakran vagynak, ábrázatban pöffettek 's láb-szárai-is olyanok; köhögnek, de nem köpnek; szaporán járván el-fulladnak, olykor savanyót hánnak; nehéz álmokkal terheltettnak. A' másik-féle dagadásban kik vagynak, azoknak bal horpafszza alatt keményebb dagadás a' tapogatás által éreztetik, melly felette fájdalmas; azok szüntelen való nagy forróságban vagynak; felette szomjúhozna; nyelvek feketellő nyállal bé-borittatott; úgy lehellenek, mint a' síró gyermekek.

Támad az első-féle Lép-dagadás, tudni-illik az abban való favos nedveségeknek meg-rekedése olytán emberekben, kik rendetlen hidegleléstől sokáig gyötretettnek; kik gyakorta való szükségtelen érvágások által jó véreket fogyasztják, 's természeteket meg-gyengittik, mellyet egy

LOMMIUS nevű igen tudos orvos-is meg-
 jedzett egy munkájában, melyben a' te-
 mérdek nyavalyáknak fok-féle okait böl-
 tsen elől számlálta: Okoztatik tovább az
 Lép dagadás a' fok savanyó eledetek által,
 az égetbor ital által; a' fok dohányozá-
 stól: hószám, és Aranny-ér folyásának meg-
 rekedéséből; a' fok bab, az-az: paszulyal
 való éléstől: támad azokban-is, kik fo-
 kat ülnek, szomorkodnak, 's bánkodnak.
 A' heves Lép-dagadás pedig támad néha
 azokban, kik gyakran haragra fel-gerjed-
 nek; kik fel-hevült testeket hirtelen meg-
 hűttik; hosszú gyaloglás után hirtelen
 hideg italt isznak.

Orvosoltattván az Lép-dagadása, mel'y
 nem heves dagadás, belsökeppen, hasznos
 fog lenni laxatívát bé-venni először, ezu-
 tán való napokba a' Szarvas-nyelvű-fű por-
 rá töretvén azt gyakran egy kis vízzel
 együtt bé-vegye: vagy a' zöld Orozlán-
 fog-fű-gyökerének 's levelének, és a' Föl-
 di-borostyán-fű leveleinek nyomogattassa-ki
 a' nyers levét, melly ha meg-tisztult, egy
 két kalánra valót regvel, osonnakor, és
 este igyék-meg belöle; Ezek után pe-
 dig olly alma levét igyék, mellyben vas
 por

por ázott; tudni-illik egy fél mészszely almából ki-nyomatott lében egy kalánra való vas port hányván, egy két nap verőfényen kell üvegben tartani, azután reg-velenként egy kalánra valót belölle bé-kell venni, külső képpen lehet élni illyeténnel: úgy-mint Szapora-füvet három marékra va-lót mosárban jól öszve törvén, közibe há-rom tojás székít keverj, és egy kevés kovászt 's kevés árpa-lisztet, kend ezt egy újni vastagon valami ruhára, 's kösd-fel jól a' dagadott Lép' tájékára, rajta hagy-ván azt tizenkét oráig, 's ezután ismét naponként meg-ujjítván a' kötést míg a' Lép meg-nem lohad: A' bodza-leveleit-is ezen végre hasznos fel-kötni; A' meg-töretett Reptze-magvatskáit-is ros-lisztel egyvelitve ezen formán fel-köthetni; Ugy itélem a' mi Szék sós földünket-is jó volna fatskó-ba fel-kötni. Heves Lépbéli dagadásban eleinten a' karon eret vágjanak, ezután ha a' szükség kívánnya a' neveletlen új és kis új közt lévő eret-is meg-vágattathatni: magát néha Kristélyezettetni kell: Zabról főtt viznél egyebet ne igyék a' beteg, abban-is pedig mindenkor egy kis Salétro-mot szükség hánni, úgy-mint két ittzéjé-be

be egy kömting Salétromot ; olly vizet-is javallok inni, melynek egy pintibe fél marék édes Mondolát, vagy annyi Dinnye magvakat törtenek.

III. Vese-dagadás.

Leg inkább a' bal vese meg-dagadni szokott, midőn forró-betegségben a' sok romlott vér arra veszi uttyát, 's abban meg-reked ; mindazonáltal a' külső Arany-érnek meg-szorulása-is erre okot szolgáltat ; néha pedig mint-egy nemzettséges nyavalya lenni szokott. Kezdődik nagy fájdalommal, melly mint egy égető és szuro lévén éreztetik a' kereszt tsont felett a' hát geréntz felé, és a' vizellést-is akadályoztattya, 's gyomorbéli imelygéseket sőt hányást támaszt. Illy állapotban az ember nagy forróságban-is vagyon, melly által a' fájdalom 's dagadás annyira nevelkedik, hogy utóljára az ember tiszta vért vizell. Melly dagadást ugyan, és egyéb elől számlált változásokat a' vesében lapangó kö-is néha okozni szokta.

A' tsupa Vese-dagadásban, melly nem forró-betegség alatt támadt, eleinten az érvágás használatos, és az Arany-ér megda-

dagadásának idejében, az vég-bélnek nádályok által való meg-szivattatása. Ezen kívül fél marék Buza-virágot, az Pipats-virágot, (melly vad mezei piros-mák neme) két ittze forró vízzel meg-kell önteni, 's ebbe Salétromot egy köntinget, és tzitrom levével áfztatott rák-szem port fél lótot kell tölteni, mellyet a' sinlödö gyakran igya, a' mikor szomjuhozik. Avagy végy egy marék Len-magot 's ennyi Fehér-málva-tövit, 's Fekete-nadály-tövit fél marékkit, Birs-alma magvakat fél lótot, főzd ezeket tiszta vízben mind addig, mig a' leve sűrű kotsonnyává vagy kásává válik, mellyből ofztán gyakran a' beteg egy egy kalánra valót le-nyeljen; mint-hogy pedig ez állapotban többnyire a' belekben az emésztetés is meg-szorúl, tehát fél meszszely meleg vízben vagy tehén-hús lévben három lótot Mannát el-olvasztván, és meg-szürvén fehér ruhán által, melegen meg-ihattya: Minden estve pedig egy kristély javaltatik, melly Verónikából, Szék-füből, Buza-virágból, Ökör-fark-koro-virágból, Salétromból, 's Fa-olajból készítettett légyen. A' fájós részt kívül melegséskén kennyék gyakran ezzel: Vévén fél lótot Szék-fü-olajt,

Kappan-sirt egy fél diónit, 's négy buziszeenni Kámfort, 's ezeket jól öfzve kevervén; lehet kevésbé ruhát-is Kámforos égetborban áfztatni, 's a' vesékre kívül felkötni. Közönséges ital gyanánt Verónikából, akár Börvény-füböl, akár Egér-farkfüböl, a' mennyit három ujjaid közé feltsiphetsz, öntsd-meg egy ittze forró vízzel, 's ha meg-hült, igyad; A' sárga dinnye magvaiból készült téj' itala pedig mind a' fájdalmakat, mind a' dagadást szüntetni fogja: Ezek nem lévén, köz italra szolgálhat ez is: Fél marék Zobot, 's ennyi apróra vagdalt édes gyökért egy kalánni Anis-magokkal négy ittze vízben meg-fözvén. Örizkedgyék a' vese-dagadásban lévő, minden erős fü-szerzamos eledelektől, fenyő-magostól, bor, égetbor, 's pályinka italától, hanem csak a' fellyebb javallott füvekről való vizet vagy Zabos vizet melegséskén gyakrabban iddogálja.

Mikoron pedig a' Vese az benne lévő kö miatt dagadozott, 's fájós; ekkor is előre jó eret vágatni; ezután Fehérmályva tövisről főtt vizet inni, lágyított kristályekkel élni, és olly Fördövel, melly Sár-kerép-virágaiból, és Szék-füböl készült,

meg-

meg-kenvén kívül a' Vese-táját Belénd-fü-olajjal; avagy tsak a' tsupa belénd-fü, és ebnyelvü-fü ki-nyomott levével; Jó a' Fehér-mák olaj-is, és a' Szék-fü olaj, 's Rósa olaj, de parányi Kámfor-is belé kevertesék. Ezek mellet szükség gyenge leves ételekkel élni, magát tsedeffen tartani, és az igen meleg ágyat tavoztattván középszerü meleg helyen hanyatt feküdni. Kit hányás erőltet, igyék lágy meleg vizet.

Az tsupa Vesebéli-dagadás heted nap mulva kelevényre által változik, mellynek meg-esmértető jelei im ezek: tudni-illik a' fájdalomnak el-mulása; a' Vese körül mintegy lökdösésnek érzése; gyakran elől-for-duló fázás; A' Vesék-körül éreztető égés, Vizelletnek sűrű genyettséges vólta, 's bűdösége: Illyenkor a' mondott Fehérmályva töviről való meg-mézeltetett ital használatos, és ha a' kelevény genyettséget botsát, napjában egynéhányszor kevés favót kell inni, mellybe egynéhány, tsen-gő-fü-virágai előre meg-főzettek. Köz ita-lul pedig a' Vese-dagadásban javallom e' következőt: Vegy apróra vagdalt édes gyökért, fel ennyi Anis-magvakat, tölts reájok öt ittze vizet, és forrald-meg,
ha

ha fel-forrott, szürd meg, 's igyál belöle, mikor szomjúhozol, lehet ezen vízbe fél löt tiszta Salétromot-is hánni: Ezek mellett szükségesképpen el-távoztatván a' borítalt, a' Pálinkát, a' kemény és sós eledeleket.

IV. Vese-fájás.

A' vesékben kivált a' bal vesében néha olly változás léfzen, melly után az Ember a' bal vékonya alatt az alsó hát geréntz tsontok mellett, a' mely tájon tudni-illik belöl a' vese fekszik, kiffebb vagy nagyobb fájdalmat érez. Ez a' Vese-fájás pedig három külömb-féle lenni szokott: úgy-mint midön köszvényes Személyekben a' köszvény a' vese felé veszi magát; midön böv vérü, és Arany-ér-folyásához szokott embereken a' rekedett fok sürü vér a' Vesékre száll, és azokat vagy azoknak valamelyikét fel-dagasztya; Vagy midön valamelyik vesében fűvény vagy apró követskék lappanganak, és azokat szüntelen belöl sértegetik: noha az innét okoztatott fájdalmak nem olly tartóffok, 's nem is olly forrósággal egyben köttettek, mint a' tsupa vese-dagadásából való fájdalmak.

Ulyen-

Illyenkor tehát a' moudott részekben gyakorta való fájalmakat szenved az Ember, el-annyira, hogy vizelleti-is e' miatt néha fen akad, forróságban esik, szája, 's tor-ka meg-szárad, szüntelen szomjúhozik; a' vékonya tája annyira fájdalmas, hogy előre nem hajolhat, és tsak az ágyban ül- ni, vagy a' fájdalom miatt fel- 's alá jár- kálni kéntelenítettik, mivel feküdni kivált hanyatt nem lehet.

A' Vese-fájás fok-féle okokból támad, és fok-féle dolgok gerjesztik: Illyen a' fok lovaglás, fok-föld-felé való hajlás, a' hon- nét az aratok, és kaszálók ollykor illy fájásokat éreznek; hanyatt való esés, és Vékonyban lett ütések; Gyakorta való bujálkodás, 's testiségnek rendetlen gyakor- lása; Erős olajoknak itala, a' mitsodás a' fenyő-mag olaj, 's terpentina olaj, köris- férgenek meg-étele; Sok erős bor, és pálinka ital; hanyat fekvé való aluvás; nagyon sózott, fü-szerfzámozott ételekkel való fokszori élés: Ezek által azért a' Vesék fel-dagasztattnak, és meg-is sér- tettnek.

A' jelenlévő vese-fájás pedig mitsoda féle eredetü légyen, könnyü meg-tudni:

mert a' köszvényből okoztatott nem sokáig tartó, nem nagyon fájós, és köszvényes embereket érdegei, kiknek a' köszvények hol egy, hol más tagjokba ereszkedik: Az vesékben egybe-tódult fok sürrő vérből támadott vesebéli fájás, fokkal nagyobb, 's negyed napig-is tartó, és azokat járja, kiknek Arany-ér-folyások, vagy Hószámi tisztulások meg-állott, 's meg-rekedtt, de a' vizzelletek szabadabban megyen, és valami edénybe botsáttatván, annak fenekére fővényt nem ereszt. A' Fővénytül, 's követskéktől okoztatott vese-fájdalom, mindeniknél súlyosabb, úgy, hogy kinnyában az Ember négy kéz láb máfz, a' vizzelletét nehezebben botsáttya, és edénybe vétettvén a' vizzellete, a' fenekére fok fővény száll alá.

Az orvoslás illy rendel légyen: A' köszvényes vese-fájás magában el-mulik, ha az ember magát melegen tartya, és kis izasztót bé-vész, e' végre egy kés hegyre féro rák-szem port vegyen-bé egy kevés meleg vízben; ezután egy fatskot vagy párnátskát köffenek-fel melegen a' fájós vékonyára, meg-töltvén aztat először korpával, és Szék-fü-virággal, minekután-

na ezek gyenge tűz felett valami lábasban meg-melegítették, Sár-kerép virágokkal is jó meg-tölteni a' fatskot: Hogy pedig efféle fájás többé vissza ne térjen, javallom, hogy valami értelmes orvos által a' köszvényből egészen gyógyíttassa-ki magát. Az egybe gyült fok vér által támadott vese-fájás meg-enyhíttetik, ha mingyárt eleinten az olly Személy a' karján eret vágat, azután magát meg-kristélyezteti, a' kristély pedig készíttesék édes téjből, mellyben főzettesék Fal-fü, Has-lágyító-fü (deákul Mercurialis herba) Fehér-mályva leveleiből, Ökör-fark-koro-virágból, Sár-kerép virágból, Fehér-liliom-virágból: Szomjuságról egyebet ne igyék, hanem olly vizet, mellyben kék-viola virág, mezei-veres-mák virág, és Ökör-fark-koro-virág-főzetett, melly osztán a' virágokról le-szüretvén egy két tzitrom fzeletet belé hánni lehet, vagy egy pütné illy vízben egy kalán tzitrom levét ereszt-hetni. Dél előtt két izben, az-az: virrat-takor, és ofonna egy egy resz enyhítő, 's ofzlató port végyen-bé vízbe illyetént: Rák-fzem port egy köntinget, tiszta Salé-tromot fél köntinget, tisztított tzinobriu-

mot tiz buza-fzem nehézségüt, öfzve ke-
 vervén, és öt egyarányu részre osztván.
 Délután pedig gyakran fél kis üveg po-
 hár Árpáról, vagy zabról fött vizet igyék,
 mely árpa viznek egy ittzéjében törettefsék-
 meg a' Bóldog-afzfzony tövifsenek (melly
 füvet Szüzmária tengerének -is neveznek)
 egy kalánra való magvai, és fél ennyi Pá-
 pa fünek az magva. A' vesében lévő fő-
 vény, és követskék mikor az ö sértege-
 téfek által fájásokat indittanak: igyék a'
 beteg oránként fél kis üveggel, Zabról fött
 vizet, melly fött viznek egy ittzéjébeu,
 egynéhány szem öfzi baratzk - magot,
 fs egynéhány édes mondolat, és egy kalán
 Nap-káfa-fü magvait, mellyet madár köles-
 nek neveznek, történek: E' mellett Ve-
 ronika-füből készült kristéllyel éljen, mert
 a' Verónika-füvet ezen végre ugy-mint az
 Vesében a' fővény, és követskék miatt
 való fájdalmaknak enyhítésére, 's tisztítás-
 sokra kiváltképpen hasznosnak írja egy ta-
 dos Dania országi SIMON PÁL nevü Doctor
 és Profeffor. Ezen kívül köldökéig olly För-
 döben üljön, mellybe kerék-répa héja, vagy
 e' helyett mályva levél, és Szék-fü-virág
 főzetett.

Végre javallom, hogy a' Vese-fájós Ember erős bor italtól, 's haragtól őrizze magát: ne egyék Zelleres vagy petrelelymes ételt, se spárgát, se tormás eledelt. De minden esztendőben tavaszszal eret vágasson; őszszel pedig gyenge laxatívával éljen.

V. Gyomor-dagadozás.

Néha elég veszedelmes a' Gyomornak dagadása, még-is eleinten nehezen meg-esmérhető nyavalya ez: hogy pedig az ő kezdetiben ez meg-esmértetthessék, vigyázni szükség a' következő változásokra: tudni-illik a' Gyomor-dagadása kezdetiben az olly Ember ugyan néminémű forróságot érez testében, de kiváltképpen melye végén lévő gödrötske alatt mint egy égető melegséget érez, nem különben olly szörnyű fájdalmakat-is az gyomra tájja körül, hogy nem tsak valami kötést, de még tsak a' hozzá való nyulást-is telyefséggel el-nem szenvedheti; és jollehet nagy szomjúsága vagy az efféle betegnek, még se ihatik, kivált hideg vizet, mivel azonnal a' fájdalmak e' miatt öregbülést vésznek, néha pedig fekete Sár-epét-is hány-ki.

E' nyomorúság meg-környékezi azokat, kik rend-kivül való erős purgációkat bé-vésznek, minémüek a' Sár-fü-magvak; környékezi a' hirtelen haragra fel-gerjedöket, kik hirtelen a' fel-gerjedés közben hideg vizet vagy egyéb hideg italt isznak; de a' gyomorban fekvő erős tsipős epe-is néha ezen nyomorúságot okozza. Ezen dagadozás annyira nevelkedik fokszor, hogy még a' halálos fenét-is a' gyomorba támasztya.

Illyen nyomorúságban lévő azonnal eljen illyetén porral: egy könting tsiga por, és annyi tisztá Saletrom közzé keverjen hat buza-fzem nehézségü kámfort, és minden két ora el-folyása után egy kalin árpa-káfa-levében egy kis kés hegyére féröt végyen-bé: de illyenkor az olly Személyek a' lábokon eret-is vágaffanak, kiknek tudni-illik a' rendízerint való Aranyér-folyása, vagy a' hószámbéli rendes indulása meg-állapodott. Külsöképpen a' gyomor tájára igen jó helyheztettni Kámforos égett-borral meg-ásztatott gyenge ruhátskát, tévén e' felibe négy rétü bodza virágról fött vizben meg-ásztatott meleg ruhát. Nagy lévén a' szomjuság, igyék fél-fél pohárra való vizet olyant, mellynek egy
ittzé.

ittzéhez előre vagy egy kalán kendermag, vagy Sárga-dinnye magvak a' viznek fehér színre való változásáig meg-törettettek. Ezen gyomor-béli dagadozásnak elofzlattatására nagy hasznunak tartatik a' zöld rosa levelei ki-nyomatott levének gyakorta egy kalánig való bé-vétele, de egynéhány birs-alma magvain egy darabig állott viz azon erejü, ha belöle gyakran a' betegnek egy kaláunál bé-adatik, mert ez a' Gyomorban való égetést-is el-oltya; ezen végre ugyan a' házak tetején termő Fül fü ki-préselt levének itala-is javaltatik, de ez ezen végre nem olly hathatos, mint a' birs-alma magvaiból készült kotsonya. A' mi az Eledeleket illeti, tsak árpa-káfa meleg levefeket kell enni, vagy egyéb leveft, mellyhen borjú lábak fűzetnek. Köz ital ollyan viz légyen, mellynek három ittzejében fél marékni Kattang-koró apróra vagdalt gyökere meg-fűzetett, kevés Anis magvakkal. Bort, vagy égett-bort inni éppen nem tanátsos, tiszta jó-féle fert inkább ihatni: regvel pedig javallom, akár Verónika-fűre, akár Egér-farku-fűre öntött forró vizet melegegtskén egy finsára valóc igyék a' beteg, tudni-illik ezen fűveknek

valamelyikéből három ujja közzé a' mit fel-tsiphetni, arra regvel egy üveg pohár-ai forró viz öntessék.

VI. Gyomor-fájás.

A' mely-tsont végén lévő portzogó alatt a' hol az Ember gyomra helyeztetett, néha el-fzenvedhetetlen fájalmak, és szorongattatások éreztettnek el-annyira, hogy a' gyengébb természetűekben el-ájulások-is reá következnek, némellyek pedig hánnak fok sügü nyálat.

Okoztatik e' Gyomor-béli fájdalom, midön Ember rendkívül való fok eledelekkel, és itallal magát meg-terheli, mikor az egyébként egészséges ember estve fok kemény ételeket eszik, minémü a' kemény fajt, a' füstölt hús, a' bab, az-az: paszúly, minémü kemény, 's a' gyomrot fel-fuvó eledelek után ejtzaka ofztán hirtelenséggel a' gyomor-béli fájalmak öket meg-környékezik.

Illyetén nyomorúságban a' Beteg hamar Sállját főzessen tiszta vízben, vagy a' kömény magot törje - meg, 's öntsön reá forró vizet, 's igya-meg ezt azonnal jó melegen, és ha a' Gyomor egyszer's-
mind

mind kavarog, a' Kömény-magos meleg vízbe egy 's két kalán fa-olajt töltsön, és igya-meg azt, ez által, a' mi a' gyomorban vagyon, ki-fogja hánni, melly után nagy könnyebbséget fog magában tapasztalni: Ezek után a' gyomorra egy párnátskát helybezteffen, melegített Zabbal töltve légyen, 's illy melegségben egy két óráig tsendeffen fekvé tartsa magát a' beteg. Ha a' hányás nagyon, fokot erőltetné, ámbár már fok nyálat, és egyebet eleinten ki-vetett, mindazáltal ez haszontalan erőltetéseknek meg-tsendesítésére s meg-állittására, mind pedig a' gyomorbéli fájdalomnak tellyes meg-enyhítettésére; végy Ürmöt, vagy zöld kámfort, vefs hozzá egynéhány szál igaz Sáfránt, es vagdald apróra, meg-öntvén egy kalán meleg borral vagy meleg vízzel, köttesd fel - a' gyomorra: Vagy ha módod van benne, hozas a' Patikából egy köntingni Therjéket, és egy kalán meleg borban olvazd-meg 's igyad, mert ez-is mind a' fájdalmat mind az öklöndezéseket meg-állittani fogja.

De a' Gyomorban mulogató savanyúság miatt-is néha mint-egy égető fájdalom

a' gyomor szája körül (in Cardia) éreztetik, melly olykor egész nyeldeklig fel-hat.

Eredendő ez égető fájás, és savanyúság a' fók kövér siros eledelekkel való élésből: fok égettbor, és bor kivált savanyu bor italból; Felette sós és fűszerfűszámosztott eledelekből; Az epének erős tsipös vóltából; Az vérnek sós természetiből.

Illyen gyomor-béli égetésnek le-tsen-desittésére végy fél-lót rák-szem port, akár fehér krétát, akár tojás héja porát, és egy könting reízelt szeretsen-diót, mellyek öfzve kevertettvén, belöle napjában egynéhányszor egy köntingnit békell venni tiszta meleg vízben: Illyenkor a' melegített téj itala-is használatos. Ezek által meg-szünvén a' gyomor-béli égetés, hogy az többé vízfza ne térjen, a' savanyo nyálnak ki-tisztittására valami hántató orvofságot Orvos doktor tanátsa, 's rendelése szerint bé-lehet venni, ezután pe-ug egynéhány napokig regvel, 's estve egy kés hegyre féröt le kell nyelni e' következő porból: mely tudni-illik fél löt édes gyökér porából, egy könting veres

ka-

kaláris porból, 's szint ennyi fa-héjból és fél könting szeretsen-dióból készítettett. A' sós és borfos ételektől az efféle Ember magát - meg-tartoztaffa.

VII. Bél-szorulás.

Az emésztettnek vég-bélben való megszorulása két rend-béli állapotú Emberekben meg-történni szokott: úgy - mint Betegségben levőkben, és egészségesekben. Az első rend-béliek között néha olyaténok bel szorulást szenvednek; kik Forró betegségben, Forró-náthában, 's egyéb-féle betegségekben linlödöznek: Másod-rend-béliek között azoknak szorúl-meg a' bélek, kik fokot az ő házaikban ülnek, 's kik a' természet ösztönözésének vagy restségből, vagy szemérmetségéből ellene állanak; mind két rend-béliek azért magokra vigyázzanak, hogy az efféle szorulás benne ne örökösödgyék, 's természetté ne válják, mivel e' miatt osztán fok egyéb-féle roz következesek származhatnak, mert ugyan is ennek így léte miatt a' Betegeknak nyavalyájok öregbittetik, az egészségesek pedig a' hozzfazáson tartó vagy gyakran elől

for-

forduló bel-szorulás miatt hol egy hol másféle változásokban esnek.

Annakokáért a' Betegeskedők, ha harmad 's negyed nap az természet tőlök el-nem mégyen, a' Borbély által kristélyeztettenek, de nem olyankor, mikor a' hideg őket leli, vagy nagy forróság bántya, hanem akkor, a' midőn mind ezek meg-kezdenek szünni. Melly Gyermekek szorulásban vagynak, kivált a' himlőzésnek idején, mikor őket-is félthetni. jó nékiek előre kis laxatívátskát bé-adni, vagy őket-is kristélyeztettni, mert ugyan-is evvel azt nyerni, hogy ha meg-találja őket a' himlő szökni, attól nem annyira őket félthetni; ha pedig a' himlő ki-jövese után gyengén kristélyeztettnek, fejek 's szemek az újjolag következő himlő-béli nagy forróság miatt nem oly nagy veszedelemben fog forogni.

Az egyébbként egészségeffek néha azért esnek bél-szorulásban, mivel Gyomrok természettel gyenge, vagy fok sűrű nyállal rakva lévén, az eledetek abban jól meg-nem emésztettnek: Ezek tehát ilyen orvofsággal éljenek: Vévén tudni-illik rabarbara port, Üröm-sót, mindenikből fél lótot,
 rák-

rák-fzem port egy köntinget, ezeket jól porrá kevervén, míg tart benne naponként regvel egy kés hegyre féröt nyeljenek-le belöle; Ha ez által szoruláfoktól még-se szabadúlnának: vegyenek vas port egy lótot, Sül-fü gyökere porát egy köntinget, Gyöngy-ház porát szint ennyit, fa-héjt, 's Szeretsen-dió virágot fél köntinget, nádmézet egy lótot; mellyeket porrá törvén, 's öszve kevervén, belöle egy fél üres dió héjába féröt minden regvel éhomra fél üveg kis pohár tiszta borba vegyék-bé: Ez el-fogyván, a' gyomor-nak további meg-erösítettésére, 's eképpen a' jó meg-emészttésnek fenn tartására javallom a' következő italt: Egy fél meszszely jó-féle ó borba az olly ember hányyon apróra vagdalt Szent-Lörintz-tüve gyökerét, és Bábafre-fü-gyökerét, mindenikből fél lótot, Sze etsen-dió-virágot, és Sárga-gyömbért, mindenikből egy köntinget: ezek minekutáuna huszon-négy óráig, az-az: egy éjjel 's egy nap gyenge melegségben áztanak, tehát ezen borból ebédlés előtt három órával egy kalánra valót meg-igyék, ebédlés után, vagy akármely órábau töttet eszik, attól fogva számlálván négy órával

ismét málik egy kalánnal inni hasznos léfzen. A' savanyo, tejes, 's kövér ételeket nem szabad a' gyenge gyomornak enni. De az itt javallott porokat, 's Italokat-is forró-betegségben lévőknek avagy himlözöknek nem tanátsos adni, mivel ezek által az amugy-is hév vérek jobban fel-hevülne, Ezeknek azért, mint ide fellyebb mondám, inkább kristélyt adassanak, vagy szappanyból, 's mézből Borbély által tsapot készítettvén, azt a' vég-bélbe fel-kell dugni, és így-is a' szorult emésztet meg-fog indulni; Timsóból, és Fa-olajból ugy-mint ezeknek bé-főzése által-is lehet efféle tsapot készíteni, mellyet egy ujni vastagon, és hosszsan sodorván egyik végét a' vég-bélbe fel-dughatni. Ezen kívül, a' szorulásra hajlandók, egyébként egészségesek, napjában ugyan kétfzer, ugy-mint délbe, 's estve főtt ételt egyenek, de ne keménytermészetü étkeket, minémü a' füstölt hús, Bab, Sajt, 's egyéb efféle, hanem gyengeket, minémü az apró marha lufa, és leve, bor izü alma apró-szölövel főve, veres káposzta', mellyet Tsipkés vagy harasztos káposztának-is neveznek, a' leve. Idő közt semmit se kell inni, a' regveli éget-

éget-bor ivást-is szükség el-hagyni; nem különben a' délutáni bor-ivást el-távoztatván, melly helyett a' szomjuság meg-léven, leg-egészeffebb egy pohár tiszta vizet inni. De étel felett egy pár pohár tiszta borral élni; mellyet inkább Afzszony-embereknek, és Leányoknak javallok, úgy-mint kik közzül fokaknak (ez dologban való szükségtelen szemérmetségől vifeltettvén) olly rosz szokások vagyon, mely szerint étel felett, vagy utánna-is semmit se, isznak, mely miatt az eledelek benne jól meg-nem emésztetthetnek, és a' vérek is meg-sűrűdik, és egészegekben olly fok-féle változásokat szenvednek, melly ekbizonyára nagy részént a' fok benn-ülésekből, kevés italból, és fok tsen.ége ételekből eredeteket vélzik: Igy panaszkodik, 's illy javallást ad egy JUNCKER János nevű nagy emlékezetű Hállai Profeffor-is, és orvos Doktor egy bizonyos munkájában, mellyben a' meg-romlott emberi vérnek orvosoltatása véget böltsen tanitgat.

VIII. *Bél-fájás.*

A' vastag bélt a' meg-rekedett szelek, vagy meg-gyült fok sűrű nyál, avagy

az azokban mulatozó erős tsipös epe, néha annyira felfegetik, és mint-egy szaggattyák, hogy e' miatt abban nagy fájdalmak támadnak, mellyet Has-fájásnak avagy kolikának is nevezni szoktanak.

A' fok gyülevész nyál támad ollyatén emberekben, kiknek természet szerint gyenge és ez okokból az eledeleknek jó megemésztésére erőtlen a' gyomrok; az honét a' midön az illyetének kövér és durva étkeket bé-vésznek, és erre ifznak, vagy testeket meg-hüttik, azonnal gyomor 's bél-fájásba esnek. A' szelek pedig a' bélekben, ugyan ezen közelebb mondott okokból, ugy-mint a' fok sűrű nyálból, 's tbeleknek meg-gyengüléséből eredendő. A' tsipös fekete fok epe terem ollyan emberekben, kik fok fü-szerfzamos firos eledelekkel élnek, erős italokat ifznak, 's kik gyakran fel-gerjedő haragos indulattal viseltettnek; ezek tehát az említett ártalmas epe miatt-is néha nagy, söt halálos bél-fájásokat szenvednek: az afféle nyomoruságban lévőknek illyenkor a' szájok belől tiszta epe forma keferüiséget érez, gyomrok szüntelen hányásra hajlandó, a' szomjuságok rendkívül való, ekkor mint-egy

egy égető fájdalom a' jobb horpaszt, és vékonyat belől gyötri.

Akármely elől - számlált dolgokban okoztatott legyen a' bél-fájás: Ennek megszüntetésére leg-elsőbben-is a' Borbély által kritélyeztetése magát a' beteg; a' kristély pedig ekkor Szék-fü-virágokból, avagy e' nem lévén, csak apró mályva leveleiből, 's gyökeréből készitessék, melybe egy pár kalán fa-olajt tölthetni, lehet fris lenmag olajat-is, avagy kapor-olajt, vagy Szék-fü-olajt: De ugyan csak ha a' meg-rekedett szelek a' Bél-fájásnak oka vólnának, a' kristély közzé egy kalán tört köménny magot-is vehetni, vagy babért egynéhány szemet jól meg-törve; egyéb tsipő eszközöket, minémü a' só, illy nagy fájdalmakban nem szükség, sőt ártalmas a' kristély közzé tenni.

Külső-képpen a' beteg hasát melegen kennyék gyakran a' fellyebb mondott olajokkal, vagy serral, és köfsék-bé melegített zabbal, mellyet két rétü ruha közzé vartanak. Lehet a' fájós helyre olly marha, vagy diszno hólyagot-is fel-kötni, mely félig meleg tejjel, avagy meleg vízzel megtöltetett. Meleg föredöben a' köldökéig jó

lészen a' bél-fájós embert ültetni, ezt pedig Szék-füből, apro mályva leveleiből, 's Ökör-fark-koro leveleiből, 's virágaiból készítsék; de minekelötte e' fördöbe ülne, javallom, hogy a' szorúlt beleknek meg-indítására 's fájdalmaknak enyhítésére, előre adgyanak-bé a' betegnek kevés meleg vízben el-olvasztott mannát két lótot, mellyhez szint ennyi édes mondola olaj, avagy fris len mag olaj kevertetett: Ezek után a' hafa meg-indulván, 's a' fájdalmak szülvén, még két 's három napig egyszer ez olajból bé-végyen egy kalánnal, de ekkor nem mannát, hanem az említett olajok közzé egy kalánra való tört Anis-mag porát, vagy kömény magvait kelletik keverni, lehet anis olajt-is, és kömény-mag olajt, husz tseppeket az olajban tseppeníteni. Ezen fájdalom ujjonnan meg-környékeztvén az embert, az akkor a' lábán eret vágasson.

A' tsipös fekete epétöl okoztatott bél-fájásban a' fent javallott kristély közzé egy garására Salétromot kell hinteni, ezután pedig ha meg-nem indult volna a' végbélbe lévő keményedett emésztet, egy negyed rész meszfzely tehén hús lébe rabar-

barbara porát egy köntinget és fél könting Salétromot kevervén, azt melegén igya-meg a' sínlődő; lehet ezek helyibe két lót mannát, és ennyi mondola olajt, vagy új len-mag olajt azon tehén hús levébe el-olvasztani, és ezt melegén meginni, vag egy lót fehér-borkő porát tehénhús levébe bé-venni.

A' Bél-fájások távoztassák a' hideg viz italt, iganak meleget verónika-füről, vagy kömény-magos levet, avagy árpa káfa levet. Testeknek alsó részét kivált lábaikat leg-kissebb hidegségtől őrizzék-meg, szüntelen melegben tartván azokat; Ágyokban tsendesen feküdjenek kivált mikor izzadni kezdenek, mert az illy izzadás által a' fájdalom fokot enyhítettetik.

Néha az epés kolikában nagy hányás erőlteti a' nyomorgot, hogy azért az ártalmas epe fellyül ki-tisztúlhasson, egy pohár lágy meleg vizben egy kalán fa-olajt itassanak véle, ha az erőltetés a' ki-tisztulás után még se akarna szünni, egy mogyoronyi terjéket le-nyelhet a' beteg, de efféle hányást állító, és fájást tsendesítő eszközökkel addig nem jó élni, míg az ember fellyül 's alól ki-nem tisztúl, mivel

külömben halálos has-tekerés következhet-
 nek; inkább azért ilyenkor tanult orvos
 Doktorral közöljek a' dolgot.

IX. Köldök-tsömör.

A' kik köldök-tsömörben esnek, azok
 sziveknek szorongatásával, 's gyom-
 roknak, és béleknek egyaránt tartó ke-
 serves fájdalmai alatt, a' temérdek fekete
 sár epét meg-szűnés nélkül fellyül ki-hán-
 nyák, 's alá felé-is a' vég-bélben ki-bo-
 tsáttyák; ez alatt pedig egyszer'smind gyom-
 rok, 's bélek, az-az: egész hasok fel-
 pöffedezve lévén, nagy hévségtől, szom-
 juságtól, 's szorongattatásoktól gyötrettet-
 nek, sőt olykor el is ájulnak, és kül-
 sö tagjaik hülnek: Az illy nyomorúság-
 ban lévők ha esznek valamit, azt-is azon-
 nal ki-hánnyák föld keferü tsipős epés
 nyállal együtt.

Okoztatik ez nyomorúság a' bé-vett
 fok sós ételektől, hal ételtől, de kivált
 a' fok hevittö italoktól, és midön ezeknek
 bé-vétele közben valaki hirtelen haragra
 gerjed, melly miatt a' fok epe az epe-
 tartó hojagból a' tizenkét ujni vékony bél-
 be, ebből pedig a' gyomorba bé öntetik,

az holott az ételekkel mint egy fel-forrván, az ő tsipös étető-vóltával a' gyomrot olly rend-kivül-való hányásokra kiszeti. Ezekből ki-tettzik, hogy ez-is, valamint szinte az ezen fellyül meg-írott nyavaiya, hasonló veszedelmes, és kevés napok, sőt órák mulva halált hozó.

Ezen fulyos nyavalyában, a' fert, a' bort, 's pályinka italt tellyeséggel eltávoztatni szükség, ezek helyibe a' nagy szomjuság, és hévség tsendesítettésére legjobb Sóska leveleit Árpa kásával főzni, 's ennek levét a' beteggel itatni, melly mindszáltal igen sűrű ne légyen. Purgációt bé-venni sem jó ilyenkor, mivel ez által az erős étető epe jobban fel-háborítatik, álm hozot (opiata) se adgy a' betegnek, mert az ártalmas epét ezzel benne meg rekeszted; hanem inkább ezek helyett egy ittze meleg vízben kevertesék két tojás fehére, mellyből gyakran egy pohárral, az-az: kis glázlival igyék, ezután kristélyeztesék a' beteg egy meszszely meleg vízzel, melybe fél pohárkára való fa olaj kevertetett; lehet más kristélyt-is készíteni szék-fü virágról főtt egy jó meszszely vízzel, vagy egy meszszely ár-

pa káfa lével, melyekben fa-olajt annyit, a' mennyit említették, tölthetni. Ezen kívül port-is vegyen-bé a' sülödö illyet: végy fehér bor-kö-port, rák-szem port, Salétromot, mindenikből egy köntinget, az-az: egy negyed rész lótor, melly hatvan buza szemni nehézségű; ezeket öszve kevervén, belöle minden harmad órában, egy gyüszlűnyit egy kis meleg vízben bévehetni. Illyen nyomorúságban lévöknek egy TYDENHÁM nevü Anglia Országban hajdan nagy tudománnyal ékeskedett Orvos, in Tractatu de morborum acutorum historia & Curationibus, azt javallotta: „ Végy „ ugy-mond egy iffiu tyukot, főzd-meg „ öt pint tiszta kut vízben olly formán, „ hogy a' hufa ize a' vízben szinte meg- „ éreztesék; mely lévből osztán igyál „ jó melegen egynéhány pohárra valót, „ ugyan ez órában ugy-mond ezen lév- „ ből kristélyeztesd-meg magadat, 's ev- „ vel eképpen mind addig élj, mig a' lé- „ ben tart, mert ez által az veszedelmes „ tsipös nedveségek a' belekben, 's gyo- „ morban meg-enyhítottnek, 's édesített- „ nek, és azokból ki-takarítottnak; ezek „ igy meg-lévén, öt 's hat ora mulva fájdal-

„ dalmakat enyhítő áttató-orvosságokkal
„ élhetfz két lótkáfa virág vizben a' Lau-
„ danum liquidumból tizenkét tseppet
„ bé-vévén. „ Az én ítéletem szerint sze-
gény ember egy pohár árpa káfa lében, vagy
kapor vizben-is azokat a' tseppet bé-
veheti, vagy e' helyett a' mondott vizek-
ben szeretsen-diót reszelhet, ha nagy hév-
sége nintsen, szeretsen-dió virág, vagy igaz
Sárány portát fél üres kis mogyoróba férőt
a' mondott vizekbe keverhet. Egy híres
Basiliai ZWINGER nevű orvos, és Profes-
sor in Theatro Praxeos medicae pedigen
commendálja: a' fájdalmaknak tsendesítésé-
re ezek helyett agygyanak a' betegnek a'
meg-evésre minden napon egy köntingni
Therjéket, vagy egy kés hegyre féro
szeretsen-dió port, ennyi Rák-szem porral,
veres Kaláris porral, egyék-is néha bé-
tsinált tengeri szölöt, mellyet a' dunán túl
ribizlinek neveznek. Mindazonáltal én e'
könyvetskének írója azt mondom: ha le-
het, illy veszedelmes betegségben, hivas-
sának egy tanult orvos Doktort. A' beteg
hafa pedig, apróra vagdalt Mintával, Üröm-
mel, mellyek meleg borral meg-ásztattak,
gyakran melegen bé-köttesék, minekután-

na tudni-illik a' gyomor, 's belek elégségesképpen ki-ürültettek.

X. Has-tekerés.

A' Has-tekerés, mellyet a' Német Nemzet a' Deákkal együtt igazán Miferere neven nevez, olly szörnyű nyavalya, és keserves állapot, mellyben a' ki-mondhatatlan has-béli szaggató fájdalom miatt, a' köldök alatt levő vékony belek egymásban bortsátkozván, 's öszve tekeredvén, femmit az emberben alá felé a' vastag hurkákra, 's vég-bélre nem bortsátanak: mellyért meg-fzűnés nélkül keserves fájdalmak alatt, az emésztet, az étel, 's ital azon nyersen a' száján ki-jö, sőt a' kristély-is.

Okoztathatik ez nyavalya, az igen kemény emésztetnek a' belekben való meg-rekedéséből, innét mely veszedelmes légyen a' fok tseresnyét, 's meggyet magostól le-nyelni, könnyen által láthatni, úgy-mint mely miatt ilyen has-tekerő kinokban az emberek estenek; Okoztatik továbbá a' bél-fájás által, kivált az által, melly sűrű tsipös fok epétől vagyon; Azon Személyek-is ezen nyomorúságban eshetnek, kik Arany-ér

ér rendes folyásának, vagy szokott hószámjának meg-rekedése, 's el-maradása miatt bél-fájásba esnek; továbbá kik meg-szakadtak, az-az: kiknek hafok valamely tája nehéz emelés, avagy ütés által úgy meg-szakadoz, hogy annakutánna a' vékonybélnek valamely része a' szakatt has-kéren ki-fordulván, e' között, és a' has bőr között meg szorúl. Ezen nagy nyomorúságból noha némellyek ki-épültenek, de fokban-is kevés napok alatt miatta meghalnak.

Az orvoslás halasztás nélkül, ha a' fok sűrű ganéjlat a' belekben meg-rekedett, kristélyezéfen kezdésék, tudni-illik készítve legyék az tsupa sós vizből egy mezfzelyniből, avagy annyi favoból, melybe darabka szappany el-olvasztatott; nyoltz lót fris leu-mag olaj-is illy végre alkalmaztos. Ennekutánna egynéhány orával a' finlödönek, hogy a' benne meg-rekett ganéjlat alá-felé ki-induljon, adni kell laxatívát, az-az: beleket alá-felé indító italt, illy formát: Senna levelet egy lótot, Ánis-magot, és bor-kő port, mindenikből egy köntinget, tizenkét-szem aszalt szivát egy mezfzely tiszta jó kút-vizben meg-főzván,

's meg-szürvén, igya-meg a' finlödő személy; Tehén-favót egy fél itztét-is itatthatni véle: Ha így se indulna béle, tehát tehen-hús levébe, avagy egy pohár len-mag olajba egy negyed rész font eleven kénesöt a' torkába kell tölteni. Ezek véghez vite-tettvén, 's a' vég-béiből a' ganéjlat ki-tisz-túlván, az fájdalmaknak tsendesítésére, és az hányásra való erőltetéseknek meg-álictá-sára némely böltö külső országi orvosok ez nyavalyában az Üröm sóval jó haszon-nal éltenek, 's javallották eképpen: hogy husz buza-szemni nehézségű Üröm-sót fél üveg pohárra való fött vízben bé-agygya-nak, lehet azért kaporról, Mentárról, akár Szék-fü-virágról, akár vad-mák virágról fött vizet venni. Ugyan ez nyavalyában a' nagy hévségnek, forróságnak, 's szomjú-ságnak tsillapítására, egy marék Zabot, és ennyi apróra vagdalt édes gyökért, vagy apró szőlöt, két pint vízben, minekután-na meg-föztek, a' vizet le-kell szürni, és ebben fél löt bor-követ, vagy Salétromot hánván a' beteg eleiben lehet helyhez-tetni, hogy kivánsága szerint éjjel nappal csak ebből kitsit igyék. A' hafat köfsék-bé egynéhány marék apró mályva leve-leivel

teivel, 's virágival együtt, ehez szint ennyi Ökör-fark-koró leveleit virágival együtt vévén, 's forró favóval vagy vízzel, minekutánna apróra vagdaltattak, meg-öntöztvén, 's így gyakran meg-melegítve fel-köztvén; hamarjába a' szegény ember az uj tehén ganéjt-is melegítve hasára köttetheti, egyéb szér kéznél nem lévén; kenettség-is a' has melegítettett kappan sirral, Lud-sirral, kapor-olajjal, Szék-fü-olajjal, Mák-olajjal. Az Ifjú Emberek, 's böv vérűek ez nyomorúságnak elein magokon eret vágassanak. Mig ezen nyavalyából tökéletesen ki-nem épül az Ember, addig se savanyot, se egyéb kemény ételeket ne egyék, hanem tsak kása ételt, bort-is nem szabad inni, se pályinkát.

A' mi pedig azt a' Has-tekerést illeti, melyet a' beleknek a' has-kéren való kin-szorulások okozott, ezt ezen fellyebb elől számlált, 's javallott orvofságokkal soha meg-nem gyógyíthatni, hanem kristéllel, a' beleknek visszsa tisztításával, a' sérült résznek fel-kötésével; de ha a' has igen nagyon kin szorúlt, belek visszsa se tétetthetnek, utóljára egyedül tsak az tanúlt Borbély-nak

nak olly kézi munkája által orvosoltatható, mellyet ők Herniotomia néven neveznek.

XI. Has-folyás.

A' Has-folyás, mellyet Dun'n túl hasmenésnek avagy bél-indulásnak is nevezni szoktak, fok-féle nemű, és eredetű, mert ugyan-is némely has-folyás egészséges, és hasznos, nemelly ártalmas lenni szokott; így példának okáért, a' tavaszi has-indulás az Embernek javára szolgál, és az-is, melly forró hideg-lelésekben történni szokott; elegendő himlősöknek, száraz betegségben lévőknek ártalmára szolgál ez: Eredetire nézve, némely has-folyás a' gyomorból támadó, némely a' májból, fodor-hájból, belekből, 's a' has belső részeiben lévő súlyos kelevényből. Ez alkalmatossággal azért csak azokról a' hasmenésekről szollok, mellyek a' Gyomorból, és Belekből származandók: Tudni-illik ha ezek meg-gyengültek, 's ekképpen a' bé-vett eledeleknek meg-emésztésére elégtelenekké lettenek; ha ezekben a' fok tsipös fekete sár epe meg-gyült; továbbá ha ezeknek belső üregeit a' fok savanyo enyves nyál el-foglalta. Ezen ha-

ízu-

szontalan fok rosz nedvefségek pedig az ollyakban szaporodnak, kik fok kövér nehéz eméztetü ételeket esznek, minémü a' fajt, a' füstölt hús, kik fok olajos, és tejes étellel, és nyers gyümöltsökkel élnek; kik rosz-féle zavaros fereket isznak.

Az ollyatén has-fájás azért, melly által a' fok ártalmas epe, és sűrű nyál a' beleköl ki tisztúl, nem tanátsos meg-állítani, mivel benn rekedvén így a' rosz büzhött nedvefségek, a' még fenn lévo egészségnek nagy kárara lennének; az olly has-menést se jó meg-állítani, melly némely forró-betegségben, és tavaszi időkben uralkodni szokott, mivel így a' természet az ö jó végre való igyekezetében meg-akadályoztattnék, mely által osztán a' nyavalya inkább súlyosodnék. Orvosolni pedig az ollyatén has-folyást lehet.

Elsőszor: Melly a' Beleknek meg-gyengült vóltokból vagyon. *Másodszer:* Melly a' fent említett alkalmatlan eledelekböl, 's a' belekben mulatozó azon böv rosz nedvefségeköl okoztatván, az ö hofszáffan való tartása által az Embernek erejét fogyasztya, testét mint-egy el-szárafztya. és *Harmadszor:* Melly a' himlözökön eleintén,

ten, és a' himlök meg-evedésének idején rend-kivül uralkodik. E' végre mind két első rend-béli has-folyásokat orvosold: első két három napokon regvelenként Patikában találtató sárga színü rabarbara nevü gyökér porából fél-köntinget, egy pár kalánra való meleg vízben, vagy tehénhús lévben végyed bé, 's ez által a' gyomor a' belekkel együtt meg-erösítettik, az rusnyaság-is belölök vég-képpen ki-takarodik, 's tisztittatik; harmad nap múlva pedig egynéhány napig regvel, 's estve egy hig tojásba keverj Szeretsen-dió port egy gyüszünyit, és igyad-meg melegen, lehet e' helyet eképpen egy üres fél dió héjba férő port a' következő füvekből-is a' mondott hig tojásban, az-az: lágyan főtt tojásban keverni; vévén Öt-levelü-fügyökeret egy egy fél marékni, Var-fü magvait, Uti-fü magvait egy fél kalánnit, 's ezeket porrá öszve törvén: Nem külömben száraz havasi tseresznyét, kökén-szilvát, Birs-alma liktáriumot, és Berekenyét-is jó ilyen módon eddegelni. Köz ital gyanánt való víz légyen im'ez: Négy ittze vízben egy marék Tser-ta leveleit főzzenek, avagy a' mezön termő fekete

Sze-

Szederj leveleit egy marékni, mellyeket meg-szürni, 's úgy belöle, midön a' szomjuság kivántattya, kell inni: ebéd felett pedig ha lehet veres bort igyál. Külsöképpen köttsék a' köldökére egy pár tenyérni széles piritott kenyér-bél, mely melegített borral, és Szeretsen-dió porával meg-hintetett légyen. Az Himlö ki-jövésekor támadott has-folyásban lévöknek minden harmad orában egy kalán melegske vizben tiz buza-szemni nehézségü égetett Szarvas szarva porát, vagy ennyi Rák-szem port, vagy veres Kaláris port szint ennyit lehet bé-adni. Ezek mellett akárminémü has-folyásban lévő Ember testét femmiképpen meg-ne hüttse, igen hideget se igyék. A' siros, és savanyó ételektöl örizkedgyék, hasonló-modon a' nyers gyümöltsök ételéröl le-mondgyon; ezek helyett Árpa-kása, 's Ris-kása levefeket egyék; Ebédlés, 's vatsorálás után pedig olly piritott kenyeret egyék, melly kevés borral, fa-héjjal, és Szeretsen-dióval meg-bintetett.

XII. Vér-has.

A' Vérhas-is has-folyásnak neme, és csak annyiban különbözik attól, hogy itt az emésztet vérrel egyvelelt mégyenki a' belekből, és a' gyakori erőlködések fájdalommal egyben köttetnek, sőt néha a' forró-betegség-is hozzá járul, melly olyankor sokkal veszedelmesebb vér-hasnak neme, mint sem mikor az vér-has forró-betegség-nélkül uralkodik.

Okoztatik a' vér-has két nevezetes fő dolgoktól: úgy-mint a' levegő égtől; vagy az Embernek fáját maga testétől. A' levegő égtől ugyan, midőn az meg-büzhödik; melly olyankor léfzen, mikor igen meleg nyári időkben hosszúsas esőzések vagynak; mikor a' Szelek keveset funak, melly miatt osztán valamint az álló víz, úgy szintén az nem ingatott levegő ég meg-romlik, 's bomlik, 's az élő testnek belső részeit-is eképpen meg-rontya, büzhitti: De a' meleg napokat hirtelen követő őszi hives idők hasonló módon ártalomra szolgálnak, mert az Emberi testből ki-jövő bűdös rossz gőzöket a' vérbe visszaveri, 's onnét a' belekre hajtya, mely
oszt-

ofztán azokat mint valami étető eszköz szüntelen sértegeti: Az étető égnek azért illy romlotttsága miatt vagy on az, hogy néha Ország szerint sok emberek veszedelmes, 's halálos vér-hasban finlödöznek. Az Emberben magában vér-has támasztatik, midön az, álló rosz poshatt vizeket iszik, és sok éretlen gyümöltsöket eszik, minémü kiváltképpen az éretlen szilva, az éretlen öszi baratzk, de ezen kívül a' sárga gömbölyü sziva, melynek fáját az ártalmas vóltáért mindenütt ki-irtani méltó vólna, a' több gyümöltsöket pedig az ö tökéletes meg-éréseknek idején árulni, 's enni kellene: mindenekfelett pedig az csak fél szerint meg-sült tengerinek, az-az: sültelen kukoritzának böv étele veszedelmes vér-hasban ejti az embert; tudok olly közép idejü Fárfiat, ki mely napon efféle sült kukoritzával jól lakott, azon napon olly szörnyü vér-hasban esett, mellyben hat egész hétig nyomorkodott: Tanátsúl adom azért mindennek, mindenkor, de kivált ollyankor az efféle nyers, 's éretlen tsemegéktől örizkedgyék, a' mikor tudni-illik ország szerint, avagy különös helységben, a' vér-has uralkodó nya-

valya lenni szokott, mert ugyan is ilyenkor az illy dolgokban hibázó, igen hamar az efféle nyomorúságtól el-foglaltatik.

Az orvoslásta' miilleti, mindgyáraft eleinten szoritto Eszközökkel nem jó élni, ellenben ollyannual élni, mely által az ártó nedveség fellyül, 's alól ki-irtettefsék: E' végre, kivált ha a' vér-has ország fzerint dögleletes nyavalya léend, mihelyest kezdödni tapasztaled rajta e' nyavalyát, melyet gyomornak imelygéfe, és has-tekerés jelenget, azonnal háuytató port végy-bé, az-az: Patikában lévő Hipecacuana nevü gyökér porából egy fél köntinget kis meleg vízben végy-bé, gyengébb Személynek egy köntingnek negyed része elégséges; e' nevezett gyökérnek ez nyavalyában már ez előtt száz-esztendővel Frantzia Országának Páris nevü leg-föbbs Városában, mellyben kilentz-száz-ezer Embertől több lakik, egy nagy tudományú HELVETZIUS nevü frantzia maga próbálta, 's tapasztalta: Ez bé-vétel után a' neveztetett rabarbara porból minden napon regvel fél köntingnit tehén-hús lébe bé-végy, estve pedig egyél-meg egy gesztenyét a' Fokbagyma füböl való Liktáriumból; ha ezt

nem

nem kaphatod, törd a' mondott száraz füvet porrá, ebből fél marékra valót mézzel sűrű káfa formára keverj öszve, keverj ebbe szeretsen-dió virág porát egy gyűszünyit, és igaz Sáfrány port fél gyűszünyit, és léfzen hasznos Liktáriumod. Az nagy forróságnak, és szomjúságnak szüntetésére köz ital készitteesék e' következőkből: Végy reszelt szarvas szarvát egy lótot, Tormatilla gyökért, és Öt-levelü-fü gyökeret szint ennyit, mellyet három ittze vízben megkell főzni; avagy egy marék Ris-kását fél ujni fa-héjjal-is két ittze vízben főzhetni; vagy két kalán Birs-alma magot egy fél marék Uti-fü levelekkel együtt négy ittze vízbe fel-forralhatni azon végre: A' Pap-erszénnye-fü-is édes gyökérrel főzettette jó. Nem szabad pedig bort inni se égetbort, se pályinkát. A' beteg, lábait, hasát, vékonyát melegen tartsa, Zöltséget, 's nyers gyümöltsöt, ha mind érett-is, ne egyék, a savanyo se jó: Árpa-káfa, Ris-káfa, Bornyu-hús leve, és apró marha, és reszelt tészta levelek használatosok.

Kölsöképpen az fájdalomnak enyhítésére Szék füvet, Ürmöt, Mentát, apróra vágván, káfa formára két rész vízben,

's egy rész borban meg-főzvéen, káfa formára két rétü ruha közt melegen a' köldökre köfsék. Néha a' vég-bélben fájdalmas haszontalan erölködések lévén, jó leszén spongiát vagy más ruhát meleg téjben mártani, 's a' vég béltre tenni, avagy azon melegen üldögelni. A' tejes kristély-is alkalmas ilyenkor. De ha égetést, 's lökdösést-is érez a' vég-bélben, ekkor a' vég-bélt ilyen Irral kend-meg: Végy két kálán téj-felt, keverj közzé fél diónyi fehér kréta porát. Ez-is történik, hogy hoszasan tartó vér-has után a' vég-bél le-jár, és meg-keményedett: ekkor Ökör-fark-koró virágait téjben főzvéen, gyakran melegen a' vég-bél körül fel-köttetsék: ha ezekre a' vég-bél még se menne-bé, hints réá igen apróra tört kutya-ganéjt, az-az: melly ganéj kemény, 's fejer színü: e' helyett a' Tekert-gyökerü-fü töve-is jó, mellynek deákül Bistorta a' neve: A' meg-hintés után a' vég-bélt lassanként kézzel fel, és bé-kell taszogatni.

XIII. Arany-ér-folyás.

Mint hogy ez a' Nyavalya a' köz Ember előtt nem igen esméretes, de a'
kit

kit néha meg-környékező-is, az sem mindenik tudgya, minémü Nyavalyának a' Nemétől bántatik ő, sőt némely észre se vé-
 fzi, holott a' változások, mellyekkel küsz-
 ködik, és a' bajok, mellyeket ki-se magya-
 rázhat, valósággal az Arany-érből ugy-
 mint szintén a' kút-főből a' folyamatok ekép-
 pen folynak. Minekelötte azért Orvosi
 tanáts-adásimat közleném, ez nevezetes, de
 ollykor titkos Nyavalyának természeti mi-
 vóltát, 's tulajdonságát egy kevésbé meg-
 magyarázni előre, szükségesnek lenni ité-
 lem: Tudni-illik a' természetnek imádan-
 dó fő Ura az élő Emberi testben a' többi
 között olly tsudállatos tulajdonságot ol-
 tott-bé, hogy az esztendőek rendi, és
 természetnek mivóltához képeft, a' benne
 lévő böv, 's hafzontalan nedveségeket, bi-
 zonyos renddel, és moddal, különös utak
 által magából el-ki mozdittya, és tisztit-
 tya: Így már a' gyermekek a' fejek ki-faka-
 dásra, az Ifiak vér-köpésre hajlandok, Az
 Afzszony ember havi vére által tisztúl,
 A' közép idejü Férfú pedig Arany-érnek
 rendes folyása által szabadúl, noha né-
 ha az Afzszonyi rend-is az efféle vér-fo-
 lyással a' természettől meg-látogattatik, sőt

erre egyik Nemzettség a' másiknál hajlandobb, minémük a' Spanyolok, és a' Frantziak. Tudni-illik a' hasban egy vastag töké-érből, melly a' májra, lépre, és belekre fok ereket bocsát, ugyan ezenekből egynéhány egyeneffen a' vég-bélre-is le-mégyen, és annak külső, 's belső részzeit el-járják; ha már ezek az erek az alább elől számlálendő okokból fok sűrű vérrrel igen meg-telnek, tehát meg-dagadoznak, és meg-is szakadoznak annyira, hogy illy meg-nyílások által fok tiszta piros vér a' vég-bélből fájdalommal bizonyos időben ki-folydogál magában, avagy olyankor, midőn ember a' szükséges dolgának végezésére fére mégyen. Ha ez nevezett ereknek helsei eképen dagattak, a' köznép belső sülynek, ha a' külsői dagadozottak, vég-bélen való külső sülynek nevezik, mert illyenkor ujjal tapasztalható a' vég-bél nyílása körül való ujni vastagságu, 's mogyoroni formájú fel-dagattsága az ereknek; de ugyan tsak ha ezek-is mint a' bellebb lévő vég bél erek meg-fakadván belőlök vér ki-szivárog, és folydogál, tulajdonképpen Arany-er-folyásának az Orvosoktól neveztetni szoktak, mivel ha rendessen

és mértékletesen folydogál, az fok aranyokat-ér, mert fok terhes nyavalyákból az Embert meg-szabadította, és fok-féle történhető egészségbéli változásokból, ugyanint nehéz gondolkodástól, tüdőbéli-romláttól, hidegleléséktől, 's a' t. meg-örzi praeserválja.

Okai az Arany-ér meg-indulásának fok-félék: tudni-illik a' vérnek az emberi testben való meg-bövülése; A' fok fű-szerzés mos de kivált nagyon Sáfrányozott eledel-ekkel való élés, és a' füstölt sós húfoknak étele, Az erős boroknak fokszori itala; a' fok ülés, mely által a' vég-bél erei meg nyomattattnak; erős purgátiókkal való gyakori élés; fok haragoskodás, fok szomorkodás; A' májbéli, lépbéli, 's fodorhájbéli vér-ereknek meg-rekedése, melly miatt azokon által a' vér szabadon nem folyhat; Az életnek közép ideje, úgy-mint negyven, ötven esztendő: Ezen dolgok, 's állapotok által, a' vér meg-bövül, felhevül, meg-sűrűdik, 's a' számtalan ereken által nem folyhatván, azokban megállapodik, 's azokat fel-fujja pöffesztí, és az ő tisztéknek végben vitelére, melly által az egészségnek fen tartattni kellenék,

alkalmatlanokká teszi; ekkor mondom ez a' meg-sűrűdött vér mind az ő nehézsége miatt, mind pedig a' természetnek belső titkos izgatása által a' vég-bélben lévő erekre alá száll, azokat rend-kivül megtölti, 's ezeket ilyen ki-fzélesítettések által annyira meg-gyengíti, hogy meg-szakadván, a' benne meg-gyült temérdek vért ki-botsáttyák, és így azt a' vér-folyást okozzák, melyet Arany-ér folyásának nevezni szoktanak. Ez az Arany-ér-béli változás pedig vagy Külső, vagy Belső: A' külső vagy dagadó vagy fakadó: A' belső-is vagy dagadó vagy folyó, és ha rendes időben nem nagy mértékben a' vér ki-folydogál, az egészség fen tartására, 's az életnek tovább való terjesztésére igen sokat használ, és Conferal; de ellenben, ha folyása egészen el-áll, vagy igen gyakran böven folydogál, vagy szokása ellen kevesebb mértékben ki-folyánd, tehát ez okokból az külömben egészséges emberben a' számtalan változásokat, úgy-mint öszve dagadozást, vagy pedig száraz-betegséget, 's egyéb efféléket szüli, 's eképpen az életet-is meg-rövidíti.

Az Belső Arany-ér folyásban lévén valaki, ha az nem nagy mértékben, 's nem igen fokáig foly, azt, mivel javára fog szolgálni, semmi módon meg-ne akadályoztassa, mert külömbem egélségében nagyobb kárt fog szenvedni; ha pedig igen bőven, és fokáig foly, szorított eszközök által ezt se állítsa-meg hirtelen, se eret a' karján ne vágasson, hanem a' fel-buzdult vérét tsendesítse, vévén egy könting Rák-szem port, fél könting Salétromot, 's ezt öszve kevervén, hogy belölle két óránként egy kés hegyre féröt béveheffen egy kalán vizben, melly Zabról főtt; másod napon egy fél könting rabarbara port szint ennyi bor kö porával egyelítve fél finsáni tehén-hús lében végye-bé; ha ezek után a' vér-folyás még sem akar na szünni, és az olly Embert bádjattságok, 's el-ájulások környékeznék, tehát Egér-fark-koró virágból fél maréknit és fél marokni veres mák-virágot egy ittze vizben meg-forralván, 's meg-szürvén, minden órában véle egy kalánra valót meg-itassanak, melyben, ha van, egy kés hegyre férö veres Kaláris port-is kavarhatni: Ekkor a' Szilfa levelü füröl, melly ketske-szakál fünek-

is hivatik, főtt vizet hasznos iddogálni, vagy a' kissebbik Fetske-fü ki-préfelt levél-is lehet élni; ha ezek által még megszűnnek, két lóts rosa méz közzé kevertesék egy könting vas por, vagy fél könting vas-rosdája, és egy kalán öszve tört Uti-fü magvai, mellyből gyakran egy gesztenyénit le-nyelhetni. Némely tudósok ugyan azt javallyák, hogy ha a' vér-folyás felette való volna, de az efféle személy magát még birná, az-az: ereje nagyon el-nem fogyott volna, tehát a' karján eret vágatni lehetne.

A' külső dagadozott Arany-ér ritkán szokott folyóvá válni, hanem csak a' végbél külső kerületin, vereffellő külömb-féle nagyságú daganatok formájában magát ki mutatni szokta, mellyek igen fájdalmasok, és mint-egy égetők, de kevés napok mulva magokban el-mulók, vagy orvosi eszközök által el-öszlathatok. De ugyan csak ez külső dagadó Arany-ér miatt vagy vak-súly miatt az Emberek gyakran többet szenvednek, 's bajoskodnak, mint a' belső folyó Arany-ér miatt, derekok fáj, has-fájásokat éreznek, hasok fel-fuvoidik, mellyek szorongattatnak, Fő-fájásokat érez-

éreznek, és több effélet: külső eszközökkel, mellyek fájdalmat szüntetni szoktanak, a' vég-bél kerületit kívül kötözni, és kenegetni lehet gyenge Irakkal, nem pedig len erős tsipős eszközökkel, ugy-miut mellyek által könnyen az tene a' vég-bélben támasztattnék: De a' rendetlen élet által-is veszedelmes tsüvös lyukak támasztatthatnak; valamint szintén ha ezen dagadó vér ereket, vagy fel-vágják, vagy nádalyokkal meg-szivattyák, ilyen tsüvös lyukaknak következéseket némelly tudós orvosok emlittik, tanátsoffabb azért reá rakni oszlató, 's enyhítő gyenge szereket, minémü az Egér-fark kóro levelei a' Szurok-fü virágival egygyütt, mellyeket apróra vagdalván, 's meleg veres, avagy fehér ó borral meg-ásztattván, melegen felköthetni a' vég-bél külső fájós kerületire: Ezek után karján eret nyitasson az olly ember, és gyenge laxatívával éljen, ugy-mint fél meszszely tehén tej savóban három lótt Mannát el-olvasztván. A' mely Gyermekek-ágyas Afzszonyok a' Szülés alatt lett nagy erőlködés után így bajoskodnak az dagadó külső Arany-érrel, azokat-is nem másként, hanem tsak ezen mondott

ofzlató, 's enyhítő kötésekkel orvosolni
szükség. Ha ugyan csak ezen külső Arany-
erek igen folyókká lennének, tehát gyán-
ta porát keverj öszve egy tojás fehérivel,
és ruhára kenven helyeztesd a' vég-bél
külső kerületire; illyenkor a' vég-bélen
belől fájdalmak éreztetvén, két marék
Fodor, ennyi Rosmarin, ennyi Ökör-fark-
koró leveleivel, és fél marék Szék-fü-vi-
rággal, 's ennyi Ökör-fark-koró virágival
egygyütt öszve zuzattasék, hozzá vet-
vén két lót Kömény magot, 's ennyi Anis
magot, tétessék egy fatskóba, 's melegen
ugy köttessék-fel: Jó ugyan ekkor két ka-
lán édes mondola olajt, vagy kék-viola
fyrupot szint annyit le-nyelni, ezek be-
lölről-is enyhittenek, 's ofzlatnak. A' vég-
bélen lévő külső dagadásokra, lehet olly
meleg viz gözít eresztteni, mellyben ke-
rék répa, 's Len-mag főzetett; Azután
meg-is kenheti azokat illyen Irral: olvazd-
meg az Irós vaját, a' mennyi tettzik, öntsed
ezt forron Len-levelü-fü virágira, Ökör-
fark-koró virágira, gyurd, keverd, 's tör-
jed öszve egy mosárban addig, mig a' vaj
sárgává lészzen, ezt nyomogasd melegibe
fehér ruhán által, 's kend véle gyakran

az alfeledet, az-az: annak kemény dagadozásait. Némellyek a' borral meg-hintett Fekete tsallán (Scrophularia) gyökere porának fel-kötését különösen javallyák.

Mint-hogy pedig az eddig jó renddel, és mértékletesen folyt Arany-ér néha annyira meg-állapodik, hogy az tellyeséggel többé nem foly, avagy csak igen ritka kevés folydogálással bé-köszön, melly miatt igen fokféle egészségbéli változások következnek, azért ez alkalmatofsággal erről-is egy keveset szollani szükségesnek itéltem. Tudni-illik ha a' testben lévő vér nem tsendes, hanem forró, ezt a' rendes folyást meg-hátrálja; Ezen vérbéli rendetlenséget okozza annak az ő meg-sűrűdött enyves állapotja, ezen állapotot pedig tselekefzi az, midőn ember az ő testét gyakran meg-hütti; mikor félelemmel vagy szomorúságokkal körül vétetik; mikor vastag eledeleket eszik, és savanyo sűrű sereket iszik; midőn tagjait nem mozdítja járás, avagy egyéb tisztességes munka által; midőn igen fokat lovagol; és mikor a' fokott ér-vágást el-mulattya. Illy állapotban a' sinlödő Személy kristélyezteffe magát, készítettvén azt apró mályva, 's fehér mály-

va levelekből, és Fül-füből, Senna levélből, tehen-hús lébe meg-főzvéen ezeket, 's olztán a' meg-szürt lév közzé, kevés fa-olajt, és Salétromot kevervén; ez meg-kévéen, eret vágasson, melly után egynéhány napig minden regvel, estve a' következő italból melegen egy fél meszszelyt igyék, vévén Petreselyem gyökerét, Anis gyökerét, Farkas-alma-fü gyökerét, mindenikből egy lótot, Sennát két lótot, Fejér-ürmöt, Isópot, Verónikát egy egy fél maréknt, fenyő-magot fél lótot, fa-héjt, gyömbért egy egy köntinget, ezeket mind apróra kell vagdalni, és egy tiszta ruha fatskóban eresztteni, 's egy ittze forró vizet reá tölteni, 's meg-hülése után két ittze fehér bort reá tölteni. Nagy belső forróságban igen jó néha egy kalán tiszta kút vizben egy kés hegyre férő, hévség ellen való patikabéli veres port, bé-venni, a' tsupa rák-szem por-is jól, ha előre az egy Tzitromból ki-nyomott kis lével meg-ásztatott. Eljen-is a' Balaton mellett lévő savanyó vízzel: Külsöképpen jó a' vég-bél kerületit meleg száraz posztóval dörgölgetni, lehet Bárány-nyelvü-flüvel-is, lehet figével-is, és a' vég-bélt Nadályokkal.

kal-is meg-szivattatthani, ha tudni-illik az nem nagyon dagadozott, 's fájdalmas, különben a' közelebb említett orvosi külső eszközök helyett, az külső dagadozott Arany-ér alatt javallott dolgokat kell tselekedni.

Utóljára hasznos tanácsokat közleni kívánok im' illyeket: *Elsőszor*: Midőn valakin jelen van az Arany-érnek folyása i akkor minden uton modon őrizze magát a' haragtól, a' fok evéftől, 's fok erős bor iváftól, különben magát halálos veszedelemben ejteni fogja. *Másodszor*: Míg a' mondott ér folyik, magát egy helyben tartani kellik tsendeffen. *Harmadszor*: Az Arany-ér folyással küszködő böv vérő személy minden fertály Esztendőben az ér vágás által tsak kevés vért magából bortsáttafonki. *Negyedszer*: Hofszaffan tartó bél-szorúlástól magát őrizze; gyenge laxatívák által, minémü a' Manna, a' Savó, az Angliai só, melly soból egy, 's két lótot egy pohár meleg vízben el-olvasztván megihattya, el-távoztattván azokat, mellyek hevittő természetűek, minémü a' Jalapa, 's az Aloesből készült pilulák, 's egyéb eflélék.

XIV. *Nehéz-vizelés.*

A' Nehéz-vizelés háromféle nemü: olyan, melly tseppenként, és nehezen botsáttatik-ki; ismét olyan, melly ugyan kevesenként, de nagy fájdalommal botsáttatik-ki, vagy olyan, melly egészen megrekedt, 's fen akadt.

Okai ennek e' következők: Ugy-mint Vesében vagy Vizi-holyagban lévő kö, avagy azokban meg-gyült fővény: Néha az ezen részekben mulatozó sűrű nyál-is a' vizelletnek uttyait el-foglalja, 's el-fogja; Okozza továbbá a' vesékben öszve fagorodott vér a' vér-vizelés után; A' Vesékben, vizi-holyagban támadott eves kelevény; A' vizi-holyag eleinek, az-az: nyakának magában való öszve szorittatása, 's 'kútsolása: Midön az indulásban való vizellet fokáig rosz szokásból, restségből, vagy szeméremből meg-tartoztatik, 's ez által a' vizi holyag az öszve gyült fok vizektől ki szélesítettvén meg-gyengítettik, 's eképpen a' vizellet ki-mozdittására erőtelenné tétetik; De a' vizelletnek sűrű volta-is okot szolgáltat ezen nyomorúságra.

Hogy

Hogy ez bajnak a' Vesékben fundamentoma légyen, meg-tetszik ebből, hogy ez illy Ember csak szüntelen a' vékonyát fájlalja, és kereszt tsontya felett lévő részeit, mivel a' Veseiben lappang a' kö és fővény, semmi ösztönt a' vizelésre nem érezvén: De ha a' vizi-holyagban vagnak ezek a' mondott dolgok, tehát a' kisbasát, ágyékait fájlalja, 's azokon belől kinokat érez:

Veszedelmes lévén a' vizellet egészen való el-állása, mert tizenkettődik napig halálos lenni szokott, idején az orvosláshoz fogni szükséges: Ezért a' Veséknek ki-tisztításokra, vegyenek Fehér-mályva tövit, Édes-gyökert, Iglitze-tövisk-gyökért, Petrefelyem tövit, mindeniket egy lótra valót, 's főzzék ennek negyed részét két ittze vizben, mellyből osztán kitsinyenként fél pohárkával igyék - meg a' beteg. A' fenyő magvakat-is jó rágni, 's le-nyelni. Meg-indictatik a' vizellet igy-is: Aranyos Istáp-füvet, Kigyó-hagymát, és égetett tsigákat egygyaránt porrá kell törni, 's ebből a' porból gyakran egy köntingnit be-venni. Laxatívákkal-is kell élui. Ezenkívül pedig mályvából főtt fürdőhe-ül-

ni kell, 's fájos vékonyát len-mag olajjal meg-kenettetni.

A' holyagba lévő követ a' Borbély által Catéter nevü horgas eszköznek vizellő tsévében, 's holyagban való fel-dugása által a' reket vizelletnek utat nyitni leg-alkalmatoffabb: mivel itt a' vizet hajtó orvofságok még nagyobb fájdalemakat okoznának, hanem ha néha egy egy kalán édes mondola olajt le-nyelénd. Jó ilyenkor kívül kötözni a' finködöt olly péppel, melly öszve tört fokhagyma, és fenyőmagvak által készült, mellyeket tudni-illik fehér-borban káfa formára bé-kell főzni, és melegen a' kis hasára fel-kötöni.

A' vizi-holyag nyaka öszve szorittattván a' vérnek bövsége, és forrósága miatt eret vágasson a' beteg magán, ezután kristélyezteffe magát, melly után igyék petrefelyem leveleiről főtt vizet, mellybe kevés tzukor, és tzitrom leve botsátatott kevés Salétrommal együtt.

Holyagba lévő sűrű nyál, és a' vizelletnek sűrűsége gyengitteesék italok által, vévén nyers Matska-tövis-gyökerét, és nyers lapu gyökerét, mellyeket kéffel megkell vakarni, 's borral meg-öntözgetvén
ki-

ki-nyomogatni a' levét, 's ebből a' levből néha egy keveset inni.

Fájdalmas vizellés koros Személyeken szokott történni, melly is okoztatik a' hollyagban, 's vizellő tsévében lévő kelevény-től, a' vizelletnek tsipős vóltától, sűrű fereknek italától; vagy midön gyermek-ágyas Afzszonyok hideg vizet isznak: A' fertől lévén ez, egynéhány tsep égethört kevés vizben meg-lehet inni: A' hideg italtól támadottat orvosold meleg itallal, mellyben kevés fa-héjat, 's rutát kell hánni; vizellet tsipős vóltából eredett fájdalmas vizellés gyógyittafsék enyhittő pépnek étele által, tudni-illik Fehér mályva száraz tövít, és édes gyökeret, 's fenyő magvat egygyaránt vevén, porrá kell törni, 's ezen port len-mag olajjal káfa formájára öszve keverni, és belölle minden órában egy kis diónit le-nyelni. A' fővény, 's követskék miatt való fájdalmas vizellés enyhittefsék eképpen: végy Paponya piros gyümölsét egy lótot, fejer mákot, és sárga dinnye, vagy tök magot két két lótot, ezekre egy ittze vizet töltvén, téj szinig öszve kell keverni, 's törni mosárban, a minekutánna kevés tzukorral meg-édesít.

tetett, óránként egy kis üvegetskére való belőle a' linlödő igyék. Hafznos ez végre e' por-is, rák-szem por egy löt, édes gyökér pora szint ennyi, és hasonló fokaságu fehér mák pora öszve keverttven, egynéhány napig regvel, délbe, 's estve, egy fél diónit meg-kell belőle enni. Ezeken kívül ezen fájdalmas vizelés nemében az enyhittő, 's lágyító kristélyek-is javaltattnak.

XV. *Vizellet meg-nem tarthatása.*

Illyenféle bajban esnek a' kis gyermekek; a' fel-ferdült gyermekek, és a' Vének, kiknek akarattyok ellen minden fájdalom nélkül vizelletek el-mégyen, a' Gyermekeknek ugyan aluvásoknak idején, A' véneknek pedig éjjel, 's nappal egyaránt.

Okoztatik a' kis gyermekekben a' vizellet meg-nem tarthatása az ő vizi-holyag, nyaka inatskáinak erőtelensége, 's természeti gyengesége miatt, és midön aluvásoknak idején testetskéjeknek alsó részei a' nem jó forma való bé-takarás, 's polálás miatt meg-hül: Ennek több okait, 's orvoslást bővebben láthatni egy a' kis gyermekek nyavalyáiról írott, 's Nagy-károlyban ki-nyom-

tatott Magyar munkámban: A' nagyobb fiú, és Leány gyermekekben okoztatik, midön éjtzaka lábaik meg-hülnek, ha fok tejet kivált estvének idején esznek, vagy estve fok vizet isznak, nappal pedig fok nyers gyümöltsöket esznek: A' vénekben támasztatik, valami szél-ütés által, ütés, 's esés által, hideg vízben való mulatozás által. Ezen kívül Afzszony Emberek terheknek végén, 's nehéz szülés után-is illy nyomoruságban neha esni szoktak, nem különben az olly Gyermekek, kikből a' benne lévő követ ki-vágták. De fulyos betegségekben, el-ájulásokban, nyavalya-törésben, hasonlóképpen a' vizelleti némellyeknek akarattyok, 's tudtok ellen el-folydogál.

Orvoslás véget, mivel a' többi okokból eredett vizellet meg-nem tarthatása az azoknak el távoztatása után magában könnyen el-mulik: most csak az afféle bajról szollok: melly a' vízi-holyag inatskáinak meg-gyengültségéből eredetit vette. Koros személyeken tapasztaltatott, hogy illy állapottyokban a' Bányákban való ferdéhek fokot használtak; e' mellett jó nékiek vizet gyakran inni, melly gabonák közt törmő fehér mentárol, avagy folyamatok

mellett találtató fekete ló-mentáról fel-forraltatott; avagy tsak ha hidegen-is ezen nyers füveken a' víz egy éjtzakán-is állott: De ezenkívül akármelly reudbelinek hasznos-is kenni ágyékát, szemérem tsontyát, 's lába-közit menta olajjal, majoránna olajjal, mellyben először egy kevés fehér gálitz-kő pora kevertetett, fok ideig pedig a' következő porral való élést javallom: Vévén Által-buvó-fünek magvait, Tsengöfű magvait, Basa-rósa magvait, égetett Szarvas szarvát, tömjént, Szeretsen-diót, mindenikből egy kalánra valót, vas port, Czinobriumot, fél kalánra valót, mellyeket mind porrá törvén, 's öszve kevervén, fél annyi Nád-méz-porát hozzá kell tenni, és ebből regvel, és estve egy köntingnit végyen-bé, Úti-füröl, avagy Paperfzénnye füröl fött vízben, lábait mindenkör kivált ejtszaka melegen tartván: mindenek felett kiváltképpen javaltatik a' fekete kakasnak begyit, és gégéjét porúl meg-enni, először ez port veres borral meg-áosztattván. Az olyan Leányzok, vagy nagyobb gyermekek, kik éjjel álmokban vizelleteket el-botsáttják, azoknak eítvénként le-fektekör adgyanak-hé orvofságot illye-

illyetént: Egy tüskés-difznót, az-az: süldifznót hamuvá kell égetni, ehhez kell tenni tyuknak meg-száraztott, 's porrá tört begyit, 's egy ketske holyagot, melly száraztott, és porrá törtetett légyen, és Párló-fü magvait fél lótot, fekete tömjént, 's Szeretsen-dió porát egy köntinget, mindezeket jól öfzve kevervén, belöle estve egy fél diónit kevés szín-mézzel egyelítve a' gyermekkel meg-étefsék. Ugyan ezen végre hasonlóképpen alkalmas az egész nyul-böri szöröftöl hamuvá égetett pora is, nem külömben a' difznó-holyag, Juh-holyag, Matska-holyag. 's a' t. ha meg-száraztatik, 's porrá törtetik. A' fent nevezett külső részek - is illy Irral keneteffenek: Minémü a' Patikában találató Groffné Ira, mellynek két lattyában vas-rosdát fél lótot kell keverni: E' mellett mely vízbe a' kovátsok tüzes vasaikat meg-oltyák, abban főzzék-meg ezeket: úgy-mint Tormatilla-fü gyökeret, Fekete nádály-fü gyökerét, Kigyónyelvü-fü gyökeret, mellyet Szent-György fűvének-is neveznek, és Tser-fa leveleit; 's ha meg-fött, ruhák közt az ágyékra, 's lábak közzé köfsék-fel gyakran. Nyá-

ri időben pedig az illetenek timsós, és kénköves házi fürdőben fürödgyenek.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A' NEMZŐ TAGOKNAK NYAVALLYAIRÓL.

minémü a'

I. Ondo-folyás.	III. Fehér-folyás.
II. Vénus-betegség.	IV. Vér-folyás.

I. Ondo-folyás.

Az Ondó-folyás olyan utálatos nyavalya, mellyben a' Nemző tagokból meg-romlott, 's veszett tsipös nedveség szüntelenül ki-folydogál: Ez pedig kétféle rendű, úgy-mint: mérges Ondó-folyás, és nem mérges Ondó-folyás; melly utolsó meg-esmértetik abból, midön a' Nemző tagból éjjel nappal valami viz színű vagy favo forma nedveség fájdalom érzése nélkül el-ki folydogal, és támadni szokott a' mondott tagnak belől való meg-gyengült vóltáról, néha pedig a' vérnek sós vóltából (a' Scorbuto) Ellenben a' mérges Ondó-

Oudó-folyásban a' mondott tagokból, melyek belől dagadással egyben köttettek, nag fájdalommal, 's égereffel, zöld, kék, vagy sárga tsipös, bűdös nedvesség szüntelen ki-foly, és olyan Emberben támad, mint bűnnek büntetése, ki tisztátalan személlyel közösül, vagy olly ágyban talál feküdni, mellyben ez előtt valami efféle tisztátalan fekütt.

Orvosolni a' méreg nélkül való Oudó-folyást szükség eképpen, hogy elsőben is gyenge Laxatívát kell bé-venni, tudniillik egy könting rabarbara port, és félkönting Üröm söt egy kis meleg vízben el-olvasztván, 's úgy azt meg-iván: Ezután Szappan-fü gyökerét, Széles lapu gyökerét, Föld-füst füvet, Var-füvet, Édes gyökért egy egy fél marékkit mindenikből, jól öszve keverj, mellyből fél marékkit két ittze vízben meg-fözvén, belöle reggel, 's usonna tájon egy tsuporkára valót melegegtskén inni kell. Régi lévén ez romlás, és az ember miatta el-is száradt, a' nevezett szereket Savóba, vagy Árpa vízbe főzze, 's azon módon igya mind addig, mig nem a' nedvesség folyása szünni kezd, melly után a' belső részeknek meg-

erősítésére, végy Terebintinát két lótot, kavard öszve egy p r tojás sárgájával, hozzá tévén egy könting veres Kaláris port, vagy Tormatilla gyökér porát fél lótot, vagy tekert-gyökér port, vagy Uti-fü gyökér porát, szint annyit, mellyből reggel ufonnakor, 's estve mindenkor egy fél diónit le-kelletik nyelni. Láb-közzé fel-köthetni melegen, borban főtt következő eszközöket: Tormatilla gyökeret, Uti-füvet, Egér-fark-füvet, Mályva rosát, 's piros virágot. A' melly Ondó-tolyás pediglen a' sós vérből támadott, azt írja egy hires ALLEN nevü Doktor, hogy ezt nem jó hamar meg-állítani, hanem a' láb-száron Borbély által nyitattni kell egy fontanellát, az-az: olyan mesterséggel készített lyukatskát, a' mellyen által a' testből a' rosz nedveség ki takarodgyék.

Mérges Ondó-folyásban fetrengők, haböv vérűek, a' belső orvoslás előtt eret vágassanak, ezután a' közelebb mondott Laxativát vegyék-bé: Ezután vegyenek kender-magot fél maréknt, Dinnye-magot szint ennyit, törjék-meg ezeket két ittze vízben, mig fehérellöv é lészzen a' víz, az-az: fehérellő szinre által változik, ezt meg-

szür-

szürvén, égetet Szarvas izaru porát fél lotot, és két lót tzu kort belé kell hánni: 's úgy ez meg-szürt vizből del után négy órakor, és le-fekvéskor egy kis üveg poharra valót jó lesz inni. Del előtt pedig igyék illy vizet: Kattang-kóro-gyökért, Édes-gyökért, Sóska-gyökért, egy egy fél marék nit, Fal-füvet, Kö-fali-rutát, Ökör-fark-kóro virágot, Vad-piros mákot, az-az: Pipatsot, Vizi-tök-virágot, mindenikből fél marék nit, mind jól öfzve keverjenek, és ebből fél marékba féröt három meszfzely vizben meg-fözvén, regvel hat órakor felét meg-kell inni, a' másik felét öt óra tájban délyesti órán, igy élvén ezzel sok napokig. Utóljára mikor az említett rusnyaságoknak ki-folyása a' fájdalemekkel együtt szünénd, tehát ezzel kell élni: két lót Terebintinát, egy tojás sárgáját, egy kálában férö fehér tömjén port, és annyi fehér gyánta port, jó formán öfzve kavarván, belöle minden három óra el-folyása után egy mogyoronni nagyságut meg-eni javaltatik. Ezen dologhoz ugyan még többet kellene szollanom, de mint-hogy az tanulatlan köz ember azt meg-nem értené, javallom azért, hogy az efféle bajban

ban esett izemély' állapottyát inkább tudos Borbéllyal, vagy ha lehet rendes Orvos Doktor Emberrel halogatás nélkül közölje, 's Ezek által magát inkább orvosoltassa.

II. *Venus-betegség.*

Ezt a' Vénus-betegséget másképpen Frantzia nyavalyának hívják, az-az: Frantzia nyavalyának hívják, régenten pedig Neápolitánus, vagy Olasz - betegségnek - is nevezgették; mert ugyan-is minekutánna a' Keresztények az új Világba, az-az: Amerikába érkeztek, ott leg-először az ottan lakó Vademberekről reájok ragadt ez undok nyavalya. Innét 1494. esztendőben Nyoltzadik Károly Frantzia Országgi Király, Alphonsus ellen Olasz-országban Neápolisnál hadakozván, leg-elsőben a' Frantzia Táborban uralkodni kezdett e' fertelmes nyavalya, 's innét több Országokra el-terjedt; Magyar Országban pedig tsak ezen Századba bé-szökött.

Ez rút Nyavalyában a' Nemző tagoknak kölső belső részei öszve dagadoznak, ki-sebefednek, és ezért éjjel nappal ki-mondhatatlan a' gyötrellem, és fájdalom: Támad
pedig

pedig hamar a' tisztátalan Személyekkel való közösülés után, leg-először-is a' mérges Ondó-folyáson kezdetit vévén; innét ha idején nem orvosoltatik, nagyobb erőre kapván gyógyúlhatatlanná válik fok esztendőig, sőt hóltig kinozván az embert, tettét a' kórohoz hasonlóra, és tsontyait, a' lágy viasz lágyságára által-változtattya: De itt elől nem ízámlálható fok belső nyavalyák, és külső gugák, fekélyek által okoztattnak 's gerjesztettnek.

Eleinten kell azért az orvosláshoz fogni, Először purgátiót vévén, ezután harmad napra eret vágatván: Ezek meglévén, a' főtt italokhoz szükség fogni; Ezen végre az Indiából ide hozatott, 's az itt való Patikában tartott Szártsa-gyökerről főtt vizuek hofzszaffan tartó itala gyógyúlást hoz azoknak, kik jó előre élnek véle, ebből egy lótot apróra vagdaltattatt egy ittze vizben meg-főzvéen, mellynek felit regvel az ágyba inni kelletik, a' többi usonna tájban hidegetsken: De az Magyar Országban is imitt amott önként termő Szappan-fü gyökere azon hathatos erejük fok Tudósoktól tartatik: A' széles Lapu gyökerét-is apró mályva gyökerével

vel illy forma itálnak javallom: Ha egyéb nem vólna, Patikában lévő fa-forgátsot-is ezen végre, 's módra meg-készíthetni; avagy Köris-fa forgátsát-is, melly fa Országunkban 's közelebb itt Debretzemben is bővetskén terem. Az dagadt fájos tagot kösd ezekkel melegen, téjben főzven egy kevés ros kenyér morsalékot, fejer malyva gyökeret, Bodza virágot, Ökör-fark-koro virágot, apró málva leveleit, Len-magot, mellyeket gyenge ruhára kenve gyakran melegen fel-köthetsz. A' Fekélyek Fehér-irral kenettefennek. Itt-is mint közelebb meg-írájn, mint-hogy ez nyavalyát fok-féleképpen külső 's belső orvofságok, 's eszközök által gyógyittani szükség, javallom, hogy ezt is tanult Borbéllyal, 's Orvos Doktorral közöljék, annyival inkább, ha ez nyavalya régi, 's nagyon el-hatalmazott minden külső, 's belső részeire a' testnek, 's ezen okból tsak nyálnak bőv ki-folyáfa által (per salivationem) melly az Elevenkéseső fel-kenése által vitettetik véghez, egyedül tökéletesen még gyógyittathatik; de ezen orvoslás modgyához való fogás előtt, miképpen kellefsék a' finlödő Személyt el-készíttetni, 's az e' végre szolgáló

ló eleven-kénesöt, miképpen kellefsék megkésztíteni; 's mitsoda moddal azt felkenni, ezen Írásbéli tanátslásimnak Olvasóját ha ez egy uttal meg-tanítottom, annál kedvesebben véfzi, tudom. Az nyál-folyás meg-indittására el-szánt, 's rendelt nyomorúlt Ember azért, hogy alkalmatoffabbá váljék az eleven-kénesö bé-vételére, 's ennek munkálkodása-is ne akadályoztasék, se pedig a' bé-vett kénesö valami-féle ártalmat ne okozzék: tehát mindeneknek előtte az ekképpen orvosolandó Személy még jó erejében légyen, mert a' ki már lábára se állhat, kinek tagjai reszketnek, 's inai huzodnak, mind az erre nem alkalmas. Az izmos bőv vérü Személyen azért előfzör eret vágván, 's azt megpurgálván alá felé, ezután pedig nyoltz 's tiz napokig, naponként tiszta lágy meleg vízbe egy két izben meg-feresztvén (melly efféle előre való készületeket ugyan SYDENHAM Doktor el-maradhatoknak - is gondolja.) ugy osztán a' kenéshez fogni szükséges: az erre való kenö Irat pedig kell készíteni így: Hat löt fris sótalan díszno háj közzé, kevés terpentínával meg-egyelített, és szattyánon által nyomatott

há-

három lótv nehézségü tiszta eleven kénesöt tévén, ezt mosárban mind addig jól öszve kell a' hájjal keverni, valamig a' háj hamu-szinüvé nem lészén, 's az eleven-kénesö benne többé meg-nem láttatik, ekkor osztán két három bors szemni kámfort-is és egynéhány tsep levendula olajt-is lehet hozzá tenni: Ebből az Irból tehát minden napon regvel aunyt, a' mennyi egy fél üres dió héjába férhet, kennyen-fel a' beteg, vagy kenetteffen-fel a' lába bokájára, ennyit két térdére, 's térd-hajláfaira, ennyit a' keze feje hajlására körös-környül; ezen meg-keat részeket, borittsa-bé szitató, vagy itató papiroffal, a' papiroft pedig köffe körül valami ruhával vagy rongyal; de estve mikor le-fekszik, csak a' térdeit, és könyökeit ilyen formában kenegeffe avagy keneteffe, 's ugy, mint mondám, bé-köteffe: eképpen tselekedvén naponként, negyed napra a' száj' inyei, és a' mondolák fel-dagadozni kezdenek, fogait, 's fejét fájlalni kezdi, melly változásokkal együtt a' fok vastag sűrű nyálnak szájából való ki-folyása kezdetit vészti, és az naponként való illy kenés alatt tizenharmad napig éjjel nappal böven folydogál, ugy

hog

hogy az eleibe tétetett közép-szerű tál
 velle meg-telek: Ha így az tizen-har-
 madik nap után foly a' nyála, nem szükség
 többet kenni, de ha meg-állana, avagy
 csak egyszer-is napjában feléni irral magát
 kenheti, vagy kenetetheti egész huszadik
 napig, számlálván tudni-illik a' napot, az
 első kenésnek napjától fogva: ha már a'
 mondott huszad napon a' nyála olly tiszta
 mint a' kristály, jele, hogy már a' méreg
 belőle ki-takarodott, és vére, 's minden
 belső nedveségei alkalmasint meg-tisztultá-
 nak, és már az efféle kenőtzére több szük-
 sége nintsen. Mindazonáltal ha a' huszad
 nap után még se szünnék a' nyál-folyás,
 csak Senna levelből vagy rabarbara gyö-
 kérből készült laxatívát vegyen-bé, és az
 után meg-fog állani. A' nyál-folyásnak min-
 den napjaiban, naponként három ízben,
 az-az: regvel, usonnakor, és estve a' sü-
 lödő Személy fél megszely főtt vizet igyék
 a' következő szerekről: Vételesen For-
 gátsot (id est, rasuram ligni gvajaci) hat
 lótot, jó szagu Sassafras-fa forgátsát szinc
 ennyit; apróra vagdalt, 's nyoltz lotot nyo-
 mó, Fenyőfát, ennyi Tserfát, 's Puszpáng-
 fát, Bába-ire-gyökerét, négy lótot, edas.

gyökért három lótot, Anis-magot más-fél lótot; Ezeket öszve elegyítvén estve töltészen réájok husz ittze jó vizet, regvel pedig tiszta fazékba fedő alatt főzeffe mind addig mig egy ötöd része el-forr, ezután a' fött vizet a' szerekrol le-szürvén tegye bé-takarva tiszta helyre, 's ígyék naponként egy belöle, a' mint közelebb meg-ementem vala. Idö közt ha szomjúhozik semmit egyebet nem szabad inni, hanem fött vizet illyet: Egy lot apron meg-vagdalt széles lapu tövit, avagy Szappan-fü gyökerét három ittze vizben főzván vesenek belé két vagy három szeletet a' tzitromból. A' refzelt Szarvas szarvat - is ezen módon főzve, 's készitve ihatni.

Ezek mellett arra emlékeztetem az illy orvosággal élöket, hogy hideg lévén az idö, száraz közép-szerü meleg házban az egész kenés ideje alatt lakjanak, hasokat, ágyékokat, vállaitkat, 's hátok geréntzét semmiképpen meg-ne kennyék, se kenettség, mivel ez veszedelmes lenne, se bort, se pályinkát ne igyanak, hanem csak a' tzitrom Szeletes fött vizet, vagy tiszta fert; savanyó ételt se szabad enni, se hullt, hanem csak árpa káfa léből, ris-kásából,

apró-

apró-kásából, és hig-tojásból álljon, 's teljék-ki egyedül a' mindennapi eledel; hanem a' nyál-folyásnak meg-szünése után negyed hétre tsirke huft, borju-huft, Tyuk-huft laskával, az-az: metéltel, és tehén-huft-is főve inkább lehet kevesetskét enni.

III. Fehér-folyás.

Az Fehér folyás olly romlás, melly szerint a' közép idejü Afzsonyi nemnek nemző tagjából, ugy-mint a' méh hüvelyéből, és ezen által savó színü erős tsipös nedvesség fok ideig ki-folydogal; Iűbb Afzsonyi Személyeken-is meg-történik ez, sőt mint egy PECHLINUS nevü tudós Orvos meg-jedzette, hét esztendő Leányzó-is ezen nyavalyától bántatott vala. Ezen nyavalya ugyan a' frantzós Személyeket-is érdekolni szokta; De az ártatlanokat-is fokízor meg-kerüli, és meg-ejü; Tudni-illik ollyaténokat, kik fehér ábrázatuak, és fehér hajuk; kik fok édes téjjel, és meleg víz itallal természeteket gyengittik; kik keveset íznek; melly Afzsonyok a' hószámok idején, vagy Szülés után való tisztulásoknak idején gyakran nagy vér-folyásokat szenvednek; kik-

nek a' fok bánat, 's keferőség, vagy ételben való rendszerlenség miatt gyomrok savanyó ártalmas nedveséggel megtölt, melly által vérek meg-bomlott, és sűrűdött. Néha pedig némelyeken ezen nyavalya hófzami rendes tisztulás helyett uralkodik. Ezen fehér, de nem mérges folyás, ha tsendefen, és nem fokáig tartó az véreknél, és az méhnek tisztulására szolgál, de ha bőv, és fokáig tartó, lankattságot, színtelenséget, pöffetséget, dagadáfokat, ételenséget; hát geréntzekben, kereszt-tsontban, 's vékonyban való fájdalmakat okoz, sőt a' mi nagyobb, az Afzfzony rendet magtalanná téfzi.

Minekelötte azért ezen nyavalya ellen Orvosláfokat közlenék, meg-kell jedzeni, hogy én itt nem arról a' Fehérfolyás neméről szóllok, melly a' tisztátalan életü Személyeket érdeklí, hanem tsam arról, melly az ártatlanokon az ő belső részeiknek gyengesége, 's véreknél sűrű vólta miatt gyakran megtörténni szokott, és az első a' frantzufok Ispu-tályba valók; Emezek pedig orvosoltáfnak ekképpen: Ha azért valakinek négy, 's öt hétben tsak egyszet vágyon illyend

ba-

baja, 's az-is tsak egy két nap tart a' vérnek ez tisztulására szolgálván Orvosságokkal az illy Fehér-folyást el-állítani nem szükség, sőt ártalmes lenne, de ha hosszasan tartó volna, és az Ember egészsége ez alatt tapasztalhatóképpen alább szállana; tehát Elsőben, ha a' gyomorban valaki keserűséget, 's savanyuságokat lenni tapasztal, és a' gyomor puffadt lévén az ételt nem kívánja, ekkor a' Patikából egy kis hántató szert hozasson, 's ezt éhomra vegye-bé; vifelő állapotban lévén a' Személy, inkább gyenge laxát, az-az: beleket aláfelé indított vegyen-bé illyet: három lót Mannát, fél meszszely aszu-szilvának levében olvaszson-meg, 's éhomra igya: vagy fél meszszely savóban főzzön annyi őszibaratzk virágot, avagy piros rósa virágot a' menyit öt ujja között fel-tsiphet, 's azután szürje-meg, 's igya-meg melegen reggel; egy fél marék Gerény-füvet-is lehetne a' mondott levekben meg-főzni, ha egyéb nem lenne kézuél. Melly Személyeknek pedig hószámok el-állott, azok először lábokon eret vágassanak, egyebek pedig kikböv vérűek, 's ér-vágásokkal ez előtt-is éltenek, karjokon eret vágassanak. Ezek-

nek utánna, másodszor; a' vérnek tisztulására igyek fött vizet im' ezekről: Végyenek Szártsa-gyökért, Bábaire gyökerét, Sül-fü-gyökért, Levestikon-tövet, minde-
 nikkől fél lótot; Tzitr-füvet, Isten-fa-fü-
 vet, Tsombort, Jó-szagu-tsallánt, az-az :
 erdei tsallánt (id est Lamium Plinii, seu
 Lamium Pannonicum foliis meliffae) fél-fél
 marékni; Rosmaring-virágot, Fehér-tsallán-
 virágot, Sárga ibolya virágot, mindenik-
 ből annyit a' mennyit három ujjá közzé
 fel-szedhet; Anis-magot fél lótot; ezeket
 öszve kevervén, 's apróra vágván, belö-
 lők egy fél marékni egy ittze vízben főz-
 vén, felét reggel, másik felét ufonnakor
 igya, sok napokig így tselekedvén. A' Pa-
 rikában találtató kina-gyökér, és Saffrás-
 fa forgátsa-is, ha így meg-főzik, 's iszszák,
 használ: avagy ezen végre egy kis tzitrom-
 füvet; Erdei jó szagu tsallánt, Holt-tsall-
 án-fehérvirágait, Rosmaring-virágot kever
 öszve, vagdald-meg, 's végy belöle fél
 marékba féröt, önts rája másfél mészszely
 vizet, 's egy fél pohár fehér ó bort, 's
 igyad felét éhokra, a' másikat le-sekvéskor,
 így tselekedvén minden napon sok ideig:
 De kivált a' Rosmaring leveleiről fött viz-
 nek

nek hozzafejtendő való itala a' fehér-folyásnak gyógyulására a' régi Orvosoktól-is minémü a' többi között ETTMÜLLER. kiváltképpen commendáltak. Ez-is igen jó, ha valaki Zánitzor fünek magvatskait, 's Holt-tsallán fehér-virágait, piros rósa virággal együtt meg-száraztya, 's porrá törí, 's napjába két izben ebből a' porból egy fel üres dió héjba féröt egy kis tehen-hus levébe, vagy egyéb levesbe kevervén bé-vélzi. Minde- nek felett pedig imé a' Fehér folyás ellen egy kiváltképpen használatos Házi Orvos- ságot közlök: Fa-gyöngy ágait, Fehér- mályva tövit, Edes gyökért egyaránt vé- vén törd porrá, ezeket tojás fehérivel ka- vard öszve, úgy, hogy sűrű káfa formá- ja legyen, mellyből sok ideig naponként három, 's négy izben egy kalánra valót le-kell nyelni. Harmadszor: A' meg-gyen- gült belső részeknek meg-erősítésére jó féle tiszta ó bort vévén, abban egy kalán vas port két napig nap-fényen vagy mé- leg kályhán ásztattni kell, 's azután étel előtt három órával, 's utánna-is három órával egy kaláura valót meg-inni javaltatik, lehet a' Narants tsupa sárga héját-is meg-száraz- tani, és porrá törvén azt borban ásztattni,

és róla azon módon iddogalni. Nyári időkben az efféle embereknek a' savanyó vizekre való utazást, és ott az azokkal két 's három hetekig való rendes élést javallom: A' háznál pedig fürözgessék illy fürdőben: Mátra-füvet, mellyet Mettér-fünek-is hívnak, Menthát, Matska-nádra-füvet, Szurok-füvet, az-az: Fekete-gyapárt, Szék-füvirágot egyaránt szedetvén, 's egy marék fenyőmagot hozzá tévén, készíttessék fürdő belölök; mellyben minden napon reggel, 's este meg-fürödgyék: hasonló Fürdőt készíthetni, vévén Szék-füvet, Rosmarint, Sályát, Szurok füvet, Tsombor-füvet, mindeniket negy marékra férőt, és ezekből fürdőt készítvén; avagy Sállvából, Méh-füből, Levendulából, Szék-füből, Piros-rósából, és Tser-fán termő fa-gyöngy ágaiából; és ha a' Fürdő ezekből meg-készült, minekelőtte bele hágna, először tüzes atzélta vagy vasat egynéhány ízben benne jó léfzen meg-óltani: kívül füstölje magát, tudni-illik a' laba-közit, fenyő maggal, tengeri-gyántával, tömjénnel vizi-mentával, Sálllyával, mellyeknek valamelyikét, vagy mind öszveséggel kevesenként eleven szénre hintetni.

Utoljára szükség gyenge, 's könnyen emészthető eledelkkel élni; Az tehénhús levében Kattang-koro tövit, és Perje-fü gyökerét jó főzni. A' sós, és igen siros eledelket el-kell távoztattni, ugy szintén a' tejet és tejes étket, és hüvelyes zöldségeket, 's téfztás ételeket, 's a' disznó-hútt; Süttet ehetni, és apró marhát, Ó bort tisztát kivált Budai jó veres bort, vagy Balató-melleyeki jó veres bort étel felett ihatni, de távúl maradgyon az égetbor ital, és Pályinka-is. A' szokott testi kivánságok egy kis maga türtöztetésével mértékelteffenek; ugy szintén az Elmének a' fel-háborodásra való hajlandósága a' Léleknek okoskodó ereje által zabolában tartaffanak: Gondot viselvén arra-is, hogy a' hó-számnak szokott rendes folyása akadályt, és a' mindennapi végéből szokott emésztetnek ki-takarodása, meg-rekedést ne szenvedgyen.

IV. Vér-folyás.

Sokféle lévén a' Vér-folyás, itt tsak egyedül arról szóllani kívánok, melly az Afzszonyi renden néha lenni szokott, és rendkívül való bővséges lévén, az egész

ségnek nyilván való meg-bomlásával egyben-köttetett: Tudni-illik némelly házasságban élők, vagy azon kívül lévő Személyek a' hószám-járásának rendetlensége vagy hószaffan tartott meg-rekedése miatt néha hirtelen olly Vér-folyásban esnek, melly szerint kevés idő alatt nagy bővséggel a' piros-vér a' méhök-ből a' Nemző tagjokon által ki-foly, és minden ereket, 's színeket el-vészí. Ez rendkívül való Vér-folyással bántattnak olykor a' viselős Személyek-is, melly idélen szülést okoz; bántattnak a' Szülők-is, ha vagy a' szülés után való tisztulás annak szokott rendi szerint véghez nem ment, vagy ha a' Szülés után a' tudatlan Bába a' Mással-pogátságának némelly részét a' méhben hagyta, és az alkalmas időben a' másával együtt a' méhből ki-nem vette; Utoljára, a' rendkívül való Vér-folyás meg-történik olly Afzszonyi-állatokon-is, kik negyvenedik elztendejek után, az Méhben való fogadástól meg-szűnnek, ekkor a' hószám-béli folyás bennük végképpen meg-szűnni igyekezhén: De gyenge Leányzok-is havok első jelenésének alkalmatóságával olykor nagy vér-folyásban esnek.

Meg-

Meg-előzik az efféle Vér-folyásokat fok-féle változások: úgy-mint; A' kereftsontnak nagy fájdalmai; külső tagoknak meg-hülése; Abrázatnak sárga színre való változása; Forróság, vizeletnek sűrű sárga volta; Fő-fájs; Étlenség; Szív-refzketes; Nehéz-lehelés, minden tagoknak lankadtsága; A' hasban éreztetnek szorongatások, és tekerések.

Okoztattnak ez nagy vér-folyások különb-fele dolgok-által: Tudni-illik: az idő elébb meg-mondott okokon kívül innét-is: ha a' Személy-böv és sós vérü lévén, az fok járáfok, tántzoláfok által vagy nagyon fü-szerfzámozott eledelek miatt, avagy hirtelen harag által, vérét igen fel-hevittü, kivált olly időben, midön vifelös állapot-tyának első holnapiban vagon, vagy ha abban nintsen-is de hófzám-béli szokott ideje el-közelitett, 's jelen-is van, vagy ha ez illyetén el-esik, nagy terheket hordoz és nehezet emel. Nagy vér-folyás követi azokat-is, kiknek havi-jaráfok fokáig el-maradt; kik idétlent fzültének, vagy a' gyermeket nehezen fzülték; és a' ki a' testi kívánságot fellelte való módon gyakorolják.

Mivel pedig az efféle nagy vér-folyást követni

vetni szokta El-ájulás, El-száradás, Daga-
 dás, Vizi-betegség, és néha a' nyavalya
 törés, és hirtelen halál; azért ennek or-
 voslását tietetni szükséges. Ha annakoká-
 ért a' Vér-folyásban fetrengő Személy nagy
 belső tűzben van, azt tsillapítani kell,
 vévén a' Patikában egy fél könting hive-
 sittő veres port, ehez annyi veres Kalá-
 ris port, avagy Rák-szem port tévén, 's
 ezeket minekutánna öszve kevertettek négy
 részre osztván, mellynék egy részét min-
 den másod órában egy kalán vízben bé-
 kell venni: Estvére pedig édes mondola
 tejet igyék a' beteg, tudni-illik egy mesz-
 izely vízben harmintz szem mondolát tör-
 vén addig, mig a' viz fehér színüvé leszen.
 Az marha lábból vagy egyéből készült
 tzitromos kotsoujának étele-is használ. Tsil-
 lapodván a' Vérnek belső hevülése, Pap-
 orszénye füvet, Uti-füvet (azt melly szé-
 les levelű) tser-fa-leveleket egyaránt sokat
 vévén, öszve vagdalják, mellyből fél ma-
 réknit két ittze vízbe főzve itásák gya-
 kran a' vér-folyásban lévővel; sőt a' tiszta
 hives viz itala-is javaltatik: avagy minek-
 utánna három lót rósa méz közzé egy
 könting vas por kevertetett, egyék-meg
 be-

belöle a' beteg minden órában egy mogyoronit. Egy tudos SEPTALIUS nevü Medicinumból való Olasz az Vér-folyás megállítására illy bizonyos haszna Orvofságot javat: Végyenek ugy-mond egy Naranisnak vékonyan le-metélt sárga haját, főzék-meg azt két font vízben, hozzá vetvén egy jó marék Egér-fül-füvet, mellyet ofztán gyakran a' Ver-folyásban lévő idogaljon: Böldog-Afzszony palástya-füről (herba alchymillæ) vagy Zanitzor-füről (herba Sauculae,) vagy piros rosa virágról-is hasznos főzetett, 's meg-hült vizet inni. Ezek az mondott Orvofságokkal való élés után még se akarván szünni a' vér-folyás, a' karján eret kell vágatni az olly Személynek, de csak hat vagy hét lótni vérbotsáttásék-ki belöle: de a' lábakat vízben ártalmas illyenkor tartani, inkább a' kezeket hideg vízzel meg-moshatni; nem is jó illyenkor a' lábakat, 's kezeket megkötni. Az esés által okoztatott vér-folyás-is kézen való ér-vágást kíván, 's a' közelebb mondott hivesítő, 's erősítő Orvofságokat: kiknek méhekben a' másának valami maradvánnya, vagy egyéb sügorodott vér (concrementa uteri,) az vér-

folyást támasztotta, Bába által azt jó idején abból vetessek-ki, mert különben semmiképpen el-nem áll az.

Az vér-folyás alatt szükség magát tsendes fekvésben tartani, el-távoztattván a' bor, 's pályinka italt, csak tiszta vizet inni kelletik, enni pediglen ris-ká'a, vagy árpa-kása leveleket. A' vifelős Személyek hajlandók lévén az illy vér-folyásra, a' terhek alatt, és szülések után eret vágathatnak, vifelős állapotoknak közepe táján, 's az utolsó hólnapokban, ugy intézvé a' dolgot, hogy a' mikor ugy-is rendes hószámok meg-indulni szokott, tehát terhes állapotokban-is azt az szokott időt számlálván, előtte hatod nappal eret vágassanak, és csak négy, 's öt lót vért ki-botsássanak. Egyéb-féle Személyek, kik vér-folyásra hajlandók, harmad nappal, szokott hó-szám járások előtt karjokon eret vágassanak, ha pedig az meg-rekedett, az előtt szokott indulás előtt harmad nappal elébb inkább lábakon eret nyitassanak.

HATODIK SZAKASZ.

LÁBAKNAK ROMLÁS AIRÓL.

minémli a'

I. Lábnađ dagadáfa.	III. Lábnađ töréfe.
II. Lábnađ fitzamodáfa.	IV. Lábnađ eröltetéfe.

I. Lábnađ dagadáfa.

Az Ember lába meg-szokott dagadni olly formában, hogy az a' lába fejétől fogva a' bokáig, vagy az talpától fogva térdég meg-dagadozva vagyon, melly dagadás vagy téher (tumor oedematosus) és így hideg természetű; vagy veres, és így meleg természetű, melly utólsora a' köszvényes, Padagrás, és fitzamodott lábnađ hajlandók. Továbbá a' láb-dagadás, vagy puha, vagy kemény.

Sok Okokból támad a' Lábnađnađ dagadáfa, ugy-mint: *Először*: Vizi-betegségben lévőkön, vagy is ezen Vizi-korságnak kezdetiben. *Másodszor*: Afzszonyemberek viselős állapottyokban, kivált terbeknek utólsó hólnapjaiban. *Harmadszor*:

Arany-

Arany-ér folyásának, és Hószám menésének el-rekedése alatt. *Negyedjzer*: Súlyos forró-betegség, vagy hózas hideglelés utáni. *Ötödszor*: A' inaknak természeti gyengeségtől. *Hatodszor*: Az igen nagy testű, 's hizott Embereknek is meg-dagad lábok, a' nagy terhelés miatt, mellyel azok állásban, 's járásban nyomatattnak. *Hetedjzer*: Kik hideg természetűek, 's ez okra nézve sűrű, 's nehezen mozgó vérrrel tellyesek.

Orvoslását mi illeti. A' vizi-betegségben Láb-dagadás addig el-nem mulik, míg az egész vizi-betegségből belső orvosságok által, úgy, mint ide alább meg-jelzettem, az Ember egészen ki nem épül; sőt az efféle dagadt lábokat nem-is tanácsos illyenkor valami külső, 's kivált nevelés kötéssel bántani, mivel az abban lévő gyült vizek könnyen az melyre szállván az embert el-fojtaná, de sirral, 's olajjal se jó kenni, mivel sebet kapván, hamar a' balálos fene az lábba belé esik. A' vifeles Személyek dagadt lábain a' dagattság nehezen oszlik-el elébb, hanem csak a' meg-lett szülés után, és ezt követő rendszer tisztulás után; Ezeknek ugyan amaz Orvosok fejedelme HIPOCRATES, ki ez előtt

har-

harmad-fel ezer ezstendökkel élt, azt javallya az ő könyvében, hogy az ilyen Afzszonyoknak, olly vizzel egyelitett bort napjában kétször inni adgyanak, melyben tsalán magvai kevés mézzel belé keverttek; Mások azt javallyák, tsendesen tartván magokat, egy 's két hétig naponként egyfzer hufz borsó szeinni nehezségü vas port, és szint ennyi rak-szem porát nyeljenek-le. Az meg rekedett Aranyér, és hószám el-állásától következett Láb-dagadás addig el-nem mulik, míg ezeknek folyása belső orvoslások által ismét helyre nem állittatik. Az inaknak természeti gyengesége ugyan nehezen gyógyítható, mindazonáltal azok valamennyinten erősíthetnek, midön ottan gyenge ruhával, vagy zöld posztóval gyengén dörgöltetnek, és tavaszkor uj Kakuk-füvel, és Levendulával bé kötöztetnek, kivált mikor ezen füveknek nyers virágait fatskóba teszik, 's az a' lábakra kötik. Az Dunán-túl való Szent-Lászlói Fördő-is javaltatik. Hofz-szas Betegségek után támadott Láb-dagadás, mint-hogy Inaknak hasonló meggyengülttségéből eredendő, a' közelebb megnevezett két rendbéli füvekkel-is kötözt-

tetthetik, de kiváltképpen az lábak körül-
 kötése, 's mint-egy hé-poláltatása leg-hasz-
 nálatosabb: tudni-illik: egy hoszu, 's négy
 ujni széles kötő ruhát vévén, azt a' bo-
 kától fogva fel-felé a' láb körül hajtván,
 első napokban gyengétskén ráá szorittassék,
 a' következő napokon pedig napról napra
 azon kötő erőfőbbén a' lábhoz szorittassék,
 's szoroffabban körül köttessék; ezek mellett
 jó sűrű tehén hus levefekkel, és bé-t.i-
 nált apró marhakkal való étés javaltatik;
 mind pedig a' lábakon való járás kelés,
 kivált olly kertekben, vagy rétekben, 's
 parlagokban, az holott sokféle jószagú fü-
 vek, és virágok vagynak. Az fokat ülő
 hideg természetű, 's ez okból sűrű vér-
 rel 's vastag nyállal tellyes Személyeknek
 dagadozott lábaik lévén, azok orvosoltas-
 sanak eképpen: Minden héten egyszer reg-
 vel egy Laxatívát vegyenek bé a' Patiká-
 ból egy lót keserű sőt hozatván, mellyet
 egy fél pohár melegske vízben el olvaszt.
 va igyék-meg; Fekete hunyor tövit-is egy
 köntinget egy bohár borban főzvéen me-
 legen ihattyák, avagy ezen fekete-hunyor
 porából hufz buza szem nyomot, annyi
 cukorral cgyelitve bé-véhetik: De még
 job-

jobbak itt a' Patika-béli purgáló pilulák. A' melly napokon pedig Laxativát nem vesznek, azokon napjában négyfzer egy kés hegyre való port le-nyeljenek illyet: Vévén kék lilium száraz gyökere porát, Bor-u-láb-tü gyökere porát, Rák szem port, mindenikből egy köntinget, fa-héj porát fél köntinget, ez por' bé-vétele után egy óra mulva egy pár kalánra való nyeljenek le, a' következő nyers füveknek ki-nyomatott, vagy préselt, 's meg-szűrt levéből: minémü a' keskeny levelü Uti fü, a' Zeller levelei, a' réti Ló here, a' Vizi-torma levelei: Ezek helyett minden napon főtt vizet is két izben ihatni reggel egy pohárral, 's ussonakor egy pohárral melegen, az pedig készitefsék így: Szerevén Széles-lapu-gyökeret, Földibodza gyökért, Petreselyem tövit, Örvénygyökért, Anis-gyökért, Perje-füvet, Szent Lörintz-füve gyökerét, Fekete-nadály tövit, Thymus füvet, Majoránát, Varaditsleveleit, mindenikből fél marékra való, mellyeket öszve kell keverni, és apróra vagdalni, 's azután egy jó marékra való belöle két itze vizben meg-f zni, 's meg-fövése után hozzá egy itze jó tisz-

ta fehér bort tölteni, 's a' mint mondatott ugy kell inni fok napokig. Külsöképpen nem vízfőzta verő, hanem ofzlató kötések hafznoffak, mellyek az Inak, és tsontok közt meg-rekedett sűrű nedveségeket szelelfzék-el, 's tegyék indulóvá: Illyen pedig a' Szőlő-vefzfő hanva, a' Tser-fa hanva, Füz-fa hanva, Tsontok hanva, mellyek fzarazon fel-kötethetnek, avagy Lüg formájában, mellyben főzetethetik, Hegyes-lapu, az-az: keferü-lapu töve, Rosmarin, Sállya, Fekete-gyapár, Betonika, Majoránna, Fehér menta, melly a' vad polaj, Vizi-menta, Ruta, Rekettye, Üröm, Fenyő-mag, ezeknek ha nem mindeuike-is, de egyike, 's máfika a' lügban főzetethetik, melly lüggal a' dagadt lábak pároltatthatnak, az-az: illy főtt lügos meleg vizben ruhákat mártván, és azokat napjában egynéhányszor a' dagadt tagra melegen fel-kötvén: egy JUNCKER nevű Saxoniai Profeffor a' Szent-Robert fűvének (*Geranium robertianum*;) dagatt lábokra való fel-kötését nagy hafznunak lenni írja, ez fű Golya orrú-fű neme, és igen erős Muskatály szaga van a' ver-henyeges színű leveleinek, terem

ez vén fák alatt, és sövények mellett. De az talpra-is hasznos fel-kötni e' következőket: Nagyobb Fetske-füvet, Tserfa leveleit, Fűz-fa-leveleit, Nyir-fa leveleit, Bodza-fa leveleit: egygyaránt vévén, 's apróra vagdolván keverjek öfzve, 's úgy köfsek az talpakra. Utóljára: Az igen nagy testü, 's hizott Személyeknek dagadt lábaik, mivel testek nagy vólta, 's nehézsége miatt olyanok, ha testekbe megapadnának, leg-jobb orvofságára szolgálna az a' lábaknak, de mivel ez nem olly könnyen lehető dolog, javallom azoknak, hogy ha lehet, gyakran szekéren magokat hordoztassák, dolgozzanak, 's mértékletesen éljenek, így talám inkább megdagadt lábaik meg-lohadnak.

Mind ezek mellett dagadtt lábú emberek ételeket úgy intézzék, hogy olyakat ne egyenek, mellyek benne a' vizi nedveségeket szaporittyák, minémüek a' kerti-zöldségek, halak, nyers gyümölcsök, savanyó étkek, hanem gyenge hufok, sültek: Dohány fűstivel se jó az illyeknek élni. Rendes Italok légyen tiszta ó bor, minémü Dunán-túl a' Somlyai bor, és a' Györi bor, Tifzán innét a'

Szent-Imrei, es Jankai borok, vagy ebben mód nem lévén, tiszta forrás viz, minémü Dunán-túl a' Bodaiki viz, es a' Szánto-Földünk mellett a' Györi határban a' forrás viz, itt Debretzenben a' Várad' utzái kút viz, de kivált a' 'Sendeles kút-vize. Nemes Veszprém, es Szala Várme-gyében-is fok illy szép hasznos Forráso-kat láttam, es így az ott lévöknek azo-kat commendalom. Dagadt lábuak lábaikat meg-ne hadgyák hülni, söt melegen tar-tsák azokat, olly melegített fővényre té-vén azokat, mellyet folyó patakból vet-tenek, minémü Nemes Veszprém Várme-gyében a' Tapoltza helység alatt el folyó patak fővénye: Kinek módgya van benne a' Dunából ki-hozott fekete főve-nyet, mellybe arany-is terem, azou mó-don hasznára fordíthatja,

II. Lábnak fitzamodása.

Az lábnak ki-fitzamodása két-féle okok miatt történni szokott: tudni-illik vagy valami erőszak által, vagy önként, midön valami sűrű nedveség a' tsontok forgója köz-zé szivárodik, es ottan meg-gyülvén, 's meg-sűrűdvén, az tsontoknak az ő forgói-ban

ban való mozdulásokat meg-akadályoztatja. Én itt azokról a' láb-törésekről egyedül írni kívántam, mellyek valami erőszak által lettek, ugy-mint esés, ütés, 's egyéb effélék által. Meg-kell pedig jedzeni, hogy a' l'bon három-féle nevezetesebb fitzamodások történni szoktanak: Ugy-mint vagy a' Tzomb-tsont fejének ki-fitzamodása; vagy a' szár-tsont felső forgójának a' térd körül való ki-fitzamodása; avagy a' szár-tsont alsó részén a' bokának ki-fitzamodása. Ezek az Ifzamodások-is ismét vagy egészek, vagy fél szerint lett fitzamodások.

Eloször: azért, a' Tzomb-tsont felső része, vagy feje az ő forgójából, (azaz: abból a' tsipő tsont vápájából, mellyben forog) ki-fordulni szokott noha ritkábban, vagy Előre az Ágyék-felé, Hátra a' far felé; Bé-felé a' Szemérem tájára; ki-felé a' tompora tájára: De többnyire fitzamodik a' Tzomb-tsont bé-felé 's egyszer'smind egy uttal alá-felé; Ismét, vagy ki-felé, 's egyszer'smind azon egy uttal fel-felé. Meg-ismérhetni pedig ez meg-lett fitzamodásokat illy jelekből: tudni-illik: mikor a' fájos láb hosszabb a' másiknál; bé az másik láb-felé nem mozditathatik; a' láb-szár, és a' térd ki-felé

áll; a' tomporon üreg hely tapasztaltatik; ekkor mondom, bizonyos lehet sz benne, hogy a' Tzomb-tsont izzamodása bé-felé a' másik láb-felé vagyon: Mikor pedig a' fitzamodott láb rövidebb az ép lábúnál, a' láb-szár, és a' térd be-felé hajlott, és csak láb-ujjai hegyén, az-az: elein állhat valaki, e' mellett a' szemérem teste (scrotum scilicet) meg-is dagadozott, ekkor hidd-el, hogy a' Tzomb-tsont fitzamodása ki-felé, 's egyszer'smind fel-felé történt. Midőn hátra esett a' fitzamodás, ekkor-is a' romlott láb rövidebb lenni szokott. Mikor ismét innét lött a' fitzamodás, hogy a' Tzomb-tsont felső forgója közzé fok sűrű nyálas, nedvelség ereszkedett, tehát illyenkor a' romlott láb hosszabb, a' Tzombon fellyül pedig körös-körül némelly völgyetske éresztetik. Történik a' Tzomb-tsont fitzamodása többnyire a' kis-gyermekeken, midőn a' születése alatt a' Bába a' lábatskáját erősen húzza, 's rajta tekeríteni talál; ha a' kis-gyermekét fél lábánál fogva fel-emelittik, 's húzzák, vagy Tzombjára ejtik. De fejeknél fogva fel-emelitteni a' kis-Gyermekeket se; tanátsos,

mivel ez által a' nyak-tsontotskái meg-fitzamodnak.

A' bé-fele fitzamodott Tzomb-tsont tetetik helyre eképpen: Az ember az asztalra hanyat fektetik, a' Tzombja felső része ruhával vagy egyéb széles kötövel körül köttetik, mellynck egy vége a' fejénél erőssen tartatik, avagy az egyébként ugy le-köttetik, hogy a' Tzomb az ő lúzatatáfakor mozdúlhatatlanon maradjon: ennekutánna térden fellyül egy kerekded régy ujni széles compres helyheztetik, melly körül köttetik egy kötellel vagy kendővel, vagy olly szíjjal minémüt le-irt HILDANUS Tab. VI. fig. 17. avagy ollyan huzó Machina, az-az: Eszköz által minémüt VITRUVIUS nevü Tudos ki-gondolta, 's le-rajzolt: Ekkor ezért az asztalnak afelöl a' része felöl álván a' munkálodó Személy, mellyen a' fitzamodott láb fekszik, midön huzattatik a' Tzomb, ugyan ekkoron a' szemérem tsont része felöl egyik kezével a' Tzomb-tsontot ki-felé nyomogassa, melly ekképpen helyre fog menni, melly-is, hogy helyre ment légyen, megtetszik abból, mivel az munkálodás alatt mintegy retsegés fog hallatni, ezután pe-

dig az Ember lábát mindenfelé könnyebben mozdíthattya, 's hasonló hosszúságu lesz az ép lábhoz. Ezeknek u.ánna a' Tzomb bé-poláltafsek, és negyed napig ki-ne oldafsek; az illy Nyomorúságban lévő Személy-is négy hétig az ágyba tsendefen fekdjön.

A' ki-telé fitzamadott Tzomb-tsont tétetik helyre illyeténképpen: A' finlödö Személy az asztalra hasra fektetik, az ötöt legitteni kívánó Ember az asztalnak azon oldalára áll, a' hol a' romlott láb helyhezttette van; és a' Tzombot azon módon, mint fellyebb mondám, meg-kötözni, 's körül küti, de fokkal erőfsebben: melly meg-lévén az erős huzás közben két kezeivel söt néha térdeivel-is a' helyiből ki-ment Tzomb-tsontot fellyül bé-fele nyomgattya: Ezek után a' fellyebb javallott kötés, és hosszfas fekvés itt-is szükségképpen meg-légyen.

Másodszor: A' szár-tsont felső forgójának fitzamadása történni szokott, Béfelé, ki-fele hátra; előre-is de ritkán. Meg-esmérhetni ezt innét, hogy ekkor az olly ember' térdit meg-nem hajthattya, és a' térdének egyik oldalán üreg láttatik, a'
mási-

másikon domboruság. Ennek helyre tételére nem szükséges oly erős huzás, hanem a' nyomorkodót egy alatsón nyoszolyára (ágyra,) vagy padra, az-az: lótzára fektetvén, egy valaki által a' térdén fellyül erőssen tartatik, más valaki a' térdén alól meg-fogván szárát, egyenessen huzza, melly huzás alatt a' térdnek domboru oldalát béfele kézzel, vagy terdel nyomogattya.

A' kaptsos tsont-is néha az ő természeti helyéből ki-indúl, kivált: olyankor, micön a' Szár-tsonk ki-felé ifzamodott: Ez is azon módon visszfa tételsek, a' láb körül-köttesek. A' ülödő Személy fokáig feküdjék. De kiváltképpen a' kaptsos tsont alól a' mint a' Boka-tsonkkal egybe-köttesett helyéből ki-indúlni szokott, vagy elébbre vagy valamelly oldalra, mellyet meg-csemérhetni a' Boka körül való dagadásból, és lábnak nehéz mozdulásából: Helyre tételik ez a' tsupa kézzel való nyomás által, 's ha gyenge hofszu ruhával körül-köttesik az, ekkor pedig még tovább egy helyben kell feküdni, ugy-mint hat egész hetekig.

Harmadszor: Boka tsontnak ki-fitzamodása történik, vagy előre, vagy hátrafele

felé, vagy ki, vagy bé-felé, meg-eük ez ugrás közben, tántzban, futásban. Meg-esmértetik a' bé-felé lett fitzamodás ebből, hogy ekkor a' láb-talpa ki-felé fordúlva vagyon; A' ki-felé lett fitzamodásban pedig a' talp bé felé fordult: Az előre lett fitzamodásnak jele ez; hogy a' fark rövid a' láb' eleje hosszabb mint ez előtt vólt; A' hátra lett fitzamodásban ismét a' fark hosszabb a' láb' eleje, 's feje rövidebb. Ez tehát veszedelmes Itzamodásnak neme lévén, halasztás nélkül tanult Borbélyal orvosoltassék, mivel hamar a' fene, ezt pedig halál követni szokta. Annakokáért pufztai embernek egyéb módgya nem lévén, segitessen magán eképpen: Ütessék a' finlödött padra, vagy ágyra, egy Ember fogja, és tartsa-meg erőfien lába szárát közel bokáján fellyül; más erős Ember huzza jól lába-fejét, egyszer'smind arra a' részre tartván a' huzással, a' melly részre a' fitzamodás eüett; Ez alatt az Idö alatt a' harmadik Személy az helyéből ki-fordult részt kezeivel, vagy térdeivel nyomja visszsa elébbi helyére: Ezek után a' bokát, 's egész láb-fejét köffe körül gyakran olly ruhával, melly etzettel egy-

egyveles vízzel meg-ásztatott, és mellybe először egy gyűszünyi tört só hintetett; A kötés szoros legyen, a' linlödö is tsendesen tartsa magát, így a' daganat, 's egyéb veszedelmes következtések el-háríthatnak.

III. Lábnak törése.

A' lábnak törése három nevezetesebb-féle: úgy mint: Tzomb tsont törése, Láb-szár-tsont törése, es Térd-kaläts törése.

Először : Tzomb-tsont törése, vagy középütt avagy a' két végein, úgy-mint fellyül a' tsipö-tsont felé, és alól a' térdefelé történhetö; Ezen törések pedig eshetök a' tsonton keresztül srégen, és hosszszaffan. Meg-esmértethetnek a' tapogató által, mivel egy felöl a' Tzomb puposabb, és mozdúlhatatlan, az tört tájon a' tsontnak retsegése hallatik, és ide 's tovább való hajlása láttatik. Okoztatnak a' törések erős ütések, és magosról való leesések által. Orvosoltatik efféle törés a' Tzombnak huzása által, úgy a' mint fellyebb említettem, ez alatt más emöer a' Tzombot úgy körül fogja, hogy hüvelykével az ki-felé álló vagy egymást megható!ó tsontot erőssen visszanyomja; addig a' huzás félben egészen nem hagyatik, vala-
nig

míg a' romlott réz bé-nem kötöttek (donec fascia asciali deligatio fiat) Az bé-kötés után a' láb, szalmával ki-bélette hosszatska láda-forma eszközben helyezett tük's tartatik. A' srégen esett törés szorofább kötést kíván, mint a' keresztül lett törés.

Másodszor: Láb-szár tsontya-is vagy fellyül, vagy középet, vagy alól a' boka-felé török; A' törés, melly fellyül a' láb-száron, ugy-mint a' térd alatt esik, 's ismét melly a' boka felett lészén, nehezebben esmértetik-meg, mint sem az melly a' Szár-tsont közepe táján történik, mert a' közép-tájon való Szár-tsont törés alatt az ember lába-szárát felette nagy fájdalommal mozdithattya, és a' Szár-is fél-felé tekeredik; könnyen esmérhető törés ez azért-is, mivel a' tsont tapaszthatobb: Orvoslására nem szükség a' szarat meg huzatni, hanem ha a' kaptos tsont is egyszer's mind el-tört, a' mint-is ekkor ugy kell véle bánni, mint a' Tzomb-tsont törése alatt mondám: bé-kötöttvén pedig a' tört szár, ezt-is olly szalmával bélette ládába tartsa a' szlödő ember, ollyaténképpen, hogy a' farka fel-felé emelítve légyen, és

az fekvő szájának terhe mintegy a' két bokáján feküdjön.

Harmadzor: Térd-kalátsa törik hosszszára, keresztül, és fok apró-darabotskákra-is. Ez könnyen meg-esmértethető, mivel térdit az ember meg-nem hajthattya, kivált a' keresztül lett törésben az rajta fekvő inak széllyel mennek. A' Térd-kaláts törése soha tökéletesen meg-nem gyógyúl, hanem mint a' régi Tudósok-is megjedzették, az illy emberek holtig sántittanak, ennek törése után. Az hosszszuan való törés ugyan könnyebben gyógyúl, de a' keresztül való néhezen; mivel a' lábnak fok felső, 's alsó inai azt széllyel huzgálják. Gyogyittasék e' törés eképpen, hogy minden meg huzás nélkül a' térd-kaláts tsont öszve vonatik, az-az: a' tört térd-kaláts felső része az alsóhoz kézzel tolatik, ezután a' térd bé-köttetik, 's olyan formán tsendesen tartatik, mint a' fellyebb való törésekről mondatott, de megjedzeni szükség ezt, hogy illy romlásban lévő Ember kilentz, vagy tiz hétnek elötte, térdit meg-ne mozdítsa, és lábára semmiképpen ne hágjon, mivel térd-kalátsa könnyen ujjalag el-törne, 's így

ez utolsó romlás fokkal veszedelneffebb lenne.

Meg-jedzésre méltó pedig, hogy-ha az említett törések fájdalmas veres dagadással körül vétettnek, tehát azok következő meleg kötéssel gyógyitassanak: Vegyenek Fokhagyma-szagu-füvet (scordium) két 's három mareknit, töltsenek réá másfél ittze jó vizet, és egy mezfizely erős bor etzetet, hagygyák fel-forni egy fertály óráig, azután vessenek hozzá két lót tört konyha sót, 's egy lót nyers Salétromot; ez meg- lévén mig meleg, mártsanak belé négy rét ösve hajtogatott tiszta fehér ruhát, mellyel a' dagadozott törést gyakran melegen párollyák, az-az: azt a' négy rétü ruhát a' dagadt törésre melegen fel-köfsék: Ezzel a' hathatós kötés vagy párlás nemével fok izben nagy haszonnal élt egy felső Országi HEISTER nevü nagy Chirurgus. Egyébként a' tört lábat hasznosan kötözhetni-is olly borral, mellybe Fekete-gyökerét, és Fekete-Nadály-gyopárt, az-az: Szurok-füvet főztenek.

IV. Lábnak erőtelensége.

Itt leg-inkább arról a Láb-erőtelenségéről szólni kívánok, mely a járó kis gyermekeken esni szokott; mert a koros Embereken a Lábnak erőtelensége következik, vagy abból, hogy a Vénységnek idejére jutottak, mely erőtelenség ofztán gyógyúlhatatlan; vagy következik valami hófázás betegség után, de ugyan csak a betegség megszünése után a lábnak elébbi ereje visszajár: Okoztatik másként a kis gyermekekben is a Lábnak erőtelensége betegeskedések után, de ki-épülven abból, lábok is meg-erőödik minden egyéb orvoslás nélkül: És a mely lábbeli erőtelenségek attól vagyón, hogy egyéb testeknek nagysága az lábnak erejét helyül halladgya, az is idővel gyógyúlható erőtelenség, tudni illik: midőn két 's három esztendő múlva a lábnak inatskái a természeti tenyészés által vastagabbak 's erősebbek lesznek: Ha pedig ezen Inatskák különös belső romlások miatt meg-erőtelenítettek, vagy a szél is megütötte azokat, ekkor javallom feresztések a gyermek minden napon olly jó fele vízből ké-

szült fürdőben, mellyben főzetettek e' következő füvek, 's gyökerek, ugy-
 mint Betónika, az-az: Seb-fü, Majorán-
 na, Rosmarin, Tser-levelü-fü, Sállya,
 Tsombor, Szék-fü-virág, piros-rosa-virág,
 Mester-gyökér, és Szent-Benedek-füve-gyö-
 kere, ha mindenikre szert nem lehetne
 tenni, avagy tsak két, 's három féléjé-
 bül-is ez mondott füveknek Fürdő készi-
 tetethetik; A' ferdés után a' gyermeknek
 lábai, 's ezeknek forgói kenetessenek az
 itt alább meg-irt Irnak valamelyikével. Az
Első: Hasznos Ir készitessék így: Méh-
 füvet, az-az: Tzitrom szagu füvet, Ma-
 joránát, Sállyát egyaránt vévén az ö
 zöld nyers állapottyokban, apróra kell
 vagdalni, és az benne lévő nedveséget
 két fa tányér közt ki-kell nyomogatni, és
 egy gömbölyeg üvegben tölteni, mellynek
 szája tseréppel bé-fedetessék, ezen üveg
 annakutánna borittassék-bé körös-körül ke-
 nyér tésztával jó vastagon; mellyet osz-
 tán a' kementzébe annyi ideig kell hagy-
 ni sülni, a' mennyi ideig a' bé-vettetett
 kenyér ki-sülni szokott. Ennekutánna ki-
 lehet azt venni, és a' meg-sült tésztát
 le-vévén az üvegről a' benne meg-sürü-
 dött

dött levek vedd-ki, és a' menyüi az le-
jend annyi marha tsont velejével keverd
öszve jól, 's kend a' lábakat véle, kivált
azoknak hajláfait: *A' Másik*: hasznos Ir
készíttetthetik így: Kontz velöt, az az:
marha tsont velöt (de nem föttet,) ku-
tya sirt, mindeniket öt lötöt, végy egy
lött fenyő-mag-olajt, és egy löt olly égett
bort, mellyben egynéhány napig ez előtt
Gyöngy-virág, Levendula-virág, 's Sál-
lya-virág ászott, mind ezek mosárba jól
öszve keverteffene: , és annakutinn: vélle
a' Gyermekek lába hajláfai, bokái, 's tom-
porái, söt egész lába melegen kenetefsék:
A' Harmadik: Hasznos Ir készülhet ekép-
pen: Végy zöldgyibe Tser levelü-füvet,
Sallyát, Majoránnát, Rosmarint, Tisztes-
füvet, Betónikát, mindenikből egy jó ma-
réknit, ehez tehetsz fenyő-magot három löt-
tot; mind ezek minekutánna apróra vag-
daltattak, töltefsék reájok egy jó pohár
veres bort, mellyek öszveséggel egy font
Iros-vajjal, és egy font marha tsont ve-
lejével eleven szén felett mind addig fő-
zeteffenek, mig a' bor rólok el-fő, ez
meg-lévén, a' többi tiszta fehér ruhán al-
tal kellettik nyomorgatni, es addig kever-

getni, valamig meg-hülvén, meg-sűrűdik, és eképpen a' lábának mindennapi kenésére alkalmas Irra válik. Ezeken kívül jó volna az illy Gyermeket Budai Fördöbe, vagy Nemes Veszprém Vármegyébe a' Szent-Lászlói Fördöben-is fürösztetni. És köz Itallul olly vizet inniok adni, mellybe Narants sárga héja, Tzitrom-fü, vagy Szegfü virág egynéhány órákig ászott: Utóljára ezt-is emlitteni kívánom, hogy a' lábának erőtelensége, és mozdúlhatatlansága a' hát geréntz alsó tsontoknak két felé vállásából, és görbeségéből-is a' Gyermekekben következni szokott, mellyet miképpen kellefsék orvosolni, böven megirtam egy a' kis-gyermekek nyavalyáiról írott Magyar Munkátskában, melly Nemes Szatmár Vármegyében Nagy Károlyban 1771-dik esztendőben ki-nyomtattott vala.

ORVOSLÓ KÖNYVETSKE MÁSODIK RÉSZE.

*Az emberi Testnek több Tagjait egy-
szer'smind Érdeklő vagy el-foglaló Nyá-
valyákról.*

ELSŐ SZAKASZ A' HIDEG-LELÉSEKRŐL.

minéniü a'

I. Mindennapi hideg- lelés.	III. Negyed-napi hideg- lelés.
II. Harmad-napi hideg- lelés.	IV. Hektika betegség. V. Forró-betegség. VI. Forró-nátha.

I. *Mindennapi hideglelés.*

A' mindennapi hideglelés neveztetett
eképpen azért, mivel mindennapon
bizonyos órában kezdi az embert lelni,
tudni-illik regveli hat, vagy hét óra táj-
ban kezdi az embert fázlaltatni, melly
mintegy óráig tartó fázás alatt a' beteg
hány, avagy hafa meg-indúl, vagy a' há-
nyás, és has-menés egy'szer'smind gyötri:

A' fázás után egy óra múlva a' nagy hévség következik, melly szomjúsággal, nyughataclansággal, és fő-fájással egyben-kötött; eképpen közel hat óráig küzködvén a' beteg, izzadni kezd ennekutánna.

Ez hideglelésnek neme inkább az Afz-fzony embereket mint férfi embereket bántani szokta, az ő tagjaiknak gyengébb volta miatt; ugy nem külömben közép idejüeket, kik hideg természetűek, 's a' véneket inkább, mint sem az Ifjakat, és Gyermekeket. Mindazonáltal néhakorban meg-esik, hogy kis Gyermekeket is lél az minden napi hideg, így WEDELIES Doktor emlékezik olyan Tsets-fzopokról, kiket esztendős korok előtt lél vala a' mindennapi hideg: GOHL János pedig, ki az Bero-lini Tudosok társaságának egy nevezetes tagja, azt írja, hogy ő egynéhány rend-béli kis-gyermekeket gyógyított, kiket két esztendős korokban a' mindennapi hidegleles gyötrött.

Okozza kiváltképpen a' mindennapi hideget a' fok nyers eledelekel való élés; az egy helyben való hoszfzas ülés; A' fok szomorkodás, vagy boszfzonkodás; A' déli á'om.

Orvoskása ez hidegnek így viéfsék véghez: estvénként egy két napokig, egy kalán vízbe adgyanak-bé nékie egy kis kés hegyre féro Üröm sót, melly közzé Süly-fügyökere porából tiz buza szem nehézségü kevertetett, ezután ha a' hányásra hajlandósága van, a' hideglelésnek órája előtt vegyen-bé hántatot, vagy igyék tsupa lágy meleg vizet, melly kevésbé meg-édesített nád-mézzel: Egyébként Professor LUDWIG Lipfiában azt javallya, hogy az hántató orvoóság nélkül többnyire el-lehet a' beteg, hanem inkább hasát gyengén indittó orvoósággal éljen, bé-vévén fél könting rabarbara gyökér porát, és annyi fehérbor-kö-porát. A' mi az köz Italt illeti, nyers vizet ne igyék, se bort ne igyék, se pályinkát, hanem vévén fél marék Szarvas-nyelvü-füvet, és szint ennyi Kö-falirutát, keverje öszve; mellynek felét három ittze vízben főzzék, és ezt a' vizet, ha meg-hült, igya gyakran; a' Parló-fü (Agrimonia) és a' kisebbik ezer jó fü igy készülve-is jó; Ha ezek a' füvek nem volnának, a' mezökben a' mindenütt található Oroszlány-fog-fü-gyökerét áfsák-ki, és apróra vagdaltván fél marékkit főzzenek-

meg három ittze vízben köz italra; A' Katang-koró gyökerét-is szint-igy alkalmas. A' nagy Fő-fájás meg-szűnik, ha kevés Verónika füve, és veres mákra, az-az: Vad-mak-virágra forró vizet öntenek, 's e' közé kés hegyre féro tiszta Saletromot kevernek, 's ezt a' Beteggel fel poháronként néha meg-itatják. Egyebkent ha elegendőt izzad a' beteg, 's vizeletti bőven belöle ki-takarodik, csak tsendes fekvésben tartsa magát, és se hevittó italokkal, se nyers fok étellel ne eljen, ez hideglelés önként-is meg-fog szűnni; Mindazonáltal arra vigyázzván, hogy szomjúságának enyhítésére addig vizet ne engedgyenek a' betegnek inni, valameddig a' hevség benne nem kezd támadni. Ha már egéizlen a' hideglelés meg-szűnt, a' meg-gyült gyomrot, és beleket erősíteni szükség; e' végre törjék porrá im' e' következőket; tudni-illik: Szent-László füve gyökerét; melyet keferü gyökérnek-is hívnak, Papa-füvet, kissebb-ezer-jó-fü-virágít, Vradits-koró leveleit, Ürmöt, Fokhagyma-szagu-füvet, és ez öszve kevert porból fél marék-
nit egy mészszely jó féle fehér ó borban egy ejjel 's egy nap hagygyon ászni, és au-
nak-

nakutánna eynéhány napokig mindennap ebéd előtt három órával, 's ebéd után vagy egyébkori étele után négy órával mindenkor egy fél kis üveg pohárra való igyék-meg ez borból, el-fogyván pedig ez bor, más bor ezen mondott füvek porával ujjalag készittesék, eképpen a' hideglelésnek vizsgálza térési meg-fog akadályoztanni.

II. Harmadnapi Hideglelés.

Neveztetik ez Hideglelés harmad-naposnak, mivel minden harmad napra ujjalag ki-leli az embert, az-az: a' két ki-lelés között egy napot szabadon hagyván. Kezdi pedig némellyeket, kik feleltökömözni szoktak, ugyan feleltökön tájon fázlaltatni, másokat ismét dél előtti tíz óra tájban: melly fázás, 's rázás mint-egy két óráig, az-az: délig tartván, ezt nyoltz óráig tartó nagy forróság követi; Ezen forroságnak idejéig, nagy fő-fájás, szomjuság gyötri a' beteget, valamint szinte a' fázás orái alatt sűrű nyálat hánni szokott, vagy has-folyásban esik. A' forróság után gyenge izzadás következik. Mind ezek pedig annál hamarébb el-

mulnak, ha az ember magát tsendes fekvésben tartja.

Okozza leg-közelebb ez hideglelést a' gyomorban, 's belekben fekvő fok sűrű eayves nyál. Ez pedig támasztatik, 's szaporodik akkor, mikor ember valtag, és kemény fok ételekkel gyakran él, vagy egyébként az evésben igen rendetlen; továbbá okoztatik e' hideglelés, midőn valaki undorodással eszik valamit, ha étel közben ugy utánna haragra fel-indul; ki dologtalan heverő ember; ki az eledelnek bé-vétele után gyomrát meg-hütti, meg-akadályoztatván így a' bé-vett ételeknek meg-emésztése. De az-is okozza a' harmadnapos hideget, mikor az utas ember nyári heves időben éjjeli nyugovásakor benem takarodik, kivált hajnalban, a' mikor a' levegő ég ártalmaflabb, nappal ismét meleg álló vizeket iszik.

Orvosoltásék ez hideglelés eképpen: Mikor már a' napja el-jön a' hidegnek, akkor ennek el-érkezése előtt, az-az: a' kilelés előtt két órával előtte, egy kés hegyre férő Üröm-sót annyi tsiga porral egy kis meleg vízben végyen-bé, így osztán a' hidegnek idején a' sűrű ragadó nyálat
kön-

könnyebben ki-fogja hánni: A' forróság alatt bort éppen ne igyék, hanem a' következő füvekről: Végyenek Betónikát, az-az: Bak-füvet, Aranyos Paprád-füvet, Sárga kükörits virágot, az-az: Kása-virágot, Szálfzor-szép-virágot, Ló-körmü-füvirágot, mindenikből fél marékint öszve vagdalván keverjék öszve, 's ebből fél marékra valót vevén öntsenek reá két ittze forró vizet, mellybe egy Tzitrom szeletet, vagy Salétromot kés hegyre főröt vessenek, 's itassák a' szomjuhozó beteggel. A' melly nap nintsen hideglelése, akkor az Patikában találató Angliai sóból két lótot egy pohár vízbe olvasztva bé-kell venni regveli idön, avagy e' helyibe ltalt regvel inni kell illyetént: tudni-illik: Hegyes-levelü-lapu, az-az: Lorom-lapu-gyökeret (lapathum acutum) két lótot, Angyal-édes gyökeret egy lótot, Fekete-hunyor-gyökeret egy köntinget, Senna-levelet két lótot, Üröm sóc fél lótot, Anis-magot egy köntinget öszve vagdalván, és kevervén két ittze vízben meg-kell főzni, a' megszürés után még meleg benne uégy lótot mannát el-olvasztani, és osztán ebből éhomra mindenkoron azon az napon, mellyen

a' hideg nem szokott lenni, egy kis üveg pohárra valót belöle meg-inni regvelnek idején. Ha egy lót Fekete hunyor apróra vagdalt gyökerét, két lót édes gyökérrel, vagy két lót apró szőlővel megfőzendel egy ittze vizben, ebből-is ezen végre regvel egy fél üveg pohárra valót meg-ihatol. Meg-szünvén a' hideglelés, hogy az többé vizsza ne térjen, gyomrodot erősítsed illyetenekkel: Végy Szent-László Király füve gyökerét egy lótot, Süly fü-gyökeret fél lótot, Bárány-ürmöt, 's kissebb-ezer-jó-füvet fél fél lótot, Narants héj sárgáját vagy tzitromét fél lótot, törd ezeket apróra, 's vedd egy pár ittze jó-féle ó borban, melly borból étel előtt fél pohárnit, és étel után négy orával szint annyit igyál-meg. Ha ezek után még se áll-meg a' hideg, jele, hogy vagy ételben, vagy italban hibáztál, ezekben azért magadra vigyázzván, igyál egy kalánnal minden harmadik órában e' következő orvosságból: Végyed a' Tserfa vékony felső ágainak külső héját négy lótot, törd porrá, egy Szeretsen-diót, és tizenkét szegfűt-is mosárban törd apróra, tölts ezekre egy mezfzely jó-féle erős tiszta színü

ó bort, más tedd üvegbe, 's hadd az üvegben egy napon verő-fényen, vagy gyenge tűz mellett ászni, más napokon elj úgy vele mint közelebb mondottam, de elj az bornak a' tisztájával, nem pedig avval, melly a' fenekére le szállott.

Mig egészen meg-nem szünt a' hideglelés fok ételt nem kell enni, esős, 's nedves időben kin nem kell járni, sőt még az hidegnek tellyes el-mulása után se jó kin nedvességben járni. Az hideglelés napján csak leves ételt szükseg enni, úgy mint apro-kása, ris-kása levest, és tojásos levest, köz italúl olly vizet igyék, melly Perje-fü-ökercéről, vagy mezei Arctifolia gyökeréről főtt. Az haragtól, 's szomorkodástól, a' mennyire lehet, mag t türtöztesse.

III. *Negyed-napi Hideglelés.*

Neveztetik ez Hideg negyed-naposnak, mivel minden negyed napon ujra kileli az embert, az-az: a' két ki-lelés között két napot szabadon hagyván: Ez hideg neme pedig usonna tájban szokta kileni az embert: a' fázás két óráig tartó, hat óráig pedig a' forróság, melly nem szinte

szinte olly nagy mint a' harmad-naposban, hanem fő-szédüléffel egyben köttetett, és az egész tartása alatt száraz a' test, 's könnyen izzadásra hajlandó, és érez ezen kívül a' beteg mint-egy minden tsontyai közt fájdalmat (dolor osteocopus) mint-ha azok öszve türették vóina. Hajlandók az negyed-napi hideglelésre, a' közép idejük, és korosok; a' fokot gondolkodók, az-az: nehéz gondolkodással küszködök, a' buslakodók, 's haragoskodók, a' dologtalan heverő személyek.

Okoztatik továbbá a' Negyed-napi Hideg innét-is, a' midön valaki fok vastag, 's nehéz eméztetü ételekkel él, fok nyers gyümöltsöt, kivált ha éretlent éhomra eszik; Okozza a' sűrű hideg ital nyárban, ugyan mint melly elől számlált dolgok által mind a' vér, mind egyéb gyomor-béli, 's bélbeli nedveségek meg-sűrítettnek, 's megvastagodnak mint a' föld, az honnét egy régi görög pogány PLATO nevü bölts ember nem ok nélkül azt mondotta, 's irásban hagyta, hogy a' negyed-napi Hideglelés Emberekben a' föld bővebb mértékben mint sem a' viz uralkodik, bizony a' sűrű dolgokban bővebb-is a' föld. Okoz-

za ismét a' negyed-napi Hideget, az Öszi hives nedves idő; Tánad sülyös, 's fekélyes emberekben-is, midün az fekély a' kenés, fenés által a' testnek belső részeire vizsgálja tér: De azon Személyek-is ez Hidegtől néha bántattnak, kiknek hószám-járása redetlenül vagyon, vagy egészen el-állott a' fok savanyó tejes, és siros tészta miveknek étele miatt; a' kik fok éget-bort, 's pályinkát isznak, azok-is félthetnek a' negyed-napi Hidegleléstől.

Orvosoltatik: *Elsoben-is*: A' hideglelésnek kezdetiben jelen lévén a' hányásra való hajlandóság ugyan hánytató orvosság által: Annakokáért azon napon, mellyen a' hideg ismét réá jön, annak el-érkezése előtt két órával, vagy inkább regvelnek idején, egy kalán vízben végybé husz árpa szemni nehézségü hypeacuanna gyökere porát, melly Patikában táltatik, de ha a' beteg erős természetü izmos férfiú lenni talál, végyen e' helyibe inkább bé Kapotnyák-fü gyökere porát egy fél köntingnit: Az hideglelés alatt szomjuságát enyhittse tsupán olly öntött víznek italával, melly itt javaltatik: Ugy-mint Szarvas-nyelvü-fü, Aranyos-paprad,
Kö-

Kö-fali-ruta, mindenikből egy marékra való, Mezei-százszor-szép-virág, Kattang-koro-virág, mindenik fél marékra való vagdaltafsek apróra, és kavartafsek öfzve, és negyed rézfére három itze forró viz öntetvén igyék rólla a' beteg valamikor nékie tetszik, kivált az forróságban ez öntött vizben tzitrom levét-is fatsarhatui, vagy bor kö fehér porát benne fel-forraltathatni. *Májodszor:* Az hányás után harmad napra, az-az: azon az utolsó napon, mellyen még a' Hideg nem jö, hanem utánna való napon el-jövendő, végyen-bé regvel ilyen laxatívát: Senna levelet fél lótot füzzenek fél mezfzely vizben, vagy annyi aszszu szilva leviben, és igya-meg a' le-szürt levet a' beteg regvelnek id-jén; Avagy ezen javallott laxativa helyett, a' következő beleket indittó italt-is hasznos léfzen inni regvelenként egy üveg pohárkányira, tudni-illik azokon az napokon, mellyeken a' Hideg nem szokott lenni: Ez végre végy Szent-László-Király füve gyökerét, Süly-fü-gyökerét, és Bábasregyökerét, mindeniket egy lótnit: kissébb-ezerjő fület, Föld-füsti-fület, Ürmöt, mindenikből fél marékra való, Senna levelet

let más-fél lótot, rabarbara gyökeret egy lótot, Fekete-hunyor-gyökeret fél lótot, Üröm-sót-is ennyit; ezek mind apróra vagdálva füzettefienek-meg másfél ittze vízben, a' fővés után a' tűz mellől el-vétettvén töltésék hozzájok egy ittze jó féle ó bor, mellyből hidegetsken minden regvel egy üveg pohárt meg-töltvén meg-kell azt inni éhomra. Ha már a' hideglelésnek ereje hanyatlani kezd, 's a' beteg hosszafabbban 's bővebben izzad, 's vizeletti-is sűrűbb, az harmad-napos hideg alatt javallott Szeretsen-dió borból kevesetskét negyed óránként ihatik; mások a' kina porát ekeppen javallják, de ez nem minden Ember kezéhez, 's eszéhez való orvosság. Ezt-is akarom az Olvasónak értésére adni, hogy Hideglelésnek elmaradása, 's végképpen való meg szünése után purgatiót, vagy laxativát bé-nem kell venni, mivel bizonynyal ismét a' Hideg a' miatt visszsa tér; hideglelős magán eret se vágasson, mert öszve fog dagadozni; Pályinkát, 's égetbort ne igyék, mert forro-betegség követi. Egy szóval mind azoktól a' dolgoktól örizkedgyék, mellyek a' harmad-napi hideglelés alatt meg-tiltatik. Utóljára ezt akarom meg-emplíteni, hogy

a' régiek ez hideglelésben a' kötéseknél, és kenéseknek nagy hasznot tulajdonítottak vala, de ezek a' belső orvosságok nélkül haszontalanok lévén, csak ez egyet jedszem itt-meg, hogy HOKSTIUS Doktor az ő könyvének hetedik részében a' negyedik napi Hideg ellen ilyen külső kötözni való orvosságot javallott: Vegyenek ugyanond: Fenyő-magot két marékra valót, Babér-magot fél marékba féröt, Ürmöt más fél-marékni, Tsombort, és Mentát, mindeniket egy marékni; ezeket porrá törvén töltsék gyenge fatskóba, főzzék meg fatskostól veres borban, és reggel, avagy a' mikor a' hideglelni kezdi az embert, kössék-fel azon fatskót melegegetskén a' lép tájára, tudni-illik a' bal horpaszfza alá.

IV. Hektika-betegség.

A' Hektika belső szüntelen tartó emésztő lassu forróság, melly a' fenn járó ember erejét napról napra fogyasztja, és testét el-szárazszja; melly többnire eredendő valami belső tagnak éves kelevényéből, a' honnét a' régi Orvosok nem ok nélkül ezt a' Nyavalyát nevezni szokták deákül Febrem solidis partibus accensam.

Támadni szokott a' Hektika forró betegség után, a' mellyből midön jól ki-nem tisztult az emberi vér, ki-nem tisztúl pedig, ha az alatt az idő alatt valaki ételében rendetlen vólt, borral élt, és magát szabad szélre botsátotta; támad ismét a' Hektika a' testnek külső régi fekélyes, 's eves dagadása, ráksülyök, 's tsüvös kelevények miatt-is, és abból, midön a' májban lévő erek bé-dugodtak, és sűrű sós mozdulhatatlan vérrel meg-töltek, de mindenek felett az Hektika betegségré okot szolgáltat, a' meg-dagadozott májban támadott eves matériás kelevény; A' tüdőnek sülyös rodhatt vólta; A' lépben, 's vesékben való kelevény.

Hogy a' Tüdőnek romlása a' hektika fundamentoma légyen az meg-ismértetik illy Jelekből: tudni-illik a' szemeknek kerületi bé-esett, kékellő színü, kevés járkálás után ember el-lankad, ábrázattya néha hirtelen néki hevül, 's pirosul, de majd ismét halavány színre fordul; az levegü égnek erőfőbb bé-szivásáta nagy köhögés támad. Hogy a' Máj romlása a' Hektika fundamentoma légyen, meg-tetszik innét; A' jobb horpaszízta, az-az: a' jobb felül

lévő utolsó oldal-tsonst alatt dagadás éreztetik; az egész ábrázat kékellő színű; a' köhögés-is gyakorta való, és száraz, úgy, hogy tellyességgel semit se vét-ki az ember. Hogy a' *Lép oka* a' Hektikának, meg-tettség a' bal horpafz táján való dagadtságból, 's nehezen való lehellésből. Továbbá a' *Vesékből*, hogy származott légyen a' Hektika, ki-tanulhatni innét, mivel ez előtt kevés idővel vese-fájás volt az ember, és a' vizellet-is sűrű nyállal tele, 's olyan mint a' nyulos bor allya; Mindazonáltal az *Azfzony* méhében-is támadott kelevény; 's egyéb romlás ezen nyavalyára hasonlót szolgáltat, úgy szintén ha a' *Fodor-hájban*, *Bélben*, 's *vizi-holyagban* valami-féle kelés formáltatott.

Három-féle graduű vagynak a' Hektikának: Az *Első* kezdetiben csak gyenge bádjadtsággal mutogattya magát. A' *Másik* nagyobb erejű Hektika fen hagyja ugyan járni az embert, de ez-is nagy erejére eűk néki, e' mellett szintelen, testében száradoz, ételt nem kíván, a' bé-vetett pedig jól meg-nem emészti. A' *Har-madik* tökéletes állapotra jutott Hektika lévén, az ő foga fehérít nyivábban ki-mutattya,

tattya, mert ugyan-is ekkor már az ember szüntelen tartó száraz belső hevülésben van; Szája szárad, nem alhatik, nem ehetik, minden tagjaiban el-fogy; nagy landóságban vagyon, szüntelenül szomjuhozik, kedvetlen, szemei bé-ettek, hideg talnak kívánója; néha el-szédül, éjjel fokat izzad, utóljára has-folyásban esik.

Hajlandók pedig a' Hektikára és hamar belé esnek azok, a' kik fokat boroznak, 's égetboroznak, kik nagyon fűszerfázmozott ételeket esznek, maga ugyis száraz természetü lévén; a' fokat haragoskodók; nagy fok gondokkal megterheltettek; az éjtszakázók, fokat éhezők; a' tisztátalan buja életüek, nagy vér-folyásokat szenvedők, kik hosszvas hideglelés, vagy forró-betegség által meg-romlottak; kik nyárban nagy fel-hevülések alatt hideg, vagy jeges vizet isznak.

Az orvoslást azért nem tanátsos halasztani, hanem mihelyt némelly jelekből észre vérszi valaki e' nyomorúságnak, 's romlásnak benne való kezdetit, azonual hozzá fogjon, mert ha erőre kap egyszer a' Hektika, igen nehezen orvosolha-

tó, vagy többnyire tellyefséggel orvosolhatatlan.

A' Hektikás Személy azért ugy intézze a' maga orvoslását, hogy minekutánna Először a' bélit meg-indította, azután Másodszor: a' magában lévő forroságot enyhitse. Harmadszor: a' belső részeknek dagadozott kelevényes eves vóltát ofzlaffa, tisztítsa. Negyedszer: A' meg-romlott sebes büszhött belső részeket gyógyítsa, nevelje, 's táplálja. *Először*: an akokaért has folyásban nem lévén, három lótt manát egy kis meleg Savoban el-olvasztván igya-meg éhomra; vagy fél marék aprószölöt törjön meg-fél meszszelly aszu-szilva meleg leveben, 's ezt meg-szürv n igya-meg éhomra; az rabarbara pora egy könting-is jó tehén-hus lévbe bé-v ve; utánna harmad-napra még jobbatskán birja magát, 's ér-vágáshoz szokott, magán azt meg-vágassa. *Másodszor*: Forroságát enyhitse így: Végyen egy könting Gyöngyház port, ennyi rák-szem port, melly tzitrom lével meg-ázott légyen, Salétromot fel köntinget, ezeket kavarja öfzve, és dél után három óra, hat óra, 's este nyoltz óra tájban egy kis kés hegyre fé-

rőt egy kalán vízben vegyen-bé; vagy végy hufz szem édes mondolát, törd-meg egy ittze vízben, szürd-le, tölts hozzá egy mezfzely Árpa kása levét, nád-mézet két kalánnit, 's igyál napjában háromszor belöle egy kis üveg pohárra valót; Avagy végy fél marék reszelt Szarvas szarvat, Artiñola-gyökeret, az-az: Bak - szakál-fü gyökeret, Oroszlány-fü-gyökeret, Kattang-koro-gyökeret, és Erdöben termő Tsillár-füvet (herba Paris) Mezei-száfzszor-szép virágot, ezeket vagdald apróra kaverd öszve, és végy belöle fél marékkit, mellyet más-fél ittze vízben meg-fözvén felét reggel, máfik felét usonna tájon meg-kell inni: Ezen végre a' Verónika-fü, Földön-futóborostyán (hedera terrestris) és Turbolya-fü-is hafznos, ha isznak rólok. Lehet a' nevezet gyökereket, es füveket tehén téj savoba, 's ketske téj savoban-is meg-fözni, és ugy inni mint közelebb meg-mondottam.

Harmadszor: A' meg-evesedett belső részeknek tisztittáfokra a' közelebb javallottak-is hafználnak, de kivált a' Szent-Lörintz-fü gyökere, a' Bábaire-gyökere, Perje-gyökér, Örvény-gyökér, Édes-gyökér, a' Verónika, a' Párló-fü, a' Fekete-pefzertze, a'

Varr-fü; ezeknek valamelyike vagy ket-teje, 's hármá-is főzetetthetik édes téjben mellyhez fele-rész víz töltetett, melly italból ofztán a' beteg regvel, 's estve egy mezfizelyt igyék. Kinek mája romlásából 's annak dagadtságából Hektika betegsége nevelkedett, annak már a' fent nevezett Tudós SYDENHÁM nevü Orvos az gyakori lassu lovaglást javallya, ugy, hogy minden egyéb orvofságot félre hagyván, minden napon egy két óráig hivesben lovaljon, tselekedvén igy két 's három hetekig, de először tsak lassan kell hozzá fogni. *Negyedfzer:* A' meg-romlott belső részek gyógyitattnak, 's neveltetnek eképpen: Végy Fokhagma-szagu-füvet, Aranyvirágot, mellyet Szent-Jakab-virágnak is neveznek, Tsengö-fü-virágot, tudni-illik mellynek virág levelei lyukatskákkal jegyeztettek a' természetül, végy mondom mindenikből fél maréknyt, vagdald ezeket apróra, keverd öfzve, és főzd-meg ezeknek negyed részét egy itze jó tiszta vízben, mellyhez tiszta ó bortöltetett, annakutánna szürd-le, tölts közibe két kalan szin mézet, és egy könting igen kevés tojás sárgájával öfzve kevertetett, és ugy a' főtt

viz-

vizben el-olvasztott therebitinát, mellyből minden harmad órában a' beteg egy rófolis üvegetskére valót igyék. Köz italra olly viz szolgályon, melly Kattang-korogyükeréről fött, vagy Száfszor-szépvirágról. Nemelleyek ez éjtszakai bádjasztó izzadásnak el-hárítására Fűz-fa levelekből kevés Árpával együtt készült fördőt javailanak, mellyben estvéneként köldökig belé ülvi kellefsék; a' fürdő vize pedig folyó patakból vett viz légyen.

Mind ezek mellett a' Hektikás Embernek nagy ártalmára lévén a' sós, borsos, 's egyéb lú-szerfzamos eledelek, azóktól, ugy-mint szintén a' nyers eledelektől őrizkedgyék; élhet pedig tyuk-hús levefekkel, sekkel Bornyu-huffal, Tsirke-huffal, Kapan-huffal, Tyuk-huffal, melly metéttel, az-az: Laskával fött; Dara-kásával, az-az: Grizzel, melly téjjel fött, melly Semjekásának-is mondatik; nem különben ris-kásával, Árpa-kásával, apró-kásával, higitójuával, fris de sózatlan Iros-vajjal, ketske tejjel. Disznó-huít, süstölt-huít, halat, Sajtot, babot, etzetest ne egyék, erős bort, Pályinkát égetbort ne igyék; lehet pedig tiszta fert inni, a' Dohányozásnak.

is az Hektikában lévő ember vég butsut mondgyon, mivel külömben a' leg-jobb Orvoslás-is haszontalanná léfzen.

V. Forró-betegség.

Ebben a' betegségben az egész vér az ö nagy fel-hevült volta miatt mint-egy forr az Emberben, a' honnét nem helytelenül forró-betegségnek neveztetett; Deákül pedig a' neve Febris ardens, és a' régi Görögök *Causus* neve alatt említik, melly égetést jelent, sőt tűznek nevezik.

Kezdődik e' forró-betegség igen gyenge fázással, mellyet azonnal nagy belső mint-egy égető forróság követ el-annyira, mintha minden belső részek kivált a' mellye belől égne, holott a' test kívülről koránt se olly meleg, sőt néha meg-hülve van; követi ez forróságot a' száznak, 's toroknak el-száradása, nyelvnek száraz, 's fekete volta, felette való szomjuság éjjel nappal, és nehezen való szollás, az ábrázatnak, 's szemeknek sárgasága, vizelletnek tüzes szine, epe hányás vagy epés emésztettnek a' vég-bélen való fok izbéli ki-takarodása, nehéz-lehellés, utól-jára

jára elmének meg-bomlása, és nagy álmatlanság : heted napra pedig, néha negyed napra következik a' szomorú halál. Ellenben ha a' Betegnek az idő alatt orra vére meg-indúl, iz-zad erőssen, és hány sár-epét, ekkor a' környül-állok épülése felől magokat jó reménységgel táplálhatják.

Közelebbről való oka ez forró betegségnek, az vérnek a' testben lévő fok sár-epé miatt való sűrű tsipös volta, melly a' májban, gyomorban, 's belekben magának feszket vervén, efféle rend-kivül való változásokat a' testben gerjeszt: Ezen kívül a' nyári igen heves napok-is HIPPOCRATES tanu-bizonysága szerint ezen nyavalyát okozzák, annyival inkább, ha azon melegséget hirtelen hives idők fel-váltják; Okozza továbbá a' fok bor, és pályinka 's égetbornak itala, ugy szintén az igen sü-szerfzámos eledelek, ki ezekkel rendetlenül, 's mértékletlenül él; ide tartozik a' fok haragoskodás, és a' buja tisztátalan élet; a' nyári igen meleg napokban való fok járás, kelés, és az akkori fel-hevülés után a' testnek meg-hülése, melly léfzen, mikor éjtszaka az utas a' mezőben, 's egyébütt takarodzó nélkül alszik.

Mivel ezen nyavalya leg-nagyobb forrósággal egybe-kötetett minden egyéb forró-betegségek felett, azért a' Salétrommal bővebben élhet a' beteg; e' végre egy ittze vízbeu, melly árpáról főtt, vagy Zab vízben fél könting tisztított Salétromot el-kell olvasztani, 's ugy itatni a' beteget, de hivesetske légyen az ital, mivel a' meleg ital ártalmas, a' tiszta hideg kúv viz itala-is igen hasznos, és vagynak példák, hogy az illy betegek hives vizet iván, utánna jól meg-izzadttnak, ezután el-aluttanak, és egétségben fel-serkentek; Mindazonáltal leg-első napon, 's órákon, midőn ezen veszedelmes nyavalya az fent említett rosz jelekkel bé-köszön, eleinten igen jó eret vágatni, és azután egy gyenge hánytató orvofságot bé-venni, ugy-miut egy scrupulusnit, az-az: hufz bors szemmi nehézségü hypecacuana gyökere porát egy kalán vízben vagy lévben. Ezek után a' tavalyi sárga dinnye magokat, vagy görög dinnye magvait, vagy tök magvakat fél marékra valót más-fél ittze vízben megtörvén még tej színre válik a' viz, annak-utánna azt meg-szürvén, 's rák-szem port, és Salétromot két köntinget belé kevervén

vén, belöle éjjel nappal óránként a' betegnek egy pár kalánra valót bé-kell adni. Utóljára meg-szünvén a' nagy forróság, a' beleket a' maradván sár-epétöl egy kis laxatívával ki-kell tisztítani, adván-bé egy könting rabarbarát egy finsára való favoban, vagy melegske vizben regveli időn. A' száraz meg-aszott nyelvet gyakran kell mosni olly vízzel, mellybe egynéhány órákig fehér mályvának apróra vagdalt töve, és birs-alma magvak ásztanak: A' száj mofatásék olly vízzel, mellynek egy negyed része etzettel egyelitett légyen, vagy illyen vízzel ásztatott spongiát tegyenek a' beteg szájába.

Ezek mellett javallom, hogy a' Beteg gyenge takarodzóval takartásék-bé, hives levegö ég, és szellö izzadó tagjait ne érje; disznó húst ne egyék, se tehén-húst, hanem borjú hus, vagy Tsirke hus főtt levével éljen; a' bor, és pályinka italt, mint a' mérget, ugy kerülje: Földi eper gyökeréről főtt vizet szomjuságának enyhítésére idő közt, 's étele közben igyék, mellyben egy pár tzitrom ízeletet-is vehetni: Ezek mellett arra-is vigyázzon, hogy az emésztet vég-béliben fokáig benn szorúlva

ne maradgyon, különben léven pedig a' dolog, az a' kristély által-is meg-indittasék.

VI. *Forro-nátha.*

EZ a' sulyos, és ragadó nyavalya estve-
 felé kezdődik az emberen egy óráig
 tartó fázással, 's ezután való egész éjtsza-
 kán által virratig tartó nagy belső hévség-
 gel; melly egész idő alatt a' betegnek egy-
 szersmind minden ereje el-enyészik, és feje
 felette fáj, fel-retten, álmatlan, étlen, el-
 méjében meg-bomlik, 's fére beszéll, el-
 ájúl anuyira, hogy az ágyban fel-se ül-
 het; melye szorongattatik, köhög, kezei
 lábai fá-nak, ugy, mintha tsontai, 's inai
 öszve törettek volna; eképpen kinoztatik
 az ember minden napon, estve a' forró
 Hideg el-kezdödvén, regvelig tartván; melly
 nyavalyának ereje ötöd 's heted napig,
 néha tizenegyed napig öregbedvén, söt
 mint egy **LUDWIG** nevü nagy értelmü 's
 elméjü a' Lipsiai Akadémiában az Orvosi
 mesterségnek egy fő Tanítója meg-jedzette,
 olly ravasz nyavalya ez, hogy néha első
 napokban szép 's jó jelekkel mutogatván
 magát, a' beteget 's környül-állókat jó
 re-nénységgel biztattya, heted napon pe-
 dig

dig vagy tizen-egyedik napon, 's később is mérges, 's halálos szinben ki-muttatta magát, melly következeft ugy-mond előre meg-ismérhetni innét, ha a' beteg a' nyavalyája kezdetinek első napjaiban szomorú, félelmes, 's magát egészen el-hagygya, és álmatlan.

Oka közelebbről ez nyavalyának, a' torokban, gégeben, és tüdőben meg-rekedett fok de tsipös, és rothadásra hajlandó nyál, és a' vérnek hasonló romlásu favos része, egyéb külső okai pedig a' levegő égnek romlott büzhött vólta 's hirtelen változása; az ételekben való rendetlenség; éretlen gyümöltsökkel való élés; az nappal meg-hült testnek éjtszakán való bé-nem takarása; a' gyakorta való harag és veszekedés.

Miképpen légyen ezen gonosz nyavalyának orvofsága, rövideden meg-mondom: mindenek-felett semminémü hevített italt, vagy orvofságot a' Betegnek nem kell adni, mett az meg-öli, hanem tsak gyengén hivesített Eszközöket; ilyen lesz az, ha az apróra vagdalt széles lapu gyökerét, Fehér-mályva-tövit, Édes-gyökért, mindenikből fél-maréknit meg-főzöl egy pint viz-

vizben, 's azt a' beteggel itatod gyakran, lehet közibe egynehány tsepp tzirom levet-is eresztetni. Ejtszakánként mivel nagy tüzben vagy on a' beteg, törj-meg édesmondolát, vagy tavalyi tök-dinnye magot egy kalánnit egy mefzszely vízben, szürd-le, és vefs belé rák-szem-port egy gyüszünyit, mellyből óránként egy kalánnal a' beteg bé-végyen. A' betegen pedig eret vágatni éppen nem szabad, annyival inkább, ha nagy bádgyadtságban, 's ájulásban vagy on, hanem halátattnék a' melye annyira szorongatattni, hogy mint-egy el-fojtani kezdené, a' karján való mozgó ere-is, az-az: a' pulsufla igen erőssen, 's keményen mozdúlna. Ha a' hasa gyengén mégyen, azt meg-nem kell állittani, purgátiót, 's hántatot se adgy nékie, kivált ötöd, heted 's tizen-egyed napon, annyival inkább ezek tiltattnak, midön a' betegnek ereje ugy-is el-fogyott, és hasában 's gyomrában fájdalmakat érez.

Az egész betegség alatt a' sinlödő Személy tsupa levefekkel éltesék, minémü apro kása leves, laska, az-az: metélt leves, apró-marhákból főtt leves. A' betegségnek szünése után pelig egy kis

gyenge laxatívát úgy mint egy fél könting rabarbara port keves meleg vízben reggel vegyen-bé: Első napokon csak kevéset egyék, és mind attól, valami elnejét, 's tettét meggyengítheti, minémü a' szomorodás, a' fok járás, mindeu úton módon őrizkedgyék.

MÁSODIK SZAKASZ.

AZ ÉRZÉKENYSÉGEKNEK ROM- LÁSAIRÓL.

minémü a'

I. Szél-ütés.	III. Nyavalya-törés.
II. Guta-ütés.	IV. Korság.

I. Szél-ütés.

Nevezterik az Ember szeltől meg-ütöttnek, midön anniak nyilván való ok nélkül, valamelly tagja el-eük hirtelenséggel, úgy, hogy azt se nem mozdíthatya, se nem emelitheti, se véle nem érez. Ha azért egyik lábát ütötte a' szél, arra nem áthat, se véle nem léphet, ha végbelét ütötte, az emésztet akarattya ellen töle el-mégyen; Ha karját érte, azzal nem foghat 's nem emelhet, 's nem is érez

kezeivel; Ha nyelvét ütötte, nem szólhat: sőt néha testének egész fél-részét, meg-üti a' szél, és keze lába mozdulhatatlanná válván meg-kékül, 's meg-hül, némelly ember a' szél-ütött tagját ugyan mozdíthatja, de érzékenység nintsen benne; ellenben némelly érez, de nem mozgathatja kezét vagy lábát.

Hajlandók a' szél-ütésre, az az: a' tagoknak el-esésére azok, kik közép idejük, 's vének; kikben a' kö vagy fővény nagy fájdalmakat okoz; kik a' szokott érvágást el-múlatták; hajlandók erre a' henyelők, déli-álmot aluvók, fok erős bortivók, 's haragoskodók. Okoztatik továbbá ez romlás az őszi, 's téli hideg, 's nedves időktől, a' rendetlen élettől, a' bujaságnak gyakorlásából. A' kis Gyermekeket-is, néha a' szél-ütés érdekli, ha midőn a' rajtok ki-jött himlő hirtelen vissza tér, midőn a' rühes kis-gyermekeket kinek fenik kivált erős mérges szerekkel minémü a' maszlag 's egyéb efféle; ha a' gondatlan tseléd a' gyermeket el-ejti, vagy kezét lábát ki-tekeri; azért intettnek itt az effélék, hogy a' kis gyermeket soha se emeljék-fel nyakánál-fogva, se könyök-nél

nél fogva, vagy kezek-száránál-fogva, hanem a' kis gyermeknek mindenkor az karját fellyül a' hona alja felé kell fogni, mikor azt emelni, vagy jártatni akarja valaki.

A' Szél-ütött Személyen azonnal erét kell vágatni, ezután béli szorúlva lévén kristélyeztessék-meg, az el-esett tagja pedig melegített posztóval döröszöltesék, még pedig nem alá, hanem fel-felé. Ennek-utánna kenettesék a' tag ilyen orvossággal: Vegy egy mezfzely éget-bort, vels belé egy polturára kámfort, és hány belé is egynéhány földi gelesztákat, vagy tőre-óogarakat, 's kenettesék ezzel az el-esett tag: vagy pedig ha égett-borod' nints, végy Sáallyát, Fehér ürmöt, Majoránát, Rosmarintot, Rutát, Levendulát, Székfüvet, piros-Rósát, mindeniket fél marékkal, Fenyő-magot három marékkal, ezek apróra vagdaltattván, főzetessenek-meg jól, három pint tiszta szinü ó borban, és ezen borral minden napon az el-esett tagot három izben mossad' melegen: A' feje tetejére egy melegített fatskótskát, vagy párnátskát kell helyheztetni, melly meg-töltve légyen apróra metélt kevés káukuk-füvel, Thymus-füvel, Sáallyával, Isóppal, Ros-

marintal, Levendulával, Gyöngy-virággal, Sárga-kükörítés virággal, az-az: káfa-virággal, Bafa rófa apróra vagdalt gyökerével, és magvaival, és Matska-fü-gyökerével. Fördöt készítessenek pedig hangya-fé zekből, Ökör-szem-virágból, Arany-virágból, Kakuk-füből, Fekete-gyopárból, Tisztes-füből Szék-füből, mellyeket mind öszve-séggel vízben kell főzni, és lágy melegbe egy óráig a' beteget benne fürödtetni, 's annakutánna az ágyba fektetni, adván nékie inni egy kis tsupor vizet, melly viz tudni-illik először forron Sállyára öntetett, avagy Betónika-füre, vagy Verónika-füre, egyébkör-is ugyan ezeu füvek-ről igyék, midőn szomjuhozik. Ha a' Szél-ütöttnek romlott tagja száradni, 's fogyni kezd, kenettesék gyakran veres szörü kutyának sirjával: egy WERLHOEF nevü Tudós Orvos az kutya kölyök' sirját javallya a' kenésre, tudni-illik egy jól meg-hizott kutya kölyköt szellyel vagdaltván, és bélit ki-hányván meg-kell főzni vízben, 's főzés alatt a' fellyül ufzó sirt kalánnal le-szededetvén, 's ezt meg-gyüjtven véle kenettesék: kenetethetik továbbá Medve-sirral, és Róka-hájjal-is. Nyel-

vedet ütven a' szél, vágafs eret a' lába-
don, és nyelvedet gyakran mofogasd oly
borral, mellybe szék-fü pora kevertetett.
Ha a' vég-bélt érte a' szél, köttesék-fel
réa egy a' fent nevezett füve közül, de
kivált ezen végre leg-jobb a' Kakuk-füvet
fel-kötni.

A' ki ezen romlásból egyfzer ki-épül,
meg-lássa, hogy a' nevezett mértékletlen-
ségek miatt ismét belé ne esék, e' vég-
re minden esztendőben tavaszkor magán
eret nyitasson, ha tudni-illik bőv vérü
léend, 's ez előtt-is ér - vágással élt, éljen
pedig tsendes elmével, és mértéklettel.

II. Guta-ütés.

A' Guta-ütés a' Szél-ütésnek neme,
ugy, hogy nevezni-is lehetne az egész
emberi testet hirtelen el-foglaló Szél-ütés-
nek, mert ugyan az egyébként fen járó
egészségesnek tetsző ember nyavalya miatt hir-
telen fel-fordulván a' földre esik, mint a' kit
a' menykö, vagy guta meg-üt, el- annyira,
hogy se lát, se hall, se nem érez, se meg-
nem mozdulhat, hanem mint-egy valami
mélységes álomtól el-nyomatatott, melyében
hörög, ábrázattya fel-suvodva vagyon, és

veres vagy halavány színű, szája pedig kívül belől habos nyállal rakva.

Meg-előzni szokta e' nagy romlást, minden tagoknak mint-egy el-fáradtsága, és nehezsége; meg-előzi fő-szédülés, fülben való zugások, tsengések, bengések; Szemeknek homályossága, 's ezek előtt neha tsillámló fényességek; Az elmének gyengesége, nehezen való szollás, nagy álmokra való hajlandóság, tagoknak reifzetése.

Hajlandók a' Guta-ütésre többnyire a' koros emberek, ugy-mint ötven, 's hatvan esztendősek; Az igen Löv vérű emberek; A' rövid nyaknak; kövér Személyek, kik magokon soha eret nem vágatván, e' mellett a' bor italt gyakran követi.

Külső okai a' Guta-ütésnek, az erős téli idő, esős idő; a' valtag durva eledelek, a' fok benn ülés, 's mély gondolkodás; a' fok dohányozás, a' gyakorta való déli álmom, a' részegeskedés, a' főre való esés. 's a' t.

Az illy romlott emberen, ha hogy ábrázattya fel-fuvodott piros, azonnal eret kell vágatni, azután erős kritély adásék nékie; Az főre toduló sűrű, 's háborgó vér pedig oszlattásék, és tsendesíttesék,

illy

ily porral : Végy csiga port két köntinget, tisztított tzinobriumot, és tiszta Salfetromot- mindenikből fél köntinget, ebből az porból minden két órában egy kés hegyre férőt. egy kalán fekete tseresznye vízben bé-kell adni. De a' melly Guta-ütés nem a' vér bövségétől támadott; hanem inkább az erekben; 's gyomorban lapangó fok vastag nyálból, 's epéből, ekkor hántató orvosságot kell a' Guta-ütöttnek adni, az orra alá jó reszelt tormát tartani; az erős kristály-is szükséges; a' lába száraira a' Bobbely által holyagot szívó flaltromot kell köttetni. Ezen kívül ha az olly Ember elméjén vagyon, adafsék neki Mester-gyökere; (radix Imperatoriz) mellyet szüntelen rágjon, 's a' szájában folyó nyálat pedig mind-untalan köpje; ki; igyék köz italút olly vizet, mellyben Sállya, Betónika, 's Verónika főzetett. Tagjait az Guta-ütöttnek olly borral, vagy égetborral kenegessék, mellyben Levendula, és Kakuk-fü főzetett.

A' Guta-ütött ember épülgetni kezdvén, örizkedgyék a' bór italtól, a' harágtól, a' dőhányozástól, a' pályinka, 's égetbortól, a' fok ételtől, az igen sü-szerfzár-

mozott ételektől; távoztassa, telben az igen meleg szobákat, esős nedves őszi időkben maradjon a' házban. Épülése után pedig az illy Személy, hogy ez nyomorúsága többé vissza ne térjen, minden esztendőben az ősznek, 's tavasznak abban az idejében, mikor nap, és éjj egy forma lenni kezd, magán eret vágasson, így tselekedvén hatvan, 's hetven esztendőskoráig. Őszszel, 's Tavaszal-is minden hónapban gyenge laxatívát egyszer eljen ni-némü a' Senna, és Manna; Eluécjét-is tsendesen tartsa, és ez a' többivel együtt lesz leg-jobb praeservatio.

III. Nyavalya-törés.

A' Nyavalya-törés olly irtóztató változás az emberben, hogy a' midőn az ettől gyötrettetik, szemeit el-forgatja, száját 's testének egyéb inait ide 's tova rángottya, el-annyira, hogy a' habos nyál-is szájából ki-buzdúl, és nyelvét meg-is rágja. A' kórságtól csak annyiban különböz, hogy az bizonyos heteken vagy hólnapokon elől kerül, és az különbben egészséges feun-járó embert hirtelen a' földhöz veri,

's ott fokáig el-gyötri; a' nyavalya-törés pedig valami betegségben támadni szokott. A' kórságos nyavalya némellyel véle születik, de ez nem; a' kórság keményebben meg-gyötri az embert, ez pedig gyengében bántja.

Ez nyavalya-törésben eshetnek mind a' koros Emberek, mind a' gyermekek, és a' tsetsemök. Az meg-élemedett szeméyek ugyan olyankor, a' mikor a' bél-fajas, Has-tekerés, Köldök-tsömör, vagy a' benne lévő vesebéli 's vízi-hólyagbéli kö miatt ki-mondhatatlan nagy fájdalmakat szenvednek, vagy Forró-betegségben vagnak; kik Patétsban seküsznek; melly Afzszonyoknak méhek fel-háborodik. A' gyermekek pedig olyankor, mikor himlöznek, vagy gelesztáktól belől háborgattatnak; mikor a' gyermeket ijezgetik; mikor kenés-fenés által az oltvart és rühet belesjek hajtják: azért a' kis gyermekeket se maszlaggal, se markoriummal senki kenni ne merészelje, mivel attól nyavalya-törésben esik. A' tsetsemök nyavalyásokká léfznek fok okból, tudni-illik: ha születések után a' beletskéjében lévő fekete sár a' vég-belelskén első napokon ki-nem takarodik;

dik; ha a' tsets-téj bennük meg-savanyodik; ha himösödnek; ha fogaik jöni kezdenek; ha a' szoptatója meg-ijedése után azonnal a' kisdedet szoptatja; ha a' Dajka tisztáralan, borozó 's éget-borozó, és midőn olyankor szoptattya, mikor a' hószám indúlása rajta van; ha a' tsetsemöt réz edényből itattyák, vagy konkolyos búzából való lisztes kásával táplálják; ha születése után a' kis gyermeknek feje-tetejét meg-hidegülni hadgyák. Mind ezek az hibás dolgok és több effélék a' tsetsemöket nyavalya-törésre igen könnyen juttatják. Né-melly külső dolgok-is mindazonáltal a' kóros személyekben nyavalya-törést támaszthatnak: minémü a' téli igen hideg, vagy nedves idő HIPPOCRATES' mondása szerint L. V. §. 17. A' rosz-féle eledelek, a' mérges gombáknak meg-étele, vagy midőn valami méreggel meg-etetik az embert; a' hószámnak' és szülés után szükséges tisztálásnak meg-rekedése; a' nagy hirtelen harag, a' meg-ijedés; az ütések, febék' 's tsontoknak törése, sőt egy körömnek lett meg-vágása miatt-is, azt írja egy tudós RHODIUS nevű in *Observationibus Medicinalibus*

pag. 17. halálos nyavalya-törés következett vala.

Sok-féle okokból támadván a' nyavalya-törés, látni való dolog, hogy az Orvoslásnak-is különbözönek lenni kellek. A' fájdalomban enyhítő orvolságot kell beadni, minémü az édes mondola-olaj, a' mondola-téj, az édes téj, melyet igyék a' beteg. Ha mérget vett-bé, ha lehet, hánnya-ki iván fok lagy meleg vizet vagy olajt; nem lehetvén ez meg, igyék édes tejet. Forró betegségben gyenge izzaztóval és hivesítő italokkal éljen, az ilyen állapotban a' Borbély által a' beteg' nyakán nyakszirt vagy lába' ikráján hólyagot-is szittaphatni. Láb-törését a' Borbély által helyre kell igazgattatni. Afzföny-embernek kötözzék kis hasát 's köldökét Eb-kaporral, melyet büdös Szék-fünek neveznek, Matska-nádrával-is lehet kötözni, igyék pedig Tzitrom-füre vagy Tsombor-füre öntött vizet. Egyébként nyavalyásoknak kiváltképpen belsőképpen hasznos élni az Fáj-gyöngy-sája' porával, a' Bafa-rósa-gyökere' porával, vagy ennek magvával, az Baldrán-fü' gyökerével, melyet matskagyökérnek neveznek (valeriana) naponként

a' porából fél lotot akár magában meg-evén, akár fekete tseresznye vízben meg-iván azt. A' kis gyermekek, kik ijedésből nyavalyá-fokká lettek, élhetnek az mondott füveknek gyökerével valami édes italban abból adván nékiek: ha himlősödnek, gyenge iz-zadásban bé-takarva tartassanak. A' geleiz-táktól lévén a' változás, azok először tsil-lapittassanak mondola-téjnek itala által, ez-után a' gyermekből ki-kell azokat hajtani, itatván vélek olly édes tejet, mellyben Perje-fü gyökere 's Paprágy, az-az: Paff-rány-fü gyökere, és egy fél marék öfzi baratzk-virág' 's egy pár foghagymafő meg-főzetett. A' nyavalyás tsetsemök pedig miképpen orvosoltassanak, böven meg-ir-tam a' kis gyermekek' nyavalyáiról írott könyvetskémben, mellyet 1771-dik eszten-dőben Ns. Szatmár Vármegyében Nagy-Ká-rolyban magam költségével Pap István ne-vü Typographussal ki-nyomtattattam.

IV. Kórság.

A' kórság igen iszonyu nyavalya, a' hon-nét a' Szent Irás-is e' felől említett téfzen, mikor így 'szóll, hogy a' gonosz Lélek némelly embereket. hol a' tűzbe,
hol

hal a vízbe vetett, és bizonyára ez az a nyavalya, melly által mint egy gonosz lélek által az ember hirtelen 's véletlen a földhöz veretik, 's ottan fokáig kegyetlenül 's rettenetes módon gyötrettetik.

Belső oka ez rettenetes nyavalyának ebben áll: togyunéha az ember azt anyja méhéből magával e' világra hozta, melly ollyankor könnyen meg-elik, midön a' terhes afzszony kórságos és nyavalya-törésben fetrengő embert látván tőle meg-retten; okoztatik attól-is, midön esés által belől agy-velő meg-bomlik, vagy ha ütés által valami tört tsont az agy-velőbe erész-kedett. De a' vérnek sós tsipős romlott vóltából vagy ennek sűrűsége miatt-is származandó. Külső dolgok, mellyek okozzák a' kórságot, a' fok erős italok, minémü az égett-bor, pályinka, erős borok; az igen mélységes gondolkodások, az ijedés, a' félelem, a' hirtelen nagy harag, a' buja élet; a' nyavalya-törésben fetrengő személynek nézése; az arany ér' 's a' hószám' rendes folyásának meg-rekedése, és a' szülés után való szükséges tisztulásnak el-maradása 's a' t.

Némelly kis gyermekek-is néha kórságofokká léfznek el-annyira, hogy a' hól-dnak bizonyos változáfaira ez szörnyü nyavalya szegényeket meg-gyötri. Erre pedig leg-első okot szolgáltatnak. im' e' következök, tudni-illik: *Elsőször*: Ha nemzöi öfzve-kelesek előtt már kórságofok vóltak, akár Apja, akár Annja. *Másjódszor*: Ha a' kis gyermeket fokot ijefszgetik, kivált estve a' maga árnyékát mutogatván nékié. *Harmadszor*: Midön Dajkája azt azonnál szoptattya..ijedése, haragja, 's hófzám' jelenése után. *Negyedszer*: Gonofz emberek teteménye által-is kórságofokká lehetnek a' kis gyermekek, mint példával bizonyítja nagy elméjü 's tudományu Doktor STAHL Theoria vera az 1356-dik levélben. Bizonyára ez egész világon a' kórságos személyeket törvény szerint nem kellene engedni öfzve-házafódni, mivel öfztán ártatlan magzattyaikra többnyire által-származik ez irtóztató nyavalya.

Ennyi fok okokból származván a' kórságos nyavalya, itten tsak azon kórság-nak orvoslásáról szóllok, melly a' vérnek, és vér-favájának meg-romlott sürü vóltából

támadott, mivel a többi dolgokról gerjesztett kórság többnyire meg-orvosolhatatlan.

Elsőször azért, a' ki az ő vérének bővsége, sűrűsége 's romlottsága miatt kórságos, azon elsőben-is eret kell vágatni; ezután a' bádgyadt érző erek erősíttefienek és tsillapittassanak, melly végre készittesék illy por: vévén szárazstott földi gelsezták' porát, hárs-fának holt szenét, gyöngy-ház' porát, és tisztított tzinobriumot, mindenik-félét egy kömtinget, mellyet jól öszve-kevervén, mindennapon regvel 's estve egy kis gyűszübe féröt egyék-meg belöle a' nyavalyás személy: igyék gyakran fött, de meg-hült vizet illyet: Tzitrom-füvet, Bak-füvet, Sárgakükörits-virágot (prinula veris) rosmarint, Bafa-rósa-virágot egy-egy marékba féröt vévén, 's öszve-kevervén és meg-vagdolván, belöle fél marékni három ittze vizben megkell főzni, mellyből éjjel nappal egy pohárba féröt meg-igyék, de étele felett tiszta nyers vizet ihatni. *Másodször*: A' vérenek savajának nyálos 's nyulós sűrű volta miatt a' ki kórságos, mivel illyenkor a' gyomor 's a' belek-is efféle vastag nyállal rakvák, az hántató orvosság kivántatik, 's

alá-

alá-felé purgáló pilulák; ezután pedig a vér gyengítettsék 's vékonyittasék, melly végre a' szappan-fü gyökere, vagy a' Szent Lörintz-fü gyökere szolgálhat, iván az ezekről fött vizet melegen regvel fél megszszelt, 's usonnakor is fél megszszelt. Egyéb-ként akármí okból 's dologból támadott kórság ellen a' nyavalya-törés alatt javaltatott gyökerek, minémü a' Matska-gyökér, a' Basa-rófa' tövi, a' Fa-gyöngy fája 's ága kiváltképpen használatosak ezeknek porait a' nyavalyás, ha gyakran eszi.

Végezetre adom tanátsúl ím' e' következőket: Mikor az Embert a' kórság már gyötri, ekkor hogy maga nyelvét öszve ne harapja, valami ruhát vagy egyebet a' szájába dugni kelletik, meg-szünvén a' nyavalya rajta, sem bort, se égett-bort, se pályinkát soha ne igyék, a' bujaságtól órizkedjék, a' javallott orvosi eszközökkel szüntelen hólnapokig-is éljen; gyakran eret vágasson; az igen heves időben pedig közepszerű melegségben tartózkodjék; kevés, de gyenge természetü eledelekkel éljen; a' petre'selymes és zelleres étkeket minden módon távoztassa, mert tapasztaltatott, hogy ezek a' plánták a' nyavalyá-
fok-

foknak nyavalyájokat nevelték, sőt gyakran azt elől-fordulni tselekedtek; hasonlóképpen a' harag és szomorúság-is távul légvenek a' nyavalyástól, mivel ezek miatt-is könnyen újra gerjed e' nyavalya.

HARMADIK SZAKASZ.

A' KIFAKADÓ NYAVALYÁKRÓL.

minémü a'

I. Hólyagos Himlő.	VIII. Kelevény.
II. Veres himlő.	IX. Köröm-méreg.
III. Káta himlő.	X. Fekély.
IV. Sárgaság.	XI. Fene.
V. Vizi-betegség.	XII. Mirigy.
VI. Tsúfz.	XIII. Rák.
VII. Köfvény.	XIV. Ruh.

I. Hólyagos himlő.

Az hetedik Században az Isten' Fiának születése után kezdett a' Himlő az emberi nemzeten leg-először támadni, és világnak ezen részében, melly Európának neveztetik, esméretesé lenni, mert ugyan is ekkor az Arabiai népekről a' Törökökre, ezekről a' régi Görögökre, ezekről ismét a' Keresztyénekre mint ragadós nya-

valya által származott a' himlő. A' himlő két rendbéli; vagy olyan, melly a' tiszta bőrnek közben vetése által egymástól elválasztatott kevés számu himlő, vagy pedig minden közben-vetés nélkül temérdek számu egymáshoz ragadott himlő. Ez himlők' nemei ismét vagy jó természetűek, és így gyógyulásnak jeleivel tetszetők, vagy gonosz természetűek, és így halálnak előjáró jeleivel látzatósok. Az egész himlőbeli betegség négy kiváltképpen való különös meghatározott időekkel vagy változó napokkal végezödni szokott, minthogy pedig ez nyavalya a' nevezett 's a' természetöl tsudálatosan meghatározott napokon külömb-féle változásokat mutat, melly változások a' jó vagy gonosz jeleknek a' betegen való támadásában állnak, azt mondom, ha ezek a' napokbéli jó vagy gonosz jelenések valakinek szemébe 's elméjébe tünnek, és az én ezen végre itt közlött jó tanátsimat 's oktatásimat azokhoz alkalmaztatya, Isten' kegyelmességéböl olly böltsésséggel birni fog, melly által gyermekét 's felebarátját a' félelmes halálnak torkából ki vonhattya. Ez nyavalyának tartó ideit azért a' természet négy külömbö-

zö egymás után következő időkkel vagy napokkal egyben-kötötte: az első idő a' meg-szökésnek ideje; a' másik a' ki-fakadásnak 's meg-érésnek ideje; a' harmadik a' meg-evefedésnek ideje; a' negyedik a' meg-száradásnak ideje. Láffuk azért már mindenik efféle időbéli szakaszokban a' szegény Beteggel miképpen bánik ez nyavalya, és ehez az különböző bántáshoz képest, mi módon kelessek az himlözö személyhez hozzá látni. Először azért mikor a' himlö az embert meg-szökte, látatnak azon jelek 's változások illyetének: tudni illik, az ember ételt nem kíván, éjtszakái nyughatatlanok, minden tagjaiban nagyon bádgyadt, feje, kereszt-tsontja 's hát-gerézd-tsontyai fájnak, ezek után fázlódni kezd, a' fázást követi ökreendezés, hányás. Ezek után a' szüntelen tartó hévség 's nyughatatlanság alatt negyed napra a' himlö ki-kezd fakadni, a' ki-fakadás alatt a' ritka 's kevés számu himlökben a' koros személyek a' himlöknek meg-éréséig szüntelen való nagy izzadozásban vagynak, a' gyermekeket pedig ez idő alatt a' nyavalya kitörni szokta. Valamint szinte az öszve-futó vagy öszve-ragadó himlökben a' koros

személyek szüntelen tartó nyál-köpésben, az gyermekek pedig has-menésben esnek; 's ezek által valamint amazok ki-épülni szoktak. Igen aprók ilyenkor az himlök, és olyak mint kis pontotskák, 's először az ábrázaton, azután a' nyakon, ezután a' melyen 's alsóbb részeken látszatossak; nevelkednek így egész nyóltzad napig, de ekkor már evesedni kezdvén az himlö, a' Beteg-is újjabb nagy forróságtól gyötrette-tik, nyughatatlankodik, ortzája, szemei 's torka meg-dagad, ezek után keze' feje-is; a' himlök veres színe pedig fejérré változik 's meg-evesedik, úgy hogy azon nyóltzad naptól fogva ismét negyed napig, és így a' meg-szökésnek idejétől fogva tizen-negyed napig a' himlök' evesedése el-tartván, azok tizen-egyed 's tizen-ötöd napra tökéletesen meg-is száradnak az ábrázaton. Ezek tehát a' jó természetű, 's kevés számu himlökben illy rendel szoktának menni végben: ellenben az öszve-futó rosz természetű himlöket rend kívül való hévség, elmebéli háborodás, nehéz lehelés meg-elözvén és követvén, azok már harmad nap előtt-is ki-fakadnak, és húszad napra száradni kezdenek, fekete színűek,

és eves, bűdös, fene természetű genyetséggel tellyefek.

Az emberi vérben már ezer esztendőktől fogva belé óltatva lévén az himlőnek mérges és hathatós terjedésü magva, ez az őszi 's tavaszi változó levegő ég által könnyen fel-gerjesztetik, és az ő ujjabb ki-virágzására fel-indittatik, 's egy himlőző emberből fok egészségesbe által-szivárodik, sőt a' mi tsudálatos atyafiról atyafira könnyebben mint idegenre el-ragad, vagy hasonló természetüről hasonló természetüre, hasonló időbéliről hasonló időbéltre, mellyet fokszor orvoslám alkalmatofságival észre vettem.

A' himlők' mivóltáról mit leheffen jövendőlni, iné következő rendel meg-jedzettem: 1.) Mentül hamarébb, az-az: negyed nap előtt ki-fakad a' himlő, annál veszedelmesebb az. 2.) Mentül ritkább 's kevesebb vagyon az ábrázaton, annál jobb az. 3.) Ellenben mentül sűrűbb a' himlő az ortzán, annál veszedelmesebb. 4.) Rosz jel, ha az himlő' ki-fakadása után még-is nagy a' forróság 's a' nyughatalanság. 5.) Mentül fel-emeltebbek a' himlők, és az közöttök lévő bőr dagadozott 's piros, annál

jobb ez. 6.) Ellenben a' lapos himlők veszedelmek. 7.) A' sárga színű himlőtől fe kell félni. 8.) A' kék 's barna színűek veszedelmek. 9.) Mentül több az eveség vagy genyetség a' himlőben, annál jobb. 10.) Veszedelmet jelent a' himlő közt megjelenő patétos szeplők avagy káfa-himlő. 11.) A' meg-evesedés után roszdolog, ha fázik a' beteg gyakran, és néha ismét hevül, szomjuhozik, álmatlan, nehezen lehel, 's fére bezáll. 12.) A' koros embereknek nyál-folyása mentül tovább tartó, annál jobb reménységet nyújt, de hirtelen el-állván veszedelmet jelent. 13.) A' himlő mentül később szarad, annál gonoszabb. 14.) Az nyavalya-törés ha a' himlő ki-jövése előtt a' gyermeket bántja, nem kell attól úgy félni, mint mikor a' meg-érelés után tör. 15.) A' has-folyás ártalmas a' himlő' ki-fakadásakor 's evesedésekor, nem pedig akkor, mikor az embert meg-szöki vagy szaradni kezd. 16.) Veszedelmet jelent a' kezeknek meg-nem dagadása.

Az Orvoslás rövideden ebből áll: Midőn meg-szökte a' himlő az embert, ha ifjú és bőv vérű, eret kell rajta vágatni jó előre, melly fokot használni fog, kivált

ha

ha öszve-futó lenne a' himlő. A' ki-fakadás alatt tsendes fekvésben kell a' beteget tartani, igen meleg helyen 's nagyon bétakarva ne légyen; semmi hevítő orvofságot nem kell nékie adni, ha nagy vólna hévsége, egy meszfzely fel-forralt, 's meg-hült vízben fél könting gyöngy-ház-port, és fél könting falétromot hányván; abból nékie minden két-órában egy kalánnal bélehet adni. Ha az himlő negyed napra ki-nem jöne, a' beteget Pápa-füről, Ketskerutáról (Galega) Bodza-virágról, mellybe tzitrom-magvak, Pápa-fü' magvai, Tzamoly-fü' magvai 's karó-repa' magvai törettettek, itatni kelletik, kivált ha az ki-nem fakadni akaró himlők miatt a' betegnek inai rángatódnak, 's fére kezd beszélni, olyankor kristélyt-is kell nékie adatni. Nyóltzad napra 's azok után a' himlők evesedvén, az italba falétromot nem tanátsos tenni, tsak olly vizet igyék, mellybe egy kis kenyér-bel 's egy pár tzitrom-fzelet hányatott; ekkor torka-is meg-dagadván, néha kevés mondola-olajt nyeleffenek-le véle, torkát pedig mofsák olly vízzel, mellybe Párló-füvet és Török-füvet főztenek. Az öszve-dagadt 's öszve-ragadott szem-héjakat

nem szükség erővel éi-választani, inkább először meleg téjjel ásztatni azokat jobb lesz. Ha tájdalmas has-menésben vagy a Beteg Uti türe öntött vizet lágy melegsken igyék. Szeme' világa, hogy el-ne veszizen, nem kell hagyni világotságára nézni, nem kell engedni, hogy fizeit dörgölje; e' mellett sáirányozott, kámforos égett-borban tiszta fehér ruhát mártván, 's a' ruha, mikor már meg-kezd száradni, gyakran eképpen teritessék; hogy pedig az ábrázat a' himlő-helyektől meg-öriztessek, azt javallya egy tudós RIVINUS nevű Prax. Medic. Tom. II. pag. 705. hogy a' himl zésnek kilentzedik napján, mikor a' himlők már fejerelleni kezdenek, keu-nyék-meg azokat olly édes mandola olajjal, melly tsupa ki-préfeles, az-az: ki-fajtolás által készült. Meg-aszván a' himlők, utóljára egy kis Laxatívát, az-az: beleket gyengén indító orvofságot végyen-bé. Imé az himlő ellen kevés együgyü, de ártatlan és hasznos orvofságokat közlöttem, de minek-is többet? holott Doktor SYDENHAM, a' ki a' himlőkről leg-bültsebben, bővebben, 's tudósabban írt, azt vallja a' többi között igy szólván: ha valami nyavalya vagy, melly.

mellyben a' természet Orvos 's orvofság nélkül-is önnön magát segitheti, az, úgy mond, a' himlőbéli betegség az.

Hatznos Tanátsok a' himlőzők 's himlőben fekvők eránt következnek már renndel eképpen:

1. Az himlős személy olly helyen feküdjék, melly se igen meleg, se hideg; azért télen nem kell a' szobát nagyon reájok fűtteni, mivel a' nagy külső melegség miatt benne a' forróság nevededik, az külső hidegtől ismét a' himlők' tagjaiknak külső részekről a' belsőkre nagy veszedelemmel vízfűza-térnek: ugyan ezen okra' nezve, míg a' himlők ki-fakadnak, 's érni kezdenek, addig se ingeket, se ágyokat nem tanátsos meg-változtatni, hanem csak akkor, a' mikor a' himlők száradnak, még pedig nem este, se reggel, hanem déltájban kell a' mondott dolgokat változtatni.

2. Míg az himlő fakadásban 's evesedésben vagyon, addig a' Beteg csak gyenge levefeket, darából vagy tsirkéből készülteket hörpölgeffen; enyhülvén az nyavalyának súllya, már akkor árpa-káfa 's apró-káfa leveft ehetik. Az egész betegsége alatt ne nyers vizet, hanem midön szom-

juhozik, Artiñola-gyökér, Perje-fü-gyökér 's Édes-gyökérről főtt vizet igyék, melyek közzé egy kalán reszelt Szarvas-szarvat-is vethetni. El-maradhat a' lentse-viz, és a' veres bor' itala, hanem ha az külső hideg miatt vagy a' betegnek meg-erőtelenedett természeti miatt a' ki-jöni kezdett himlő vízfsza-tért volna a' belső tagjaira.

3. Ha a' végbélben az eméztet fokáig szorúlva léend, szükségesképpen kristélyeztetni kell a' beteget, akár gyermek, akár koros ember lészzen az; a' kristély pedig csak apró mályva leveleiből, olajból és egy gyűszűnyire való tört sóból készítésék a' Borbély által, de ha a' beteg hasában fájást nem érez, ez-is el-maradhat. Ellenben igen menván, a' béli riskáfa levest egyék; de ha az evesedésnek idején a' betegnek emézteti genyetséggel egyveles, ekkor az has-menést semmi szorító eszközzel nem tanátsos meg-állítani.

4. Az mérges himlők' ki-hajtása végett soha ne adj a' betegnek erős izzasztó orvosságot, mert úgy járfsz véle, mint az olyan ember, ki az amúgy-is sebesen futó lovát még jobban farkantyúzza.

5. Eret csak eleinten az közép idejü ,
böv vérü 's ér-vágáshoz szokott embere-
ken vághatni.

6. Az himlök' vízfza-térésének ellent
állására nem tanátslom azt, a' mit egy GUN-
DELSHEIMER nevü ember tselekedett, ad-
ván a' himlözö személynek minden másod
napon gyenge hánytatót és laxatívát.

7. Az orr-vér-folyás ha bövetskén lé-
énd-is az himlő' ki-fakadása előtt, vagy ki-
fakadása alatt, azt meg-nem kell állítani,
mert az himlözönek javára szolgál.

8. Az himlő helynek el-távoztatása vé-
gett nem jó igen előre, az-az: a' beteg-
seg' kezdeiben az ábrázatot kenni-fenni.

9. Történik néha, hogy egyik rész-
ről szárad a' himlő, más részről azon idő-
ben ujjak fakadnak; ez az egy részről va-
ló száradás azért meg-ne tsaljon, gondol-
ván már jól van a' dolog; mert ugyan-is
tapasztalt dolog az, hogy kik ekkor a' be-
teggel nem sokat gondoltak már, azt a'
nyavalya véletlen ki-törte, és eképpen ha-
lálnak fiává tette.

10. Én ki ezeket irtam azt javallom,
hogy minden ember, ki soha himlős nem
völt, mikor láttya, hogy az himlő közön-

ségesen uralkodik, még jól van dolga, végyen-bé purgatiót, és eret-is vágasson magán, így ha himlős talál-is lenni, nem félhet annyira annak meg-ölő mérgétől; sőt azt mondom, eképpen tselekedvén, talán a' himlőtől meg-fem bántatik; ugyan ezen hafznos végre a' kis Gyermekeknek eleve gyenge laxativa adatafsék, azt javallom.

11. Ha gyanakszol, hogy Gyermekekben Geleszták laknak, félted pedig azt a' himlözéstől, üzd-ki jó előre ez alkalmatlan vendégeket, mivel következő himlözésben ez férgek fok kárt okoznának.

12. Azt se javallom, hogy a' Gyermekek olyan házba vitessék, mellyben jó féle himlőben fekvők vagynak, a' végre tselekedvén így, mert ugy-mond eképpen majd ö-is jó-féle himlőben esvén, ezután az uralkodó rosz nemü himlőtől nem félhetni ötet.

13. Midön nem nagy a' himlözőnek a' forrósága, és a' himlők rajta tsendelen fakadoznak, femminémü Orvofsággal ne élteffenek.

14. Ha a' vizelleti fen akad, akkor lágyító kristélyt adassanak néki.

15. Ha

15. Ha a' has-fájás bántya a' himlőt, tehát meleg fatskot köffenek hasára, melybe Szék-fü-virág, 's korpá legyen: adván is-bé néki néha egy kalán édes mondola olajt.

16. Némelly tudós Emberek javallyák, hogy az himlö olly böven az ábrázatra ne térjen, az himlö meg-szökésének idején jó az Ember lábán eret vágatni, vagy azt fereszteni fél rész téjből, 's fél rész vizből készült fördőben.

Végezetre, az Himlö bé-vonatása eránt ezt írom röviden: Minden mérges nyavalya bizonyos időben kezdődött, és az Emberi nem' között el-terjedett, ez az el-terjedés, vagy el-hatás pedig innét vagon, mivel minden el-ragadó nyavalya bizonyos ellenkező dologból álló, mely mint-egy különös, állandó, 's szaporodó méreg: nem jobb volna-é azért ez illy hathatós mérget, mely ennyi fok száz esztendőktől fogva az Emberi nemzetnek véreben lakik, és vérből vérbe által költözik, az emberi elmétől böltsen, 's okoffan ki-találtatott valami eszköz, és mód által úgy meg-szelidíteni, hogy ez az himlö-méreg-is az által az ő még eddig titkos,

és el-rejtett természetében el-változna, 's eképpen lassanként erejére nézve meggyengülvén, 's el-is mulván az Emberek maradékira többé által ne származna? mint sem az afféle ki-irtás helyett ezen himlő mérget egy emberből a' másikban a' béavatás által bé-eresztvén, azt eképpen eleveníteni, nevelni, és terjedőbbé tenni? Mert bizonyos dolog az, hogy a' himlő mérge egy Familiában nagyobbban uralkodó, mint a' másikban; az-is igaz akármi méregnek-is fok-féle tickos leányi, és unokái vagynak; továbbá minden ez világon változás alá vettetett, és csak addig áll fenn az, míg valami véle ellenkező dolog azt meg-nem illeti, mert minden dolognak van ellensége, a' tűz a' víz ellen, a' víz a' tűz ellen tufakodik.

II. *Veres himlő, vagy kanyaró.*

Ez kanyaró ugy látszik mint ha az Himlő mérgének valami leánya volna, mert közel egy formán kezdődik, egy formán-is ki-virágzik, ritka Gyermekeket mulat-el; az himlő után hetedik századra született a' Világra, az-az: láttatott az Embereken támadni, a' mint-is a' veres-him-

himlőről írásban emlékezett leg-elsőbben 1400-dik esztendőben egy JACOBUS de PARTIBUS nevű régi Tudós Férfiú, jóllehet egy FREIND nevű Tudós ugyan in Operibus Medicis az 274-dik levelében azt állittya, hogy ez az himlövel egy időben támadott légye. De most ezen mellest való dolgokról fordítsuk-el elméinket, és látsuk a' kanyaró miképpen közön-bé elsőben.

Kezd a' Gyermekek kevésse iázlódni, és a' fázás-közben néha néha neki hevülni, melly hevülése jobban jobban nevelkedik, e' mellett szüntelen száraz köhögéssel gyötrettetik; Feje, melye, 's háta fáj; szemei könnyeznek, szeme héjai fel-dagadnak, fokot tüzszent, álmra hajlandó, hány, néha pedig orra-véri meg-indúl, de melly Gyermekeknek ilyenkor az fogok ki-jövé-sének ideje vagyon, azoknak, melly meg-jedzésére méltó, az kanyarodzás alatt ha-fok böven menni szokott. Így tartván ezek harmad, 's negyed napig, akkor az testén olly apró veres szeplötskék látattnak, mint a' mák-szem, melly szeplök mint-egy lentse-szem akkorára el-ízéledvén, egy kevésse meg-domborosodnak, és ki-fakadáfok után

után három 's négy napokig ily forma állapotokban a' bőrnek színén meg-maradnak, 's ez napok után meg-sárgúlnak, 's a bőrről hámlanak-le

Az kanyaró külső okai ugyan azok, mellyek az himlőjé, csak hogy itt az vérnek leg-vékonyabb része (Lympha) annyira meg-vesztegetve vagyon, hogy még az ember tüdejét, és szemeit-is mind eljárja, 's azokat tsipkedi.

Az orvoslást mi illeti, igen meg-egyez az a' himlőnek Orvoslása modgyával. *Elsőször*: annak okáért, ha láttatik a' Beteg bőv vérűnek, ha nagy a' forósága, erősen köhög, 's mellyét igen fájlalja, azonnal ez nyavalyának kezdetiben eret kell rajta vágatni, mert ez a' nyavalya kivált az ember melyét, és az abban lévő tüdőt szokta meg-rongálni, és eképpen az Embert száraz-betegségben ejteni. *Másodszor*: Az ártalmas tsipős vékony nedveségeket benne meg-kell enyhíteni: e végre gyakran egy kalán édes mandulaolajt igyék, vagy meg-tzukrozotott apró káfa sűrű levélvel eljen; minden harmad, 's negyed órán fél megszelyt igyék olly vizről, melly a' következő virágokra ün-

retett, tudni-illik vévén Ökör-fark-kóró-virágot, Vad-mák piros virágot, kék-viola virágot, Százszor-szép-virágot, Ló-kör-mü fü-virágot, fél² fél marékkit, 's ezekből a' mit öt' ujjai közt fel-tsiphetni arra fél mezfizely forró vizet öntvén. Nyers és hideg vizet ne igyék, hanem ha szomjuhozik éjjel nappal igyék illyet: Végyenek Artifhola, az-az: Táj-fü gyökeret, Perje-fü-gyökeret, Édes-gyökért, Árpa-kását fél marékkit mindenikből; ezeket apróra kell vagdalni, öszve keverni, 's azután fél marékkit két ittze vízben belöle meg-főzni, mellyet ha meg-hült tegyék a' beteg' eleiben, hogy szomjuhozván belöle ihasson. A' kerék répa levét-is hasznos igy inni. Eképpen eltessék a' beteg valamíg a' forróság, 's köhögés, és mellye-fájása meg-nem szünik. Mivel pedig az himlö neme a' szemnek nagy ártalmára lenni szokott, hogy az arra ne térjen, Szeg-füt, vagy ánis-magvakat, vagy Szeg-fü-borsot rágván valaki, annak gyakran lehelletit botosássa a' betegnek fzemeire. Betegsége után ha még-is köhögne, bornyó lábakkal készült kotsonyát egyék, 's

ez meg fogja őrizni az Hektikától, és száraz-betegségtől; jó e' végre a' favó-is.

Arra kérek utóljára, hogy kanyarodó Gyermekednek se bort, se pályinkát ne adgy, se egyéb hevített orvosságot, hanem középserü melegségben tartsad, míg a' himlő rajta ki-jő. Has-menését az veres-himlő jövése alatt meg-ne állítsd; betegségben a' szellőre ki-ne vidd, se lábára ne állítsd, mert ez himlő neme hamar visszafordulván, a' melyébe beveri magát, és bizonyosan Gyermekedet megöli; Kemény száraz ételt-is nem kell a' Betegeknék adni, leg-jobb a' bornyu-hús leves.

III. Kása-himlő.

Az közelebb múlt században, az-az 1652-dik esztendőben ez a' nyavalya leg-elsőben Saxonia Országban támadott, és az Gyermek-ágyas aszszonyokon az Orvosok által meg-láttatott. Kása-himlőről ugyan említett tettem az kis-gyermek nyavalyáiról írott könyvetskémbe, de az más nemü kása-himlő lévén, ettől sokat különböz, és a' kis-gyermeken mindgyárt születések után néha ki-

ki-fakadni szokott. A' mi azért a' mi káfa-himlönket illeti, az két-félé, úgy-mint veres, és fehér-szinü káfa himlő; kezdődik fázással, mellyet hévség követ, melly idő alatt a' Beteg a' melyeben nagy szorongatásokat érez, karjait, 's hátát fájlalja, feje-is igen fáj, egész teste vizket, izzadása rothadt szagu; negyed napra ki-üt rajta a' káfa himlő, először a' nyakán, azután a' melyen, 's utánna a' több tagjain, és olyankor olyan testének bőre, mintha tsalánnal azt meg-verték volna. A' fehér színü káfa himlő pedig mivel veszedelmesfebb a' veresnél, tehát ez nagyobb változásokkal kezd ki-fakadozni, úgy-mint rend-kivüi való mély-béli szorongatással, és felette való fű-fájással, erőnek megfogyatkozásával, nyughatatlansággal, 's álmatlansággal, sőt elme-béli bontakozással is. A' ki-fakadásnak negyedik napja után a' káfa-himlő száradni, és fesleni kezd,

Okoztatik az káfa-himlő a' levegő égnek úgy-mint az Őszi, 's Tavaszi időnek hirtelen változástól, midőn forró-betegségben lévőknek izzadások bé-verődik a' testbe; A' fok vastag oledelkekkel való rendszeren eléstől: kivált Gyermeke-

ágyas aizszonyok erre a' nyavalyára igen hajlandók tisztulásoknak el-maradása miatt, és kik vífelős állapotokban ételben rendetlenek voltak, 's még is azon idő alatt laxatívával nem éltek; vagy kik terhek alatt böv vérüek lévén amúgy-is eret magokon nem nyitattak, vagy az igen nehéz szülés miatt vérek nagyon fel-háborodott.

Orvosoltathatik azon módon, mint a' fellyebb való himlök, csak hogy arra kell vigyázni, hogy ez betegség alatt szellő-re ne vigyék, mert ez himlő hamarőbb víszsza tér a' beteg melyére, mint sem a' veres himlő, és annál nagyobb veszedelmet is okoz. Semminémü hevittö italt nem kell a' Betegnek adni, hanem igyék átjáról fött vizet, mellynek egy ittzéjében egy könting rák-szem port, és fél könting tisztított Salétromot hántanak. Ha fère beszélne, köttessék az talpára etzettel öszve timporált kovász, és mustár-mag. Ha víszsza tért volna a' káfa-himlő, Bodza-virágról itafsák gyakran, vagy Fok-hagyma szagu füröl, vagy Pápa-füröl, tudni illik valamelyiket ez füvek közzül vízben megfőzven. Meg-szünése után ez Betegségnek gyenge laxatívát kelletik bé-venni.

Végezetre azt tanátslom: A' káfa-himlőben fekvőnek, se bor italt, se hús ételt nem kell engedni, gyenge tsirke levest ehetik, vagy borju-hús levest; igen meleg házban se feküdjék; erőssen ne izzattassák, hanem csak gyengén; Torka megdagadván, bodza virággal, 's Szék-fü-virággal, fázáron köfsek azt, adafsek nékie gyakran herbathé ital, vagy Betonika-füre, és Veronika-füre öntött forró viz, mellyet meghülve mind addig ihattya, mig a káfa-himlő rajta van; Hasát megne indítsák, se kristéllyel, se tsapotskával; az ágyát csak negyed napon kell megvetni. Agyában a' Beteg tsendesen, és gyenge takaródzás alatt szüntelen feküdjön; Betegsege alatt soha felne ültessék, se lábra ne állítsák, mivel azonnal vízfsza tér rajta a' káfa-himlő, és eképpen halált okoz: Azért csak hanyatt, vagy egyik oldalán feküdjék a' beteg, az ingit is betegsege alatt ne változtassák.

IV. Sárgaság.

A' Sárgaság, olly változott állapottya az Ember egész testének, melly szerint az, minekutánna a' benne lévő máj

valami romlásban esik, az abból nem rend szerint hanem rend-kivül való úton bőv- ségeseen ki-folyó epétől egészen el-fog- laltatik el-annyira, hogy teste bőrének külső színe-is tiszta sárga színre változik.

Meg-ésmértető jelei ugyan a' bőr színé- nek sárga voltán kívül, a' szemek fehérének tiszta sárga színe, a' ki-takarodó emésztet pedig szöke, vagy hammu színü; a' vizellet fakó színü, mellyben fehér ruha mártatván, az töle fetét sárga színt kap; a' uyál keserü izü; hibe-korba a' hideg ki-borzogattya az Embert, melly olyankor szomjusággal, 's fő-fájással egyben köttetet. A' melly tsont portzogója végén a' gyomor szája táján, és a' jobb horpaszsa alatt öszve húzás, szorongatás, és fájás éreztetik; Az em- ber hamar el-sárad, és bádgyadt; nehezen lehell, álmatlan, feje szédül, nem ehe- tik, néha a' hányás-is erőlteti; bele pedig szüntelen szorulásban vagyon.

A' sárgaság köz nem csak a' közép Ide- jü Személlyekkel, hanem még a' Tsets-szo- pókkal, és Vénekekkel-is, de kiváltképpen tá- mad a' következő okokból a' kis Gyer- mekekben: ha vastag nehéz ételekkel szün- telen tömik a' kis Gyermekeket; ha szüle-
te-

tése után. ki-nem tisztul, hanem a' sűrű rótságok az vékony belekben meg-rekednek. Az Idösb emberek pedig sárgaságban esnek, ha kivált benn ülök lévén gyakran fok fűtölt húfál, fajtál, 's egyéb kemény savanyú eledelkekkel élnek, 's e' mellett fok savanyú italokat isznak, kik indulatosok; kik nyári fel-hevülések után hirtelen jeges vizet, 's egyéb hives vizet böven isznak; kik erős Purgációkkal élnek; kiknek hó-számi, vagy Aranuy-érbéli rendszer folyások el-maradott, kiknek májok fel-dagadozván meg-keményedett, melyet az jobb oldal alatt tapogatás által-is észre veheti.

Orvosoltassék azért a' Sárgaságban lévő ki-ki az ő idejéhez, és a' nyavalyának különböző okaihoz képest illy rendel, 's móddal: A' sárgaságban lévő kis Gyermekek elsöben laxáltassék, az-az: beletskéje gyengén indítassék-meg, vévén hat búza szem nehézségű rabarbara port, és szint ennyi tisztított Salétrom port; 's bé-adván nékie regvel egy kalán só-talan meleg hús lében: Ezután estvénként Katang-kóró gyökeréről főtt vizet itassanak véle kevesetskét; Dajkája a' Gyermekeknek igyék más főtt vizet, melly ké-

szült legyen Spárga, Tzigoria, és Czinadonia (Cheidonim majus) gyökerekből, Nemes Máj-füből, Arany-fonal-füből, kisebb ezer-jó-füből, Szarvas-nyelvü-füből; Föld-füst-füből, igaz Sáfrány-virágból, Tűzvirág, az-az: Gyűrű-virágból, Tsengő-fü-virágból. Az meg-élemedett Személyek pedig gyógyittassanak eképpen: Először regveli időn egy kevés lágy meleg vízben kevertessék fél könting rabarbara pora, és tiz árpa-szem nehézségü üröm-por, mellyet éhomra igyék-meg a' beteg, igy tselekedvén minden harmad, vagy negyed napon; a' köz napokon minden regvel ufonnakor, 's esteve egy kés hegyre főröt egyék-meg, e' következő porból: Véven tisztá Salétromot, Üröm-sót, mindenkiből egy köntinget, rák-szem-porot, Földi geleszta-porot, és tisztított tzinobriannot, mindeniket fél köntinget, mellyeket mind öszve kell jól keverni, és karulyába, vagy papirosba tenni. Az sárgaság ellen pedig im'e' következő gyökerek, Fűvek, és virágok használatosok, ugy-mint: Szent-Lörintz-fü-gyökere, az Örvény-gyökér, Borju-láb-fü, az-az: Süly-fü-gyökere, Bába-ire-fü gyökere, Szent-László-Király-fü-gyökere, Kattangkóró

kóró - gyökere, Oroszlán-fog-fü-gyökere, Farkas-alm.a-fü gyökere, Perje gyökér, Zeller-tövi, Petre(elyem tövi, Spárga gyökere, Buzér-fü, az-az: Főttü-fü veres gyökere, Matska-tövisk-gyökere, Angyal-édes-gyökere; mindenek felett pedig határozóbb a' Nagy-fetske-fü gyökere, (radix Chelidonii majoris.) és a' nagy égető tsallán gyökere; A' Füvek között az Papa-fü, Fetske-fü, Fehér-üröm, fehér Peszer-tze, a' Kö-fali-ruta, Föld-füsti-fü, Nemes-máj-fü, Tsillagos máj-fü, Arany-tonal-fü, Gereny-fü, Eperj-fü, Isten-fája; Tsallán-virág, Százszor-szép-virág. A' magvak közt a' sárga répa, magvai, Coriándor magvai, Czámoly-fü, az-az: Sas-fü magvai, Torma magva, Reptze mag, Karó répa magva. Melly elől-számlált füveknek gyökereknek, 's a' t. vagy egyikét, vagy másikat, vagy többert együvé kevervén meg lehet vizben főzni, 's ebből a' vizből hidegetsen regvel, 's usonnakor fél megszelyt meginni: A' Füveknek ugyan nyers korokban, jobb az levét ki-nyomatni, és ez levét gyakran kalánonként iddogalni, de a' száraz füvek a' gyökerekkel együtt főzethetnek. A' magvak porrá törethetnek,

melly pörből napjában négyszer egy gyüszűnt meg-enni kelletik.

Utóljára azt javallom, hogy a' sárgaság alatt se bort, se pályinkát nem kell inni, az haragtól az olty ember magát megtartóztatja, külfömben tselekedven, a' sárgaság is nagyobbra nevelkedven, halálos hektikára és viz-kórságra által-változik. Ezek mellett a' beteg néha a' háznál egy kevésbé járkaljon, gyengé levelekkel éljen, oltyakkal pedig, melyekben spárga vagy petreselyem-tövi legyen, a' tormás étel is jó, egyebet semmit se egyék, néha gyenge kristélyt adaljon magának; szünnén a' sárgaság és belső hevülés, ebéd felett egy kevés tiszta színű fejez bort ihatik, de a' veres bor ilyenkor jobb lesz. A' fejez borok között pedig ezen végre leg-alkalmatosabbnak itélem a' Somlai, Jankai, és Szent Imrei borokat; a' veresek között az Egri, Pétsi és Sexárdi veres borokat.

V. Vizi-betegség, vagy Viz-kórság.

A' Vizi-betegség az emberi testnek olyatén dagadása, mely támadott a' fok vizi nedveségeknél a' testben lott össze-gyüléséből és meg-rekedéséből. Ennek

a' nyavalyának pedig két nevezetesebb nevei vagynak: az egyik az, mellyben a' gyülevész vizek a' hason kívül a' testnek bőre 's húsa között meg-rekedett lévén, a' testet eképpen egészen fel-fujja, és ezt a' Deákok *Hydrops anasarca* néven nevezik. A' másik, a' mellyben a' gyülevész vizek az hason belől a' beleket bé-borító hártyák között, vagy a' hártyák és belek között meg-gyülve 's rekedve lévén, a' testet eképpen fel-peffesztik, mellyet ismét Deákul *Hydrops ascites* néven neveznek. De ez utolsó nemü vizi-betegségnek kiváltképpen való meg-esmértető jelei im' e' következők: Az egész has szemérem testtel együtt egészen fel-dagadozott, melly dagadás ha ujjal nyomatik, a' nyomott helyen gödrötske nem marad. Kezdődik pedig a' lábok-fejétől fogva az dagadás, melly után a' szárak dagadnak, ez után a' tizombok, utóljára az egész has; ezeket követi erőtlenség, étlenség, álmodlanság, szüntelen való szomjuság, 's hason fellyül lévő tagoknak el-afzása, és éjjeli, nappali száraz köhögés, a' vizellet-is, melly ritkán 's kevesenként mégyen, sűrű égett téglá színü többnyire lenni szokott. Az

első nemü, de ritkábban történő vízi-betegségnek különös meg-esmértető jelei ismét, im' ezek: A' testnek mindennemü tagjait el-foglalja a' dagadás el-annyira, hogy a' testnek bőre miatta szintúgy fénylik; ez daganatnak nagyobb keménysége vagyon, mint sem a' másoknak, és midön ujjal nyomattatik, a' nyomásnak helye vagy üregje-is nehezebben és továbbra szokott elmúlni; éjjel a' dagadt lábak meg lohadnak, de nappal ismét újra fel-dagadnak; az etelhez nintsen kivánság, sőt ha valami kevés eledelt eszik-is a' beteg, azonnal a' melye szorongattatik, és fulladozik, álmom után nagyobb bádgyadtság éreztetik; a' ki-botsátote vízellet viz színü.

Hajlandók vízi-betegsége, kivált ar-
ra, mely a' has' üregén kívül a' bőr alatt az testet egészen el-foglalja, azok, kik külömb-féle hideg-lelések által fokáig gyötrettetnek; kik rühes tagjaikat sirral's olajjal kenettetik. A' hasbéli vízi-kórságra (Ascites) ismét hajlandók az ifjak, a' vénnek, az afzofzonyi nem inkább, hogy sem a' férjfiúi; mindazáltal a' férjfi az folyó arany érnek meg-rekedése miatt-is ez nyavalyába eshetik; kiknek orrok' vére fokáig
szün-

szüntelen folydogal; kik fok izben hideg-
leléteket szenvednek; kiknek az orbántz
belső részeikre tér; kik fürdökkel a' bá-
nyákban és a' savanyu vizek' italával mér-
téktelenül élnek; úgy szintén a' fok bor
és palyinka-ivók; és kiknek májok' 's. lé-
pek' dagadása hoszfazon tartó.

Az Orvoslásban azon kelletik lenni,
hogy a' testben meg-sűrűdött 's meg-reke-
dezett böv nedveségek elsőben-is higgá 's
menedékennyé, tudni-illik, az erekben kön-
nyen folyókká tétessenek. Másodsor: a'
fok haszontalan nedveségek a' vérből ki-
takarittassanak. Harmadsor: a' hoszfzas
betegség miatt meg-erőtelenült belső tagok'
meg-erősítessenek és meg-ujjittassanak. An-
nak-okáért *Elsőben*: A' ki hideg természe-
tű, az naponként kétszer, úgy mint reg-
vel és usonna tájon ez következő' füvek-
nek és gyökereknek egyikéről vagy mási-
káról főtt vizet egy pohárra valót igyék,
úgy mint Ürömről, Kissebb-ezer-jó-füről,
Föld-fűt fáról, Pápa-füről, Varadits-füről,
Szent-Lörintz-fü-gyökérről, Bába-ire-fü-
gyökérről, Sülfü-gyökérről, Gyömbérről,
Oroszlán-fog-fü-gyökérről, Széles-lapu-tö-
véről, Kalap-fü' gyökeréről, Örvény-gyö-
kér-

kérről, Retekről, Szent László Király' füve' töviről 's a' t. ezen végre azért végy Szent-Lörintz-fü gyökerét, Süly-fü-gyökeret, mindenikből egy lótot, törd porri, tégy hozzá egy lót üröm-sót, 's miuek-utánna jól öszve-keverted ezeket, adj-bé a' Betegnek minden negyed órában két kés-hegyre féröt egy fél pohár olly vízben, melly víz forróan szarvas-nyelvü-füre vagy Veronika-füre először öntetett: avagy hamuvá égetvén a' fejér ürömöt, a' bab, azaz: paszuly füvet, a' Jenesztert, ezeknek hamvait, úgy mint, mindenikből egy pár kalánra féröt harmad 's negyed órában azon módon a' beteg Veronika vagy Szarvas-nyelvü füre öntött vízben bé-vehet, de az mondott füveknek valamelyikére forrón kell önteni a' vizet, 's ha hülni kezd, akkor kellek az javallott porokat benne bé-venni. A' ki pedig heves természetü, és így belső forróságban-is van, az tsak patikabéli keferü sókkal éljen, egyelitvén azokat tiszta salétrommal olly formában, hogy az efféle egyelitett sókból dél előtt egy köntinget, 's dél után-is annyit vízben meg-igyék. Ezenkívül Százszor-szép-virágra 's ennek leveleire öntött vizet igyék,

ha lehet, magát szekéren vagy kotsin gyengén hordoztassa, vagy néha a házba kevéssé járkaljon. Igyék-meg pedig napjában háromszor következő italokat: úgy-mint vévén hegyes levelü Lapu, az-az: lom-lapu, és széles levelü lapu-gyökeret, ezeket apróra vagdalván, végyen minde-nikből két lótot, ehez tegyen fenyő-magvakat egy lótot, és ánis-magvait fél-lótot, mellyből két kalánra félöt más-fél megszél vízben főzzenek; 's minekutánna le-szüretett, a' beteggel regvel hét óra tájban itassák egy harmadát, a' másik harmadát dél után három óra tájban, az maradékot pedig estve hét óra tájban, minden napon eképpen tselokedvén: avagy ezek helyett azon módon készíttethetnek 's be-vetéthetnek hasonló formában és rendel ez következő szerek-is: vévén és apróra vagdalván Perje-fü, Iglitz-tövisék 's Eperj-fü gyöke-reit, mindenikből két lótot, Édes gyökért vagy Angyal-édes-gyökért egy lótot, fenyő-magot egy marékni, Paponya piros gyümöltseit-is (mellyet 'Sidó,tseresnyének-is neveznek) két lótot, Ánis-magot fél lótot, mellyek mind jól öszve-keverteffenek.

Másodszor: A' haszontalan gyülvész ned-

vefségek' ki-takarítására a' fellyebb javallott orvosi eszközökkel való étés közben, minden harmad napon a' beteg laxatívával, az-az: beleket indító orvofsággal éljen, e' végre egy fél könting Jalapa-port hozzátásson a' Patikabót, és egy fél üveg pohár meleg borban kevervén igya-meg reggel, 's délig egyéb orvofsággal ekkoron ne éljen; se egyék, hanem egy kis théát avagy sótalan tehén-hús levet ihatik'; ha Jalappa-port nem kaphatnál az távúl-létel miatt, kék lilium' tövinek ki-nyomott levét egy kalánra valót ihatik, mellyben először kevés nád-méz kevertethetik. A' vad sáfrány magvai egy quintliig; az-az köntingig vízben töretvén, és ez vizet iván, hasonló erejü lészén; vagy ha a' Bodza-fának zöld héját egy fél marékkit fél megszűzel borban főzendenek, mellynek meg-szűrt levét a' beteg ihattya; vagy ha esméred a' nevezetett Tsikorgó füvet, mellynek Deákül Gratiola a' neve, és az levelei az Isópé-hoz fokot hasonlítanak, végy, mondom, ebből az nedves rétekben termő füből egy marékra féröt, vagdald-meg apróra, 's tölts reá két kis üveg pohár tiszta ó bort, 's hadd éjtszakán által meleg hamuban áll-

lani, vagy egyéb meleg helyen, regvel nyomogasd-ki a' levét, és igyad melegetskén, es ez vizeket, nyálat, epét az dagadott testből ki-takarít; az említett Tsi-korgó nevü füvet azokon az vizes réteken-is teremve találtam, mellyek a' Debretzeni téglás kert és a' Tsere közt feküsznek, nem különben ilyen füre egykor akadtam Nagy-Győr Városa alatt a' Szigeti 'Sidók' temetője körül lévő lapátzokon. Harmadszor 's utóljára: két 's három hetek múlva, minekutánna a' testnek dagadása a' böv vizeknek 's egyéb rozz nedveségeknél ki takarodása után el-mulánd, a' gyengyült tagok erősitessenek: ekkor azért gyömbért rágni és ételben is enni lehet; a' száraz narants héját borban áztattván, ez borral étel felett élni jó lesz; avagy végy egynehány pogátsa almát az az középszerü savanyu almákat, mellyeket borizü almáknak-is neveznek, nyomd vagy préseld-ki a' levelet belölök, annyit tudni-illik, hogy egy fél megszelyes üveg véle meg-teljék, ebben hányattassék két 's három löt vas-por, melly meleg helyen harmad napig tartassék, 's ez idő alatt gyakran fel-rázattassék, így alkalmas lesz

a' bé-vételre, és a' gyomornak 's beleknek meg-erősítésére, a' mellyből minden napon regvel és estve egy kalánra valót a' beteg meg-igyék.

Külsöképpen-is minekutánna a' belső Orvofságok által a' vizi betegség tapasztalhatóképpen szünni 's múltni kezd, kötözések által segíteni lehet. E' végre vétessék kék liljom' töve, hegyes levelü, az-az: Lorom-lapu gyökere, Kalap fü töve, Fokhagyma-szagu-fü, Fetske fü, de a' nagyobb, Fejér-üröm, Bodza-virág, Szék-fü-virág, Babér-mag, Fenyő-mag, mindenik annyi, hogy minekutánna ezek apróra vagdaltattak, 's öszve-kevertettek, vélek egy fatskó meg-töltethessék, 's a' meg-töltés után borban vagy etzetben, és óltatlan mészre öntött vizben főzethessék, a' főzés után a' fatskó ki-nyomathassék, 's eképpen a' hasra, lábakra 's dagadozott szemérem-testre egy-egy ilyen fatskó melegen gyakran meg-ujjítva fel-köthessék. Jó mindazáltal a' dagadt lábakat tüzes vasra öntött etzetnek gözére-is tartani; a' tzombokra pedig a' bodza-leveleit köfsék-fel, a' talpokra lapu-leveleket 's Fetske-füvet.

A' meg-épülés után, hogy a' vizi betegség többé visszsa ne térjen, tanátslom im' következőket: Nem jó fokot benn ülni, hanem néha járni 's munkálódni; erős borokat, égett-bort 's pályinkát rend kívül és mértékletlenül ez illy személy ne igyék; ihatik pedig etel felett kevés fejer ó bort, de ne vereffet; keveset kell enni, az ételekben gyömbér, petreselyem, zeller, fokhagyma hasznos, úgy szintén a' tormás eledelek jók; a' tejes és savanyu eledeleket is távoztatni szükség, néha ismét magát lö-háton vagy szekéren hordoztatni használatos lészén.

VI. Tsúsz vagy Orbántz.

Méltán helyhezterik a' Tsúsz a' ki-fakadó nyavalyák' sorjában, mivel hideg-lezles 's forróság előzi-meg ezt az ő valamely ragon való ki-fakadása előtt, *adeoque Erysipeles possit etiam nomine febris ex-authematicae particularis insiguri*. Nevezte-tik Orbántznak-is, noha a' régi Magyarok a' teltnek véres hév kelését eképpen neveztek, melly ugyan tsak a' Tsúsz' neme, mellyet a' Borbelyok *Erysipelas pblegmōno-desnek* hívják *ad distinctionem prioris, scili-*

cet Erysipelatis simplicis, sőt neveztetik Sz. Antal' tüzének-is. De láffuk már miképpen kezdődik, és minémü okokból származandó ezen mintegy tüzezséggel ki-fakadó betegség.

Kezdődik a' Tsúsz fázással, melyet követ nagy hévség, szomjúság, fő-fájás; ezeket követi valamely külső tagnak dagadása, melly fájdalmas, piros, heves, viszketeges és fenylő, 's a' test' bőrének színén el-sutó, nem pedig mélyebben a' hűfok 's inak közzé mint az Orbántz bé ható. Sokkal veszedelmesebb Tsúsz mindazáltal az, melly az ábrázatot el-foglalja, mint sem az, melly a' kezeket 's lábakat el-futtya.

Közelebb való oka e' nyavalyának a' vérben lévő vékony nedvességnek tsipös és epével egyveles volta. Egyéb külső dolgok hasonlóképpen gerjesztik a' Tsúszt, minémü a' nedves 's hideg levegő-ég, ha a' meg-hevült tagokra hotsáttanak; a' fok erőssen fűszerfázmozott eledelek, 's fok égett-bor és pályinka-ital; a' hó-szám-járásnak 's arany-ér rendes folyásának megállása 's rekedése; a' fok haragoskodás, szomorkodás; a' szokott ér-vágásnak félben

ben hagyatása; a' fok futás-létás és tan-
 zolás; a' dühös eb' marása után-is néna
 a' sertetett tagon Tsúsz támadni szokott;
 követi a' Tsúsz a' meg-febesítettett 's ütés
 vagy esés által meg-rontsoltatott tago-
 kat-is.

Az Orvoslásban azon igyekezni szük-
 ség, hogy a' belső forróság tsendesíttesek,
 a' tsipős vér enyhíttesek, az meg-reke-
 dett rozz nedveségek a' bőr alól ki-taka-
 rodjanak: E' végre regvel, és este egy
 fel gyűszünyt egy kalán vízben végy-bé
 e' következő porból: Vévén patikában hév-
 ség ellen való veres port egy köntinget,
 rák-szem port szint ennyit, tengeri gyán-
 ta port (succinum) és Gyöngy-ház port
 mindenikből fél köntinget, mellyeket jól
 öszve kell kavarni, 's katulyátskában tar-
 tani, ez por bé-vétele után azonnal lágy
 melegben egy fintsára valót igyék a' követ-
 kező füveknek valamelyikéről: minémü
 az Aranyos-papádra-fü, a' Kö-fali-ruta, a'
 Sárga kükörts, az-az: Kása-virág, a' Be-
 tónika, az-az: Bak-fü, a' Fokhagyma-sza-
 gu-fü, a' Tsallán-virág, a' Bodza-virág,
 tudni-illik ezeknek valamelyikéből fél ma-
 réknit vévén, öntessen reá egy ittze for-

ró vizet, 's hadd álljon rajta, míg hűlni kezd, azután igyék belöle. Éjjeli, 's nap-pali köz itallal éljen illyeténuel: Vévén Fehér-mályva tövit, Artiñola gyökerit, Szappan-fü-gyökerét, Eper-fü-gyökeret, Edes-gökeret, mindenikből két lótot, reszelt Szarvas szarvat három lótot, Anis-magot egy lótot, melyeket mind apróra kell vagdalni, 's öszve kevervén, úgy belöle ket maréknit venni, melly három ittze vizben meg-főzetésék. Ezen végre, kitől meg-lehet Patikában találtató Chi-na gyökeret és Sártsa-gyökeret-is Fehér-mályva tövivel együtt meg-főzetettheti.

A' rekkett nedveségek a' bőr alól gyenge izzasztás által ki-takarittatnak, ezért regvelenként egy fel dióni Bodza liktáriumot egyek-meg a' Beteg, 's igyék reá Verónika füre öntött forró vizet, mikor az már hűlni kezd, ezután gyenge takarodzóval fedezze-bé egész testét. A' dagadt testét az illy Ember középszerű melegben tartsa, izellöt reá ne botsásson, es semminemü Sirós, Olajos, vagy vizes eszközökkel ne kötözze, se kenetesse, mivel igen ártalmas lenne, hanem tsak száraz, és melegített szerekkel; e' végre

vegyenek ros lisztet, vagy bab lisztet, édes gyökér porát, melyek, lábosba kevesé melegittesenek, ezek közzé törjenek egy polturára kámfort, 's egy fatskót ezekkel meg-töltvén, köttsék-fel az melegetskén, és szárazon a' dagadt testre; Ezen formában készíthetik, 's fel-kötthetik, az porrá törtett Szék-fü-virág, Bodza-virág, és Sár-kerép-virág, melyek közzé bodza-fa zöld héja porrá törve, kevertethetik, de nem javallom a' Tsúsz-t köttözni hammuval, sóval, homokkal, agyaggal, 's a' t. Az Frantzia Nemzetnél igen szokásban vagyou a' Tsúsz-t, melegen kámforos égettborban mártogatott, 's ki-fatsartatott gyenge ruhákkal kötözgetni, melly-is nem meg-vető orvofság. A' mi pedig az ér-vágást illeti, némellyeknek vélekedése szerint ártalmasnak itéltvén az, mindazáltal úgy itélem, bőv vérü Sze-mélyeken, 's ha a' dagadás, és forróság rend-kivül való léend, eleinten hasznoffan meg-nyitathatik, annyival inkább ha az orbántz valamelly tagot el-foglalta, kivált midön a' Tsusz az Ember fejét annyira el-foglalta, hogy a' beteg mint-egy, nehéz álomtól el-nyomatattni láttatik, és elméjén

kivül beszelleni kezd, ekkor bizonyára hasznos, és szükséges az lábán annak erét megnyitattni, így tselekvek hajdan egy FREID nevű Tudós Orvos-is mint megjegyezve láthatni in Operibus ejus Medicis pag. 154. sőt egy Német Országai Palatinust a' veszedelmes Tsúszból illy ér-vágás által szerentéssen meg-gyógyított, egy igen híres tudományu LANGIUS nevű felső Országai Ember, a' mint ezt in Epistolis Consultatoriis suis meg írva hagyta. Ha pedig valami módon az Orbántz fenere által-változni láttatnék, melly a' piros dagadásnak zöld színre való 's hólagokkal meg-rakott változásából meg-esmertethetik, tehát ekkor fél márek óltatlan mézet ves-senek két itte vizben, főzjék-le ez vizet, főzzenek benne fél márek fok-hagyma-szagu-füvet, és ennyi kerti rutát, töltsenek ezen ismét meg-szűrt vízhez két löt kámforos égett-bort, mellybe ruhákat belé mártogatván, es ezeket meg-fatsarván, rakogassák gyakran az fenés Orbántzra.

A' Tsúszban nyomorgó ember pedig im' e' következőkre szorosan vigyázzon :
 1.) Házban maradjon és szellőre, kivált híves szellőre ki-ne mennyen. 2.) Gyengén

gén hagyja magát izzadni. 3.) Tsupán csak árpa-kása és ris-kása levelekkel éljen. 4.) Se égett-bort, se fert, se bort ne igyék, hanem csak a' fellyebb említett gyökerekről főtt vizet igya akkor, a' midőn a' szomjúságtól kényszerítettik. 5.) Ha végbéle szorult állapotban léend, magát kristélyezteffe. 6.) Olajokkal sirokkal a' tsúfzt ne háborgassa. 7.) Ne búslakodjek, hanem tsendes és nyugott elmével gyógyulásának várja idejét. 8.) A' meg-épülés után minden esztendőben egyszer eret vágassék, és laxatívát bé-vegyék, hogy többször ez alkalmatlan dagástól meg-ne bántassék.

VII. *Köszvény.*

A' Köszvény olly nyavalya, melly az ember' testének valamelly húfos részét minekutánna elfoglalja, abban megszűnés nélkül való fájdalmakat gerjeszt. Ez köszvény ha bellyebb talál menni a' tsonatok és portzogók felé, léfszen vagy járó köszvényé, melly az inakat 's tagokat megszökvén egy helyből más helybe mégyen, úgy hogy az ember' karjából a' lapotzkájában, innét a' hátába, innét a' tzombjába; vagy lefsz egy helyben maradó és da-

gadó köszvénye, 's ez a' melly részt elfoglal, úgy mint a' tsontók' forgóit 's portzogóit, és az ezeket béborító inakat, tehát azon helyen megmarad, és ottan, minémü a' térd, láb-bokája, a' könyök 's a' t. éjjeli nappali nagy fájdalmakat okoz. Megkell pedig jegyezni, hogy az bőr alatti lévő húsos részeket bántó köszvény ismét vagy olyan, melly belső forrósággal egyben nem köttetett (rheumatismus serofus) vagy olyan, melly belső forrósóggal egyben foglaltatott (rheumatismus sangvineus) és ekkor nagyobb is a' fájdalom, az érvágás által ki-botsáttatott vér felső színe mintegy kotsonyával béborított, a' daganat is kissebb.

Jelei az jelen lévő külső köszvénynek könnyen megismerhetők, mert ugyan az időnek kivált őszszel hirtelen való változására, érezni kezd az ember kívül valamely tagjában fájdalmat, dagadást, 's azon tagnak nehezen lehető mozditását, mellyet néha hideg-lelés is követ, ezekre következik bádgyadtság, étlenség 's álmatlanság. A' bellyebb lévő járvány köszvény az inak, tsontok 's portzogók közzé vévén magát, azokban ki-mondhatatlan nagy

fáj-

fájdalmakat szerez, el-annyira, hogy az illy fájdalmas taghoz hozzá se lehet nyúl-
ni, se ezt meg-nem mozdíthatni; tartván
így egynehány napokig a' fájdalom azon
egy helyben, ha álló a' köszvény, de ha
járó, egyik tsonnak forgójából a' másikba
ereszkedik, és ekképpen az külömb-féle
tagokat rendre kinozza.

Hajlandók a' köszvényre mind azok,
valakik bőv vastag vérűek; kik a' szokott
ér-vágást 's köpölyöztetést el mulatták; az
dologtalan heverők; a' fok fűszerfzamos
ételekkel élők; kik fok savanyu bort isz-
nak; kik az hives 's nedves időkben tes-
teiket éjjeli 's nappali órákban eléggé be-
nem fedik, és szokott izzadáfokat testeik-
nek meg-hűttése által visszsa-verik; kivált
a' járó köszvénytől bántatni szoktanak a'
bőv vérű ifjabb emberek, a' kik indulato-
fok, henyélők, az ételben 's italban mér-
téketlenek, és buja tisztátalan életűek;
sőt mint mondják, sokszor a' köszvényes
szülék-is köszvényes fiakat nemzenek: mind
ezen elől-számlált dolgok által az emberi
's egyéb benne lévő savós 's vizes nedves-
ségek meg-bővülnek, meg-sűrűdnek, meg-
savanyoduak 's tsipősfégre által-változnak.

De hogy az Galamb-fiakkal vagy Tsirkehúffal való élés, mint némellyek gondolják 's szállják, emberben köszvényt nevel, azt okos ember ne hidgye; hanem az igaz, hogy hideg-lelések köszvényt okoztanak, mint egy PECHLINUS nevü tudós Orvos megjegyzette vólt, *per morbi scilicet ipsius metastasni seu translationem.*

A' mi illeti az orvoslását ezen nyavalyának, ha a' köszvény a' bőr alatt tsupán a' húfos külső tagokat bántja, és belső forrósággal egyben-köttetett: tehát vévén egy könting Salétromot, rák-szem-port, tisztított tzinobriumot és földi geleszta-port, mindenikből fél köntinget, ezeket jól öszve-kevervén, 's ezután négy egyenlő részre osztván, egyet egy kalán vízbe minden három órában bé-kell a' beteggel vetetni. A' bé-vétele után öntött vizet igyék egy fintsiával, tudni-illik: sárga kükörits-virágot, az-az: káfa-virágot (flores Paralyseos) Ökör-sark-kóró-virágot, Kalintza-füvet, az-az földi tömjén-füvet (Chamæpitis), Tse-re-levelü füvet, ezeket öszve-kevervén 's apróra vagdolván, belőlök fél marékra fétöt egy ittze forró vízzel meg-kell önteni, 's minekutánna kevésbé a' viz e' füveken

ken állott, belöle a' por bé-vétele után a' Betegnek mindenkor egy fintsiára valót, lágy melegen a' meg-ivásra oda kell adni. A' fájós helynek posztóval való gyenge döröltetése-is használatos, nem pedig az olly kenetés, melly olajokkal, 'sirokkal és erős égetett szerekkel a' köfség által végben vitetni szokott. Mindazonáltal ollyan égett-borral kenegethetni a' fájós részt, mellyben egy két napig meleg helyen Levendula, Földi geleszták, 's egy kevés Salmiát ásztatott. Külsöképpen ruha közt, vagy 'satskóban melegen fel-kötni jó im' e' következő egyben kevertetett szereket, minémü a' Tsombor-fü, Szék-fü, Mádrafü, Bodza-virág, Salamon-petsétje-fü-gyökere, Gólya-orru-fü, melly Szent Robert-füvének hivattatik, Isóp, fekete Gyopár, az-az: Szurok-fü, Fenyő-mag, Kömény-mag, egy polturára kámfor. Ha pedig a' köszvény a' forgók, portzogók 's inak közt léend, úgy hogy vagy egy helyben maradó, vagy egyéb illyen részekre járó, tehát a' vérnek bövségétől 's sűrűségétől okoztatván az, mellyet a' jelen lévő nagy forróságból-is meg-esmérhetni, jó leszzen illyenkor eret vágatni, az ér-vágás után ismét

mét a' közelebb meg-írott port azon rendel 's móddal bé-venni, és idő közben öly vizet 'iddogalni, melly Varr-füröl, és Tsallán fejer virágjairól fűtt. Ezek után harmad napon inditsa 's tisztitsa-meg bélit, bé-vévén regvel fél megszely meleg favót, mellyben három vagy négy lót manna elővasztatott. Okoztatván a' járó és a' maradó köszvény a' vér' favójának sűrű tsipős völtából, a' közelebb említett mód szerint hasonlóképpen orvosoltathatik, és ha belső forrósággal és hideg-leléssel nem bántatik egyfzersmind a' miatt a' beteg, tehát fájós tagjait ferdöbe-is teheti, e' pedig készítettik szölö-leveleiböl, hangya-fészekből, hozzá vetvén kevés szappant-is, vagy tser levelü füböl, kakuk-füböl, kalintza, az-az: köszvény-füböl. Ezeknek utánna a' meggyengült tagoknak erősítésére, azokat veres bor seprejébe-is botsáthatni, vagy talám marha fodor-hája a' belekkel együtt főzettség fördönek, mellyben tartásék a' köszvényes tag. Akár mi bele köszvényben pedig hasznos öly orvolsággal elni, melly a' vizelletet gyakran inditsa, ninémü a' paponya' gyümöitse, a' nap-káfa, az-az: madár-kölesnek pora, vagy a' tsiga-

száját bé-fedő héjnak a' pora, bé-véven ezekből valamelyikből napjában négy ízben egy kés' élére féröt. De a' fájós tagot vizes szerrel soha ne áztassa senki, hanem száraz porokkal 's fűvekkel kötözze.

Az meg-épülés után hogy a' köszvény többé viszsa ne térjen, imé kinek illy baja, ez tanátsot adom néki: Minden tavasz elein eret vágasson; öszkőr laxatívát bé-végyen; nyárban tehén-hús levet vagy tsirke-levét igyék ollyat, mellyben Deréze-fű (Beccobunga) Föld-füsti-fű 's Turbolya-fű, az ő zöld korokban főzetett; ételben italban magát mérsékelje; bort keveset igyék, azt-is pedig tsak délben étel felett; a' bor ó tiszta bor legyen, és egy harmad részéig vízzel egyvelített; távoztassa a' buja tisztátalan életet, a' haragot; éjjel 's nappal testét melegen tartsa, nyers gyümölcsöket ne egyék, se zöldségből készült főtt ételeket, minémü a' zöld bab, vagy paszuly, mellyet Tiszán innét alkalmatlanul erős etzettel főzni szoktanak.

VIII. Kelevény.

Az Emberi testnek külömb-féle részein támadni szokott kelés: Így a' Gyermeknek többnyire a' nyakokon és fülek tövibe támad, a' koros embereknek is azon helyeken ugyan, de sokszor karjokon, hátokon, tizombjokon, 's egyebütt is szokott hosszú betegségekben vagy forró betegségben támadni. Mellyből megtetzik, hogy némelly kelés jó, más ismét rossz és veszedelmes természetü; mert ugyan-is midön forró betegségben, vagy vér-has-folyásban a' fülek' töveiben valami kelés magát ki-adja, 's ennek ki-jövedele után a' betegség azért még se enyhül vagy szünik, azt veszedelmes kelésnek lehet tartani; de ellenben a' nevezett betegségek nélkül önként eredvén a' nyakon 's a' fülek mellett valami kelevény, ez nem olly ártalmas lenni szokott, mivel az illyek könnyen el-oszolhatók, annyival inkább, midön idején hozzá látnak. Továbbá némelly kelevényben a' meggyült 's állapotott vér és egyéb nedveségek hamar meg-bűszhődnek 's ki-fakadásra indulnak,

né-

némellyekben a' keménység alatt fok ideig romlás nélkül meg-maradnak.

Kezdődik azért a' kelevény eleinte a' húfos inas testen gömbölyü kemény dagadással, melly lassanként meg-pupofodik, meg-tüzesedik, 's kerületi meg-pirosodik, nagy fájdalmat, sőt a' kis gyermekek úgy mint az ő egész testekben nagy forróságot okozván. A' fájdalom mind addig nevelkedik, míg a' daganat evesedni kezd, ez meg-evesedés pedig a' kelésnek első napi kekellésétől fogva számláltatván, negyed, sőt heted napra-is kezdődni szokott, melly hogy már tökéletességre ment legyen, a' kelevény' közepén meg-tetűző puhaságból, domboruságból 's fejrrellő szinből azt meg-tudhatni, a' mint ilyenkor a' fájdalom is szünni kezd. Ekkor antak-okáért vagy magában meg-fakad, vagy éles késfete' hegyével azt az közep-tájott lévő puhasuttos fejrrellő bőrt által-szúrni 's vágni kelletik, és azonnal a' rusnyaság ki-foly, melly sárga 's vérrel egyveles olyankor, ez ki-folyván a' fájás is jobban, sőt egészlen-is meg szünik. A' metzés előtt pedig miképpen tanúlja-ki az ember, hogy a' kelevény alatt érett matéria legyen? imé

meg-mondom: tudni-illik a' mutató és közép ujját gyengén erefszize a' kelevényre, úgy hogy annak közepe táján az ujjak egy körönni szélefen egymástól álljanak, ez meg-lévén csak egy ujjával nyomogassa a' daganatot, így azonnal az alatta lévő érett materianak mozgását a' másik mozdulatlan álló ujjával nyilván meg-érezni fogja. Ekkor annak okáért nem kell hallogatni az érett kelésnek meg-vágatását; külömben az alatta lévő inakat 's tsontokat el-rontja, és benne orvofolhatatlan fenét támaszt. A' kelésnek jó ki-tisztulására annak lyukatskájában egy kis vékony hoszfzas kéröt kell dugni, melly először meg-kenetett valami irral, mellyet *Unguentum digestivum* néven neveznek, és készíthetik egy tojás-székből (az-az: sárgájából) hozzá tévén 's közéje kevervén egy kalán terebintinát, és fél kalán myrrha-porát, a' kérö' felibe egy flastromot köffenek, melly az egész kelevényt beborítsa, erre pedig alkalmas az *Emplastrum diachylum cum gummatis*, és a' *Mellilotum* flastrom. Ennek fölébe egy meleg fatskó köttefsék, melly meg-töltött tejben főtt következő füvekkel, úgymint a

Eb-szölő-lü-levelevel, Has-lágyító füvel, (herba mercurialis) mályva levéllel, szék-fü virággal, sár-kerép-virággal. Végre a' ki-tisztulás után az kelevény fel-köttetett kevés izalonnával is bé-gyógyíttathatik, vagy öly égett-borral, mellyben myrrha úzott, vagy vévén egy löt tengeri gyánt.-essentiát (Essentia Succini) s ebbe tseppgetvén egynehény tsepp terpentina-olajt, ártassanak evvel gyenge ruhát, mellyet ösztán a' febre kö-ni kelletik.

De ha az 43y kelevény teltyességgel érni nem akarná, egyarányú kemény állapotjában meg-máradván, ekkor-szükséges azt kötözni s érlelni e' következőkkel: vévén kevés mézet, sa-olajt, lisztet, igaz-sáfrányt, és ezeknek öszve-kevertetése által pépet készítvén, s ezt melegségen fel-kötözvén; még hatalmasabb a' sült veres hagyma, a' kovász lisztel s meleg téjjel elkészítve, a' szegény ember tsak nyúl-háját köti-fel: alkalmas-is téjjel kásává főzni, s fel-kötni e' következő szereket is, tudni-illik: Fejér-liliom' tövit, Len-magot, Szék-fü-virágot, Fejér mályva tövit: de a' terhjeket nem jó fel-kötni, mivel a' kelevény a' miatt még keményebb lesz;

ne-is szorittasék igen kötés által a' kélés^t, mert jobban fel-dagad és tüzesebbé leszen. Egyébként hogy az illy emberek kelevénye annál hamarébb érjék, és jobban tisztuljon, javaltóm a' beteges tagnak melegen való tartását, és a' gyakori meleg italt Verónika-fü, vagy Sállya-leveleiröl.

IX. Köröm-méreg.

A' Köröm-méreg-is mint ártalmas kélés' neve, az Ember valamellyik ujja körme alatt eredendö mérges daganat lévén, nem tsak szörnyü fájdalmat szerez, de néha miatta az, Ember egész keze mind vállig fel-dagad, söt fejére-is által változik; mivel ilyenkor az öszve gyült sós nedveség a' tsont, és az azt bé-borított hártya közöt mulatozik; de a' melly köröm-méreg nem annyira rossz természetü, abban a' ver, 's egyéb nedveség inkább a' külsö bőr alatt meg-gyült, 's meg-rekedett.

Okoztatik a' köröm-méreg im' e' következő dolgoktól: 1.) Mikor valaki fagyos kezét hirtelen meleg vízbe botsáttya. 2.) Ha az ember tövel, vagy szálkával, 's tüskével a' körme allyát meg-szurja, 's a' szálka sebbe benn marad. 3.) Ha az meleg vízben ázott kezét valaki hirtelen hi-

hideg, 's jeges vízben mártva. 4.) Tapasztaltatott az is, hogy kik hamu lúgba mellyel az edények mosatni szoktanak kezeiket sokat forgattják, azok-is néha köröm-méregtől bántattnak. 5.) Támad ez romlás a' körömnek nagyon lett el-vágásából-is, a' mikor az ember a' körmit az eleven húsig bé-vágni találja. 6.) Következik a' köröm-mérge valamelyik ujjnak a' köröm-tájon lett meg-ütéséből, 's megszorításából-is. 7.) Forró-betegségben-is néha támad ez ártalmas köröm-beli dagadás. 8.) De a' Lábbelik-is bokában igen szoroffak lévén, a' köröm-méregre okot szolgáltattnak.

Jelei pedig a' támadó köröm-méregnek im' ezek: nagy forróságot, 's mintegy égetést érez ember azon ujjában, melly miatt a' hideg-is ki-leñ, ezeknek -utánna az uja a' körme tájon dagadozni, verefedni, 's felette fájni kezd; ekkor azért csak az uja bőri alatt gyült öszve a' mérges nedveség, melly könnyebben gyógyulható; de midön az Inokat, 's a' tsontot bé-foglaló érzékeny hártyák között lappang a' nevezett gyülevész mérges nedveség, ekkor noha sokkal nagyobb a' fáj-

dalom, még-is a' fájós ujj természetén szí-
neben, 's állapottyában meg-maradván,
rajta fe-dagadás, fe veresség nem láttzik,
's még-is a' linlödö felette való fájdalma-
tól gyötrettetik éjjel nappal', nagy belső
forróságban vagyon, sőt elméjében-is meg-
bontakozik, 's neha a' nyavalya-is ki-töri.

Orvofoltatván a' köröm-méreg, min-
deneknek előtte azon kelletik lenni, hogy
ezen veszedelmes köröm alatt levő daga-
dás valami úton módon el-öfzoljon: E' vegre
az ujját mártsa és tartsa fokáig meleg vízben,
tudni-illik mentül melegebben el-állíttya
azt; mások kötöztetni javallyák kámforos
égetborral, de ez ha igen erős léend jobb
keves vizet közébe tölteni, vagy a' Bar-
bette nevü szappanos flastrommal, melly
közzé kevés kámfor, és jó-fele Sáfrany
pora kevertetett, úgy itelem ezen vegre
ezek helyibe a' Debretzeni fehér szappan-
is használatos lenne; avagy végy Fok-
hagyma-szagu-füvet, Belend-füvet, főzd-
meg ezeket édes tejben kásává, keverj ezek-
hez egy garasára therjeket, 's kevés jó-fe-
le Sátránt, fél-kötvén annakutánna ezt me-
legen a' fájós ujjra: A' köröm-méreg el-
olzlattatására mások azt-is javallyák, dug-

ja az ollyaténi ujját az ember advas tojásba, vagy valami meg-öletett marhának még meleg testébe, RIVERUS Lázár, ki hajdon a' Montepelli Frantzia Akademiában Doktor, és Profeffor vala, az olly fájos ujjnak matska füleben való dugatását javallya. JUNCKER nevü Hállai Profeffor a' nyers Párló-füvet (Agrimonia) melly elébb öszve törve, 's rósa etzettel meg-áztatva légyen, az olly ujja fel-kötni javallya; Egyéb Tudós Orvosok pedig az Egy-leve-lü füvet eképpen meg-zuzatván fel-kötni hasznosnak lenni írják, de ez füvetske nem könnyen találtatható: inkább kevés Irós vajban kenyér morfalékot pergelni, 's fel-kötni könnyebb lészén. Ezeket ki-vül eleinteu az el-öszlatásra borban főzni 's melegen fatskóba téve az bajos ujjára fel-kötni jók e' következők-is, úgy-mint: A' kék-liliom-tövi, Földi-tök-fü gyökere, Salamon-petséttye-fü gyökere, Isóp, Egér-fark-fü, Fok-hagyma-szagú-fü, Párló-fü, Ruta, Var-fü, Turbolya, és a' neveztetett Bóldog-afszony-füve, mellyet a' régi Magyarok másként Orofzlán-talp-fünek-is hívni szoktak, a' deákok pedig Alchymillának. Ha mind ezekkel az javallott

Szerekkel el nem oszlanék a' köröm-méreg, azt érlelni szükség; vegyenek azért Fehér-liliom tövét, Fehér-málva gyökert, Szék füvet, és Leg magot, egyaránt hozzá vetvén kevés jó Sáíránt. főzetefenek tejbe péppé, mellyet gyakran melegen felkőffenek; ha meg-érvén ki-takad, tisztitassék ki belőlle minden halzontaan nedveség, és annakutánna a' seb gyógyitassék, tudni illik Sályát, és Szalonnát apróra vagdaltván, 's öszve kevervén, köfsék-bé vele a' sebes ujjat, és meg-gyógyúl.

A' mélyebben fekvő mérgeffebb, 's veszedelmeseffebb köröm-méreg nem eaz említett orvvságok által nehezen orvosoltathatik, sőt ennek az meg-érés veszedelmes, hanem többnyire az egész karját a' vállig fel-dagasztja az Embernek; annakokáért hogy ebből nyavalya-törés, és halálos lenne ne következék, minden halasztás nélkül szükség az olly ujját hosszát az Inig egy kéfetskével, mellyet a' Frantziák (Bisturi) néven hívják, fel-vágni, tudni-illik az ujjat mozdító Inak béborítottó hártájáig (ad vaginam tendinis) bé-vágni, és oképpen a' meg-rokedett, 's a' köröm méreg okozó rusnyaságot onnet ki-botsátani ;

ni; ha pedig ez ártalmas nedvesség még-
 is mélyebben fekünné, úgy mint a' tsont,
 és az aztot bé-borítottó érző hártya között
 (inter oss et periosteum) tehát ezt az ér-
 ző hártyát-is a' tsontig bé-kell vágni
 a' nevezett késfetskével, de úgy ám, hogy
 az ujjat mozdító inon oldalast essék a'
 metzés, mivel azon In (tendo seu fle-
 xor digiti) el-vágóduék, és az az Em-
 ber ujjá anuakutánna többé meg-nem moz-
 ditathatnek. A' seb bé-rakatafsék tépett
 fehér ruhátskákkal, mellyeket égetborban,
 vagy tengeri gyánta essentiában (Essentia
 Succini) mártani lehet, bé-gyógyítván ezt
 ennekutánna olly flastrommal, melly közzé
 kevés kámfor kevertetett. A' mi illeti
 azért az közelebb említett tsontot bé-
 foglaló érzékeny hártya alatt (sub perio-
 steo) lévő köröm-mérgét, fel-metzés ál-
 tal késedelem nélkül azon segíteni mi mó-
 don kellefsék, még-is imé bővebben meg-
 írom: tudni-illik; A' fájós ujját egy ke-
 mény desza táblára, vagy más efféle ke-
 mény eszközre tégye a' nyomorgó, olly
 formán, hogy a' sérült ujjá része a' Bor-
 bély ellenibe feküdjék, ennekutánna ő
 általa a' leg-fájóssabb helyen kéffel a' vágás

úgy intéztetik, hogy az egész a' tsondig bé-fszolgáljon, e' meg-lévén a' vágásból valami kevés nedvesség ki-nyomatik. Ha pedig a' dagadt ujjnak közel az Iz mellett szükség fel-vágattatnia, tehát ném az ujj közepén, hanem oldalast kell belé vágni, mivel mint fellyebb emlittém az ujját mozgató Inn (pronator) keresztül vágódnék. Ezen valamellyik vágás pedig, hogy helyessen esett légyen, abból meg-fog tetteni, mivel a' nagy fájdalom az vágás után azon meg-szünik. A' folyó vért nem kelletik meg-állítani, míg magában el-nem áll. Ha a' metezett részből kevés vér folyani találna, inkább a' lábón-is eret kelletik vágni. Utóljára a' febbe száraz tépett ruhátskákat kell dugdosni, avagy egy kis borral, mellyben kevés therjék kevertetett, gyengén meg-ázott tépett ruhátskákat bé-rakhatni, gyengén szoritván a' sebet az kötéffel.

X. Fekély.

Fekélynek mondatik az, midőn az Ember testének valamelly külső részén olyan rosz féle seb támad, mellyből a' vér, és genyetség helyett, szüntelen eves, etető,

etető, bűdös, enyves, zöld, sárga vagy fekete színű rusnya nedveség ki-folydogal, melly az húfos Inakat, és tsontokat-is megemészti, 's hasonló eveségre által változtatya, az honnét a' seb soha bé-nem gyógyulhat, hanem a' testen szélefebben, 's mellyebben el-terjed, és eképpen Tsüvös fekély (ulcus fistulosum) belöle lézen. Nemelly fekély új, nemelly régi; némelly a' testnek csak büre alatt van, másik a' hús, és Inak közzé szinte a' tsontig mélyen bé-hatott, és a' tsontot emészti, 's rothalztya, a' honnét illyenkor bűdös fekete rusnyaság a' fekélyes lyukból ki-foly; Némelly fekély magában támadott, más ismét ragadó nyavalyákkal minémü a' frantzú egyben köttetett, melly fekély neme leg-gyógyú!hatatlanabb, mivel az illy emberek minden tsepp vére tisztétalansággal, és mérges nedveségekkel telve.

Sok-féle okokból eredök a' fekélyek; tudni-illik: a' vénék romlott sós büzhött vóltából; a' rosz vizeknek a' belső tagokban való meg-rekedéséből a' vizi-betegségben; Az kelevényekkel roszszúl való bánásból, 'midön azok az ő ki-fakadások után izoroffan be-köttetnek, vagy tökéletes

letes meg-érések előtt fel-mettzetnek: midőn az új sebek az ő meg-evesedések előtt; vagy meg-evesedéseknek idején (tempore suppurationis) balsamokkal, égettborral, avas szalonnával, hájjal, egyéb-féle sirtak bé-köttetnek; mikoron az eveséget a' sebben hagyák, holott minden napon kétszer is ki-kelle vala azt belölle törteni, eképen tisztán tartván a' sebet; mikoron a' sebek fok ideig érlelő szerekkel érleltetnek, és pároltatnak (fomentantur.) Okoznak kelevényeket továbbá az égések, ütések, és valami mérges etető szereknek testnek bőrére való fel-kötések-is. De a tsúsz, vagy orbántz-is néha gonosz fekélyre változik, mellyről ide alább bővetskébben szóllottam.

Orvoslása a' Fekélyeknek, főképpen ebben áll, hogy azok mint a' sebek először meg-tisztittassanak, míg nem ollyannak látzik a' feneke, mint a' tiszta új seb, ez osztán ruhátskákkal bé-rakatik, ezután pedig utóljára bé-gyógyittassanak. Tisztittatik a' Fekély továbbá a' mikor mikor mind kívül tisztító erejű szerekkel; hozzá látnak, mind pedig a' fekélyes Személy belsőképen vért tisztító, és enyhítő orvosságokkal élend. A' mi annakokáért a' sebben lévő

rusnyaságnak külsőképpen való ki-tisztítatását illeti, igen alkalmas erre a' Szent-László Király-füvének gyökere pora, vagy Farkas-alma fü gyökere, pora, vagy a Süly-fü-gyökere, melly Áron-szakállá fünek avagy Borjú-láb-fünek-is neveztetik, az pora; ennek valamellyikébe egy kevés tiszta tört sót kevervén, 's eképpen a' fekélyt véle hintegetvén, de a' dohány pora-is jó; Ha pedig valami vad, 's taplós hús-is volna a' fekélyben, azt hogy el-veszszes szabad lesz hintegetni, akár fehér gálitz kövel, akár kékkő porral, 's az égető tim-só porával. De még ennél-is rusnyább lévén a' fekély, ekkor már mosni szükség azt e' következőkkel: együvé szedvén Farkas-alma-fü, Süly-fü, Kék-liliom tövit, és Párló-füvet, Fok-hagyma-szagú-füvet, Ürmöt, Tzyprus-fa leveleit (folia Sabinae) mellyek mind öszveséggel vízben főzetteffenek, és ezzel az illetén kivált mély tsövös fekélyek mosatassanak; ezen főtt vízben kevés méz-is töltethetik olyankor, a' mikor a' fekély húsos tagon vagyon, és száraz, de igen nedves, 's eves lévén, olly vízzel mosásák, mellynek egy mezfzelyiben egy kalán óltatlan méz há-

liánytatott. Az illetően mely tsüvös fekélyeknek tisztítására egy igen tudós BERLOSTE nevű Frantzia, ki hajdan Oasz országban táborozó egész Frantzia Hadi seregeknek (Armádának) leg főbb Chirurga vala; igen könnyü Orvosságot talált, és ki nyilatkoztatott az ő könyvében Tab. n. pag. 332. tftdni-illik: a' dió fa virágait vévén nád-mézzel, az az: tsukorral megfőzte vízben; mellyben ruhátskákát mártott, és az villy fekélyekre borítgatta; s' a' tsüvös fekélybe nagy-haszonnal belé is fetskendezte. Meg-jedzeni szükség pedig, ha a' fekély olly tisztátalan léend, hogy mind a' hozzá való nyúlásra, és mind az tette javallott szerekre mint-egy érzékenyeten; ekkor már az égetett gálitz követ, s' égett timővel, és kékkövel orvoslani kellnek. A' frantzós fekélyek, mellyek taknyos, és enyves rusnyasággal rákvák, leg-jobb őket veres markoriummál tisztítani, de nem annak réájok való hintése által, hanem Irat készitvén belőle, az-az: kevés Irós vajban kevervén azt fel-kell kenni; elég pedig egy garasára egy jó tele kalán Irós vajba. A' lábon lévő fekélyt semmiféle sarral, se olajjal ne kend-sen', hanem

a' fellyebb elől-számlált gyenge tisztító szerekkel, és amaz javallott vizzel, melly oltatlan mészről le-izüretett, mely közé kevés Myrrhát, és tengeri gyánta porát keverni hasznos lesz; ezekhez javallom, a' fekélyes lábú ember feküdjék, 's ne járjon, ne álljon lábára, se lába-szárát le-lógva ne tartsa, se fokát azt ne mozgassa.

A' belsőképpen való orvoslást mi illeti; a' fekélyek tisztulása alatt a' beteg kis purgációval néha éljen, vévén-(tő)reggelenként minden negyed napon fél könting salaport, vagy ennyi rabarbarumot, a' tsupa-favó-is jó: de még olyankor ne éljen purgációval, midőn a' fekély tisztító szerekkel (cum digestivis,) orvosoltatik, hanem minekutánna tisztulni kezd vén még-is csak evesedik, 's nedvesedik. Ezek után vérét tisztítsa főtt vizeknek boszszas itala által, tüntessék az mindgyártó eköl-számlálható füvekből 's gyökerekből egyet, vagy többet apróra vagdolván, 's ebből egy fél marékra-féröt két ittze vizben meg-forralván, és ebből mindennapon reggel éhomra fél mészélyt meg-iván melegén és estve tájon-is onnyit; a' szerek pedig im ezek: Bába-üre-fü-gyökere Szent-Lörintz-

rintz gyökere, Örvény-gyökér, Széles-lapú gyökere, Süly-fü-gyökere, Kalap-fü gyökere, Kattang-kóró-gyökere, Szártsa gyökér, Artifolia, az-az: Téjfü-gyökere, (Scorzonera) Oroszlány-fog-gyökere, Kína-gyökér, Édes-gyökér, Köris-fa-forgáttsa, Fenyő-fa-forgáttsa, Uti-fü, Fok-hagyma-szagu-fü, Var fü, Turbolya, Ördög-harapta-fü, Nagyobb Golya-orru-fü, Kánya-fü, és ennek magvatskái, Föld-füfü-fü, Derétze-fü (Beccabunga,) Palatzk-fü (Thlaspi) kissébb Ezer-jó-fü, Kalán-levelü-fü, Pénz-levelü-fü, nagyobb Fetske-fü: vagy pedig Farkas-alma fü-leveleit, Zanitzor-füvet, Körtvély-fa-levelü-füvet, Verónikát, Földi-borostyánt, Mezei szászför-szép-füvet, Hegyes-tsipkézett keskenylevelü-füvet, Torok-füvet, az-az: Szilvalevelü-füvet, melly a' Gyék-fü, (herba Prunellae) egyaránt vénvén, törd-meg mosárban, tölts bort reájok, és nyomd-ki a' levelet belölök, melly tiszta edényben tartásék, hogy a' fekélyes Ember gyakran napjában egy egy kalánra valót belöle megihassék. A' fekélyt tisztulása mellett Betónika flastrommal-bé-borítsák, a' kerületit pedig kámforozott diachilum flastrommal bé-kössék: meg-tisztulván, a' bé-gyógyit-

gyittáfa utóljára Balamommal, Szurk-füvel, Száraz-füvel, (Conyza) Tsengü-füvel, Aranyos Itáp-füvel, mellyek égett-borban áztattak, és eképpen fel-köttettek véghez vitethetik.

Utóljára mind ezekhez az Olvasó' javára tödálékül e' következő hasznos tanáts-adással lenni akarok, tudni illik: 1.) A' fekélyes ember tsendesen tartsa magát, kevés, de jól meg-főtt ételt egyék, távoztassa a' savanyu és húsból való éledeleket, és bor helyett-is csak tiszta vizet igyék. 2.) Senki fekélyeit sejér markóriummal ne kennye, mivel e' nagy méreg a' febből az erekbe szivattatván, 's az vérrrel így közöltetvén halált könnyen okoz, mint ezt egy DEGNER tanult Ember-is tapasztalta, és örök emlékezetben hagyta illy szókkal: *Relatio de casu singulari, quo per Mercurium sublimatum in emplastro applicatum mors inducfa fuit. De a' maszlag-is szinte illy ártalmas gonosz eszköz.* 3.) Nem jó az fekélyekre kenni, kivált mellyek inas és mirigyos helyen vagynak, azokat az irokat, mellyeknek nevek *unguentum Aegyptiacum, unguentum Apostolorum*; mert ezek a' fekélyeket még rusnyáb-

nyábbakká tévzik. 4.) Jegyezze-meg ezt kivált az Olvasó: az olyan Afzfszonyok' régi fekélyeit soha ne igyekezzék begyógyítani, kiknek hó-szám folyások nintsen, 's régen el-állott, mivel utánna egyéb veszedelmes állapotok következni szoktanak.

A' mi a' Tsúsz vagy Orbántzból következő fekélyt illeti, erről ezt jedzem-meg: hogy ez-is ugyan nem a' leg-veszedelmesebb fekélyek között való, mindazonáltal olly hatható, melly szerint a' körülötte való részeket nem csak, de az alatta-valókat-is rontsolja 's meg-emészti. Az Orbántzban jelen lévő fekély pedig megismértethetik innét, ha belőle bűdös nedveség folyik; ha rajta lyukatskák, mint meg-annyi apró kelevények támadnak, melyek nehezen gyógyúlnak, ha gyógyulnak-is, de ismét hamar ki-újúlnak; idővel mélyen be-hatnak, viszketnek, fájnak, 's mintegy égetnek, bőr-szint daganat lévén az verhenyeges színü, imitt-amott ké-kellő foltokkal látfszató. Okoztatik ez olyankor, a' mikor az Orbántz tsupa kánforral kötöztetik, vagy midön azt vízzel és siros szerrel áztatják 's kötözik. Ezen fekély úgy tisztittatik, ha ollyan sa-olajjal ke-

kenik, melly előre tüzös téglára töltetett, 's ismét arról le-szűrődött; ez-után hogy a' meg-romlott rész el-váljék, kenettség az tojás' sárgájával, melly közzé sárga olvasztott viasz öntetett; továbbá tisztítás a' fekély olly égett-borral, mellyben meleg helyen myrrha, temjén és tengeri gyánta áztatott; az fekély^a kerületire kámforos flastrom tételék, minémü az *Emplastrum Diapalmae camforatum*. Belsőképpen a' fellyebb javallott orvosi eszközökkel pedig szorgalmatoson éljen a' sínlődözö szemely. Utóljára a' meg-tisztult fekély begyógyításék, myrrha-essentiával, és azazal a' flastrommal, mellynek a' Patikákban *Emplastrum sgypticum crollii* a' neve.

XI. Fene.

Két-féle a' Fene: az egyik meleg fene (Gangræna); a' másik Hideg-fene (Sphacælus). Az elsőben még a' tagnak érzékenysége fenn van; a' másokban a' tag minden érzékenységtől meg-fosztatott: az meleg fene az se el-oszlani, se meg-evesedni nem akaró daganatot követi; a' meleg fenés ismét követni szokta a' hideg fene.

Jelei a' meleg, az-az: eleinten támadó fenének ezek: A' tagnak daganatja nevelkedik, keményül, veresül, felette fájdalmas, és mintegy belől égető, utóljára pedig fénylő és feketébb színre, vagy fe-tét kék színre által-változik. De ha a' fájdalom enyhülni kezd, a' dagadás heves-sége szünik, a' beteg' vizelleti nyersen mé-gyen-el, szomjúhozni kezd, és erejében fogyatkozni; a' daganatja tarjakosodik és puhul, és azon kívül hólyagotskák fakad-nak rajta, mellyekből fekete vagy sárga eves bűdös nedveség folydogal, ezek je-lei a' kezdődő hideg fenének; és ezek mi-nekutánna a' tsontig el-hatnak, el-amyira, hogy az húsos inak-is rothadásra jutnak, a' sinlő tag meg-feketedik, meg-hül, és tellyeséggel érezhetetlen: ekkor már va-lósággal jelen vagyon a' tellyes hideg fene.

Okai mind két fene nemének 1.) Mi-dön a' tsont' törése jól helyre nem téte-tik, támad daganat a' belső tsont mellett való részekről, az holott-is osztán a' fe-ne kezdetit venni szokta; ekkor kövér, izmos lévén a' sinlődő személy, hogy ben-ne fenének kezdeti légyen, tsak az jelen lévő fájdalmakból és forró hideg-lelésből

esmértethetik meg, kivált a' lába-szárán és
tzombján, mellyeken tsak utóljára kívül-
ről a' daganat pirofodni kezd. 2.) Az
erötelen vén emberek-is hamar fenések lész-
nek, kivált ha hosszúzas betegségben fe-
kűsznek, 's ez mellett egészségtelen elede-
lekkel élnek, 's hideg helyekben laknak;
úgy mint kiknek lábok' ujján egy kis kele-
fetske támadván, az azonnal meg-kékül es
fenére változván a' lábon fel-fele el-hat.
3.) A' hideg meg-vette tagok-is fenére vál-
toznak, mellyek elsőben fejerellökke lesz-
nek, ezután meg-veresednek, és vízfketni
kezdenek; melly fagyott tagok ha hirtelen
melegittetnek meg-feketülnek, 's így való-
sággal hideg fenere által-változnak. 4.)
A' sós vérü, az-az: scorbuticus emberek-
is a' fenére hajlandók. 5.) A' mérges ki-
gyó' harapása után-is következik fene. 6.)
Midön valamelly érző ér (nervus) el-vágó-
dik, ezt-is követi a' fene, nem külömben
a' hát-geréntznek törését-is, mert ez ol-
lyankor belölről hamar rothadni kezd, és
így a' halált fietteteli, noha illyenkor fájda-
lom nélkül vagyon az olly beteg. 7.) Mi-
dön valamelly tag kötés által igen meg-
szorittatik, hogy abban a' vér meg-reked.

8.) A' tetinek nagy meg-egését is fene követi. 9.) A' sérvétes személyek-is fenére hajlandok. 10.) Esés vagy ütés után az inak közt gyült és rothadásra jutott vér szintúgy a' körülötte lévő tagokban lenét gerjeszt. 11.) A' szél-ütött tagot-is néha fene követi. Ezekből ki-tettzik, hogy a' belső okokból eredő, 's belölről kezdődő fene leg-veszedelmesebb. De az vég-bélben való süly ha idején nem orvosoltatik, fenésé léfzen, mint azt szemeimmel itt Debretzenben láttam egy közép idejü ferjfiában, ki illy forma állapotját haláláig tirkolta vala.

Az Orvoslást mi illeti: fiatal levén a' személy és bőv vérü, a' nyelve-is száraz 's heves, tehát a' meleg fene' kezdetin elsőben-is rajta eret szükség vágatni, és laxalia magát, ezután iván egy fél megszely meg-szürt savót, mellybe először fél löt Senna levél fött, Igyék pedig fött vizet rutáról, sallyáról, verónikáról és fokhagyma-füröl, küfőbb ezer-jó-füröl, levenduláról és sóskáról, ezeknek valamellyikéhez artifiola, az-az: scorzonera vagy kattang-kóró gyökeret-is tévén, és gyenge 's kevés fött eledellel élven: külsöképpen melegen kötöfőenek-fel rothadást akadályoz-

tató apróra vagdalt, 's borban vagy etzetes vízben főtt füvek, minémü az Istenfa-fü, a' Pápa-fü, üröm, ruta, fokhagyma szagu fü, kifibb ezer-jó-fü, Sállya, Madra-fü, Méh-fü, Menta, Szurok-fü, Kakuk-fü; de kivált ama' nagy hírü febeket gyógyító HILDANUS azt a' füvet javallya, melly neveztetik *Heperis allium redolens Tournefortii*, láfs erről a' fok-hagyma szagu fűről bővebben az én Magyar Füves Könyvemben. Ha pedig a' fene kezd mélyebben be-felé menni, már ekkor borban vagy etzetben az mondott füveket főzzék-hozzá, vetvén kevés Salmiakot (ial ammoniacum) és salétromot, mellyel gyakran melegen a' romlott tagot párolni szükseg. És minekutánna a' fenében az evesedett részek kemény héjas matériával (crusta dura) bé-borittatnak, az etzetben vagy égett-borban aloést és mirrhát lehet áztatni, 's ezzel a' fenés részt melegen kötözni, hogy eképpen a' rothadt részek az alatta lévő egészségesebbektől el-választassanak; de terebintinával és balsamommal nem jó bántani eztet, a' crustát nem-is tanátsos fel-metzeni. Midön pedig a' húsos inak közze vette magát a' fene, úgymint a' karon a'

biceps musculus közze; az hason a' *Rectus abdominis* közzé; a' tzombon a' *Fasciata* alá; tehát ezeknek közheiyeit késsel el-választani kelletik, hogy ekeppen a' köztök lévő tenes részek ki-vetetődhesenek, vigyázzván mindazonáltal, hogy a' mondott húfos inak közt lévő vastag vér-erek meg ne sérteszenek a' késsel; ekkor már a' crustát is el-vágván az inak közzé érlelő szert kell tenni, hogy a' tenés rész el-válják, ha büdös leénd, meleg myrhás etzettel ázott gyenge tépéseket kell az inak közzé helyheztetni. El-mulása a' tenének megtetszik, mikor a' kemény hájas rész (*crusta dura*) alább száll és sugorodni kezd, a' daganat veresül, és sárga materia benne öszve gyül; ekkor ismét a' crustát meg-lehet vágni, 's a' sebbe bele irakat ru'átskákra kenve dugdosni, mellyek által a' seb materiádzék és tisztúljék, erre a' végre pedig alkalmas az *unguentum Aegyptiacum*, vagy az *unguentum felix Würtzii*, mellyből valamelyikből a' *Basilicum* nevü ir közzé keverni kelletik. De ha a' orusta magában mozdulni kezd, tsak egy tojás' sárgáiával, mellyben mézet 's terebintinát keveset kevertél, küsd azt, és el-válik, vagy forró tej-

téjjel öntött lisztet-is fel-köthetni, el-válván az, mint mondam, a' febet Basilicum irral kötözni kell hogy tisztúljon. Az vénseg 's erőtlenység miatt támadván a' fene, ekkor az ér-vágást 's purgatiót el-kell távoztatni; egyék az olly ember fűszerfámozott főtt ételeket, és igyek tiszta ó bort keveset étel közben, belsőképpen pedig napjában négy ízben fél könting kina port egyék-meg, és hatználui fog, a' mint ezet ez illy állapotban ezen végre igen hasznosnak tapasztalta az Anglus és a' Frantzia Nemzet-is; lehet pedig ez port alkermes közzé keverni, 's úgy le-nyelni. A' hideg meg-vette tagokat, hogy fenére ne váljanak, soha meleg vízben ne tégye senki, hanem inkább dugja azokat hóba, vagy hideg vízbe, ha osztán fel-fagyának, poiztóval gyengén dörgölni jó szokot, adván ezen fagyott tagu személynek meleg bort vagy meleg sert inni, mellyben valami fűszerfám' pora kevertetett, minémü a' Fa-héj, Szeg-fü, Bors 's a' t. ezután végyen-hé izzasztót, úgymint egy két garasára therjeket borba el-olvasztva, jó a' Bodza-liktáriom-is, vagy a' Patikában találató *Diascordium Frasicatorii* nevü liktáriom,

ezek után ágyban szükség bé-takaródzva tsendelen feküdni: minthogy pedig a' fagyott tag jövő esztendőkre ismét a' hideget meg-sinleni szokta, javallom előre kenettség az répa-olajjal, mellybe kevés terebintina kevertetett, 's köfsé-bé ruhával; az olajt kék pappirosra kenni is lehet 's úgy a' tagra tenni. A' fagyos kerék-répa fel-kötöztetése is hasznos, és valóban jó eszköz ezen végre, nem csak azért, hogy amaz felette hideg Országban Svécziában az emberek ezen fagyos répával dör-sölik-meg orrokat, minekel tte házaikból a' kegyetlen fagyoló hidegre ki-mennének. Az tagoknak erős kötések és szorítások által azokban okoztatott meleg fene gyógyittatik, ha azok oszlató és enyhítő irral kenettetnek, minémű a' nevezett Fejér ir, és az *unguentum de Stirace*; ha pedig hideg fene követi; nem szükség azért a' tagot el-vágni, mert magában-is a' fenés tag a' még ép résztül vagy testül el-válik. Az égett tagok kenetteffenek fejér lilium-olajjal, vagy sa-olajjal, tojás' fejerivel, vagy uj len-mag olajjal, mellyekbe kevés kámfor kevertethetik; az Bodza-sa zöld heja tejba főzve 's fel-kenve igen hasznos. Meg

eddig a' kezderben lévő, az-az: meleg fenéről 's ennek orvoslásáról lévén a' szó, láffuk már a' jelen-lévő hideg fenével elborítottott taggal mi módon kellefsék banni, nem hogy az meg-építtethesék, melly már ekkor lehetetlen dolog, hanem hogy az ép 's egészséges tag minémü móddal megöriztethesék, hogy az-is az hideg fenétől el-ne foglaltasék. E' végre a' hideg fene és egészséges tag közt lévő rész apró vágások fokkal lebesittesék, az-az: scarificáltasék a' Borbély által, úgy hogy az apró vágások mélyetsken essenek, melly apró sebetskékből minek-utánna feketellő vér ki-folyánd, azokat ki-kell mosni kevés meleg borral; ennekutánna hogy a' meg-hólt fene rész az élő tagtól el-válják, az vagdalt helybe dugattasék 's kenettesék az nevezett *unguentum aegyptiacum*, 's ha el-válik a' rothadt hús az egészségestől, ollóval tehát egészen le-kell azt vágni, ennek helye töltetesék-be rósa-mézzel, mellyben kevés égett-bor töltetett és myrrha, vagy aloës pora kevertetett, jó amazok helyett ezen végre az rósa-méz közzé keverni a' következő füvek porát-is: minémü a' sejér-üröm, kissébb ezer-jó-fü, fok-hagyma-szagu-fü,

Pápa-fű, Farkas-alma-füve 's gyökere, és Szent László Király' füve' 's gyökere' porai. Utóljára az hideg fene körül lévő élő, de dagadozott testet, hogy az a' többivel együtt a' fenétől el-ne foglakassék, őrizni szüntelen meg-ujjított kötésekkel 's pároltatáfokkal, melly végre leg-alkalmatofabb kámforos égett borba mártott ruhátskákkal aztot bé-borítani, vagy végy fél marék Gallest, Tormatilla-fü-gyökeret, Tekert gyökerü fünek (melly tókban terem) a' gyökerét (Bistorta) és nagyobb fekete Nadály-tövet, egyikből annyit, mint a' másikkól, ezeket főzzék-meg borban, vagy bor-etzetben pépre, 's úgy köfsék fel melegen az még ép és fenés tag közt lévő dagadt testre. Belsőképpen gyenge izzasztóval, minémü az égett szarvas szarva, élni kelletik, nem külömben az fellyebb említett rothadást el-hárító füvekből való vizitallal is; és eképpen e' négy romlás miatt veszedelemben forgó élet több napokig feun tartathatik.

XII. *Mirigy.*

Itt nem az természeti lágy apró mirigyekről, hanem a' fel-dagadt 's meg-keményedett mirigyekről lévén a' beszéd: tudva légyen azért, hogy ez olly daganatnak a' neme, melly kemény, fájdalom nélkül és érzékenység nélkül való fejér színű dagadás, melly-is az emberi testnek mindenemű részén, úgymint a' nyakán, nyelvén, ajakán, hónya alatt, emlökben, ágyékban, 's egyebütt valaholott a' bőr alatt apró lágy mirigyek (glandulæ) vagynak, támadható; sőt a' testnek belső részeiben-is, úgymint az májban, tüdőben, lépben, vesékben, fodor-hájban, és az méhben-is.

Okoztatik a' testben lévő nedveségeknek meg-sűrűdéséből, midön valami véres daganat igen száraztó és hivesítő eszközökkel köttetik; midön az meg-érlelésre hajlandó sebeknek 's keléseknek lyúkai begyógyittatnak. Az emlökben többnyire illy kemény mirigyek nevelkednek az ezekben meg-gyült fok téjnek meg-rekedése miatt, melly meg-történik a' Dajkákon a' szoptatásnak elein, és midön a' gyermek a' tetszől el-választatik; támadnak illy kemény

mény mirigyek azokban-is, kiknek aranyerek vagy hószámok meg-rekedett, úgy szintén a' májnak 's lepnek meg-rekejeje 's dagadása szül efféle kemény mirigyeket. A' gyermekekben-is efféle keménységek nevelkednek, ha ők igen sós, savanyu és kemény eledelkkel (minémü a' bab, a' káposzta, a' száraz kenyér és kemény fajt) tápláltatnak. Midön koros emberek 's gyermekek olly ételeket esznek, mellyek rezes 's meg-nem ónozott edényekben főzettek; 's kik savanyu borral és ferrel élnek; az dologtalanok és szüntelen való szomorkodásba levök, a' honnét nem tsuda, hogy Ispotályokban és Klastromokban gyakran e' mirigyos daganatok uralkodnak. Meg-jegyzésre méltó pedig, hogy azon egy nemü mirigy tsupán a' helynek különböző volta miatt a' másiknál mérgefebb és veszedelmesebb lenni szokott; p. o. az emlökbeu és a' nyelven támadott mirigy, mivel az ezen helyekbeu 's részekben ezeknek puhasága miatt hamar rák sülyre átalváltozik. Az egyéb részeken lévő mirigy nem annyira gonosz, hanem ha igen nagyra nevelkedik, 's eképpen némelly alatta lévő tagot el-száradásra juttatja 's érzé-

keny-

kenytelenné teszi. Hogy annak-okáért az efféle mirigy mérges természetűve ne legyen, vigyázni szükség, hogy ez meg-ne kenettesek, femminémü lágyító, etető, tsipös természetű, olajos 's avas eszközzel; kivált a' tsetsben kinek mirigye vagon, a' karját fokot ne mozgassa, 's holmi dolgozásokkal ne fárasztza. Ezenkívül a' mirigyos ember erőssen fűszerfázmozott és sózott ételektől, 's erős bor 's pályinka italoktól örizkedjék, nem különben a' bujaságot-is távoztassa, mert különben életit rövidíteni fogja. Ezen kívül ártalmas a' mirigyot dörgölni 's kötésekkel szorítani.

A' melly mirigy annakokáért nem régi, nem igen neki keményült, 's nem-is darabos, és az kerületi fel-nem dagadozott, 's nem fájdalmas, hanem ide 's amoda mozgatható; és a' mirigyos Személy-is egyébként egészséges, az illyen mirigy mondom gyógyítható. Evégre olly orvosságot rakjanak reá, melly kevésé lágyítsa, oszofzlassa, 's rothadástól óltalmazza, minémü a' neveztetett fiastromok, ugy-mint: Emplastrum Diachylum simplex et compositum, Empl. malacticum, Empl. Diaphoreticum mynsichtii, Ismét minémüek a' Gummák;

mák; ugy-mint: gummi Galbanum, Sagupenum et Gummi Opanax, mellyek tő és székivel öszve kevertetvén a' mirigyre fel-köttethetnek, minekutánna ez mondott szerek valami Irhára, vagy gyenge ruhára először meg-melegitettvén fel-kenetettek. Bóldog emlékeztü Baro van SWIETEN, ki Felséges Afzszonyunknak MARIA THERÉZIA KIRÁLYNÉ Afzszonynak Udvari Első Orvossa nem rég vala, azt javallya az ő Commentáriusában, hogy mnek-előtte ezen nevezett flastromok, 's gummák a' mirigyre (ad scirrhuni) fel-köttetnek, arra előre meleg viznek gőzít, vagy páráját hotsáfsák; ugyan ezen nevezett nagy Ember az Veleutzei Szappannak fel-köttetését-is javallya; Egy GORTER nevü tudós Ember-is ugyan jeles útat, 's módot mutatott az Mirigyeknek aut per resolutionem, aut per ablationem, aut per palliationem lehető curációjáról: mind ezen mondott szerek közzé pedig kevés kámfor-is kevertethetik; az efféle kötesék fölibe ismét jó szagu 's oszlató, és lágyított füvekkel meg-töltetett meleg fatskótskák, vagy párnátskák rakattathatnak: De a' nem igen régen támadt mirigyre öszve zúzott,

nyers

nyers Bőrök leveleit is jó fel kötni vagy figét-is hasznos reá tenni, de ezt lábasban, vagy serpenyőben meg kell először kevéssé pergelgetni, tudni-illik a' figét, hogy a' bőv nedveség belőle ki takarodgyék; A' meleg etzet gözre-is jó tartani a' mirigyet, előre az efféle etzetben meg-tüzesített követeskét hányván; lehet vékony lapos ólmot-is, melly eleven-kénesövel meg-kenetetett reá kötni. Ha már utóljára ezen efel-számlált orvoslások semmit nem használának, és a' scirrhus benignus, az-az: rák-súlyre még nem hajlott, tehát ennek egészen való ki-vágat-tatásához lehet fogni, vigyázzván mindazonáltal, hogy ha a' mirigy gyökere mély léend, ne valmi érző In (Nervus) vagy nagyobb ér véle együtt el-ne vágattassék; de átallyába nem-is tanátsos az olly keményedett mirigyet, az-az: scirrhust ki vágni akkor, a' mikor az mellyen meggyökeredzett, 's az alatta lévő tagokhoz szorosan hozzá nőtt; Akkor fe tanátsost, mikor az emberi test belső részeinek, 's nedveségeinek romlott vóltából eredett, és a' mirigyos Személy ha koros, 's beteges; és ha a' mirigyos emlő annyira meg-

romlott már, hogy az Afzszony Ember hónalja is megdagadozott. De ha az kivágatás, az-az: *exstirpatio* meg-lehet (lehet-is pedig, ha a' mirigy semmi móddal nem lágyúl, se nem oszlik,) tehát ehhez kell fogni eképpen: A' kemény mirigynek közepén egy kereszt vágást kell tenni, tudni-illik, hogy ez a' keménységet beborítottó hártyaig érjen; ez meg-lévén a külső bőr a' metzés körül félre hajtatik és az keménység az ember ujjaival eképpen az ő hártájából gyökereftől ki-huzatik, 's hártájával együtt el-vettetik. Némellyek egy fonált a' kés oldalán az tövel által húznak a' mirigyen, 's evel a' mirigyét ki huzogattyák; mások pedig avval a' fogóval húzzák-ki, melyet *HELVETIUS* az ő könyvének 153-dik levelében le-rajzolt, melly nem-is olly rettentő apparatusból álló, mint a' melyet egy *BIDLO* nevű tudos ki-gondolt, 's le-rajzolt az ő könyvének 160-dik levelében: de mindneknél jobb 's alkalmatosabb a' fellyebb mondott ujjakkal való ki-húzás, mint ama nevezetes febek orvosa *PLATNER*-is eképpen itél in *Institutionibus Chirurgiae* §. 268. Kivettotvén eképpen a' Mirigy, a' helyét szá-

raz gyenge ruhákkal bé-kell tölteni, 's egyéb szükséges kötelekkel bé-kötni, a' ki-folyó vért, hancmha felette bőv, és fokáig tartó, hirtelen meg-ne állítsa valaki. Ki-nem vétethetvén a' mirigy hárttyája, azt öszve kell metélgetni, meg-hintvén azt etető porral, minémü a' timsó 's a' t. Meg-kell pedig jedzeni, hogy ha a' kemény mirigy széles léend, tehát a' kereszt vá-gás után nem szükség a' bőrt félre hajta-ni, mivel így nagy fájdalom okoztatnék, hanem a' mirigy hárttyájával együtt egész-len ki-huzattassék; egészen mondom pe-dig hárttyástól, 's gyökereftől, mert ha ezek a' testbéli maradnak, a' mirigy ismét ujjalag nevelkedést veszen.

Utóljára jelentem: A' mirigyos Sze-mély mindennemü savanyú, és sós elede-leket távoztasson, nem különben az éget-tor, és Pályinka italt-is: erős purgátió-kat se vegyen-bé, se olly Orvosságokat, mellyek hevítő természettel birnak; igyek inkább gyakran olly főtt vizet, melly két vagy három-féle gyökerekről főzetett; úgy-mint: Lórom lapu gyökereftől; Kattang-kóró, Peije-fü, és Szeles-lapu-töviről: Eképpen tselekedvén, az kemény mirigy

nagyobb nevelkedésre nem csak nem mehet, sőt inkább napról napra puhulásra, s el-ozlásra fog változni.

XIII. Rák.

Az Rák, vagy Rák-súly nem egyéb, hanem a' kemény mirigynek kivürol, avagy belölröl hozzája járult okok által lett olly meg-váltózása, melly szerint az belöl meg-rothadván, és meg-fenesedvén, magát, és az körülette lévő egészséges részeket az ö csipös, etető, mérges erejével egészen meg-emészti. Ráknak pedig azért mondatik, mivel a' daganaton a' fel-fuvódott kék színü erek rendel úgy állani láttattnak, mint szintén az eleven ráknak az ö kiterjedett fekete lábai. A' rák ismét kétféle, vagy el-rejtett, az-az: még ki-nem fakadott, vagy nyiván való, az-az: eleven rák, melly ki-fakadásra jutott, s mellynek sebjéböl, utálatos pöshadtt külömbféle színü bűdös nedveség szüntelenül foly, és szivárog. E' gonosz rák-súly minden tagokon támadható, ugy-mint az Ember lapotzkáján, hóna-alján, orrán, ajakán, ágyékán, nyelvén-is a' miuémürol RUISCIUS nevü tudós az ö könyvének 70-dik le-

levelében emlékeznek; de kiváltképpen az Afzszonyoknak dagadozott mirigyos melyeikben, és méhekben valamint szinte a' Férfiaknak ajakain-is mirigyos daganatok hamarébb rák-súlyre által szoktak változni.

Jelei a' rákra által változni kezdő kemény mirigynek im' ezek: A' mirigy kezd fájni, és vízketni, melly fájdalom napról napra nevelkedik el-annyira, hogy utóljára el-szenvehetetlenné lesz; ez idő alatt a' daganatnak külső formája meg-darabosodik, és külső színe veres, kék, 's fekete színűvé lesz, és a' kék színű fel-peffedett erek a' mirigy körül rák-lába módgyára mint-egy meg-hajlanak, végtére pedig a' rák-súlyös mirigy meg-fakad, és a' rothadt bűdös nedveség belőle ki-soly, a' daganata kerületi verhenyeges lévén, maga ismét kék színű: Ekkoron már az Ember éjjel nappal a' nagy fájdalomtól gyötörtetik, ki miatt a' hideg-is ki-leli, és egésztelte el-szárad, 's a' fokszori el-ájulás közben meg-hal.

Okoztatik a' mirigynek rák-súlyös léte külső, 's belső dolgoktól: tudni-illik: Midőn az Mirigyos Személy erős részegítő

italokkal, és fü-szerfzamos, 's igen sós eledelokkal él, 's egyéb rosz Indulatoknak helyt ad; ha a' mirigyest tagot sokat mozgattya, sőt magát-is a' mirigyest faggattya, kötésekkel nagyon szorittya, 's dörgöli; ha erős tsipös, siros 's avas szerekkel kötözi, vagy vízzel, égetborral azt nedvesitti. Intettnek itt az olly Afzszonyok, kiknek mirigyest a' tsetsek, hogy az affelöl lévő kezekeet nehéz dologgal ne fárasztzák, se egyébkent-is sokat ne mozgassák, mivel eképpen mirigyest melyek könnyen rák-súlyötsé léfzen.

Gyógyittását az Ráknak mi illeti. Az el-rejtett rákott jobb femmi-féle, kivált erős szerekkel, ne háborgassák, és így sok esztendőig el-lehet az illy mérges mirigyest hordozni, mint Doktor TULPIUS az ö Obsevatioiban pag. 88. egy Személyrül emlékezik, melly ötven esztendeig a' rákot békével magában hordozta vala. Ha pedig az olly Személy, mellyben el-rejtett Rák nagyon, magát orvosolni akarja, néha néha egy kis gyenge laxatívát vegyen-bé: tudni-illik vévén fél megszely aszszu szilva lever, hánnyon belé Fekete hunyor gyökeret, és Rabarbara gyökért, mindenikből egy

kön-

köntinget, Angyal-édes gyökeret fél lötöt, Arany-fonal-tüvet, és Föld-füti füvet fél fél maréknit, főzze-meg ezeket, 's szürje-le róllok a' levét, 's igya-meg éhomra: napjában kétszer, usonnakor, és estve vegyen-bé egy rész port: vévén rák-szem port, tengeri gyáuta port, tiszta Salétrom port, Gyöngy-ház port, mindenikből egy köntinget, ezeket öszve kevervén, tizenkét egyenlő részekre kell osztani, 's úgy mint mondám bé-venni: ha böv vérü Ifjú a' Személy, eret vágasson magán akkor tájon, midön nap, és éj egy kezd lenni, (id est circa æquinoctium Vernale et autumnale;) kívül lehet reá rakni olly gyenge ruhát, melly tsak kevésé kámtoros égettborral meg-nedvesítettett. Az nyilván való, az-az: ki-fakadott Rák Orvosoltásék eképpen: *Tisztittásék* az, rakván a' Rák-súlyös lyúkakra olly ruhákat, mellyek nedvesítetttek tojás olajjal, mellyben kevés téglá olaj kevertetett, jó a' zöld dohány ki-nyomott nyers leve-is ezen végre: Az több tagoknak a' Rák-súly miatt való továbbbi romlása *bátráltásék*: E' végre áztassanak, 's kentessenek olly tojás fehérivel, mellyben myrrha'pora kevertetett, és

kevés aloës pora; illy végre alkalmazatos-is az *Essentia succini et Essentia Myrrhæ* line alcali parata, mellyben egy két tsepp therpentina olajt-is keverhetni, és egy-néhány tsepp Fa-héj olajt. Az több nedveségek oda gyülésének ellent tételsék: e' végre a' ki-fakadt Rák kerületi gyengéu pároltásék sáfrányozot kámforos égetborral Végre bé-gyógyittásék a' közelebb nevezett Essentiakkal. Belsőképpen azon módon orvosoltathatik e' nyilván való Rák, mint szinte az el-rejtett vagy titkos Rák alatt mondottam, és itt kiváltképpen az ugyan ott, tudni-illik az el-rejtett rák alatt javallott porok különösön használatosok. Az ki-fakadott rák ellen, annak el-veztésére három-féle füvet igen ditsérnek a' regi bölts emberek; Az egyik a' Holdruta neme id eñ *Lunaria racemosa* seu *botrytis Carrichteri*. A' másik az Eb-szölő-fü, mellyet *GALENUS* Doktor ditsér. A' Harmadik Bogáts-kóró neme; *Carduus tomentosus* seu *Acanthium* vel *Onopordon*; Németül *Vegedistel*; melly utolsó fűről *BORELLUS* azt írja, hogy kivált az orron, 's ajakon támadott rákot el-vezti; lehet pedig a' nevezett füvekről inni, és vélek a' rákot

kot kötözni, es párlani, söt az nevezett
 nyers Bogáts-kóró ki-nyomott nyers levé-
 vel a' ki-lakadott rákot az ábrázaton mofog-
 gatni. Egyébként a' rák-súlynek tisztittá-
 sára 's vesztésere Felsőges Udvarunk Ta-
 nátsolfa *Med. Doct. Henr. CRANTZ* Ur, az
 ólom Balsamomot javallja *Mater. Med. Tom.*
III. p. 85. tudni-illik az ólom-tzukur tere-
 bintina közzé, vagy egyéb jó szagu olaj-
 ba kevertetik, 's evvel az eves rák ke-
 netik.

A' mi illeti a' ráknak ki-irtás által va-
 ló orvofoltatását, közönségesen arra kell
 vigyázni, hogy a' melly rák-súlyös mirigy
 fellyül keskeny lévén, tsak bé-felé széle-
 sen ki-terjedő, tehát azt ki-lehet vágni, de
 ha ellenkező-képpen vagyon a' dolog, te-
 hát a' ki-vágása nem javalltatható. Mint-
 hogy pedig leg-inkább az Afzfzonyok' tse-
 tsében az illyen rák támadni szokott, ez-
 ért metzés által lehető orvoslásáról itt
 leg-inkább beszélni kívánok; tudni-illik:
 ha a' rák-súly a' bőr alatt van, és a' miri-
 gyes daganat kemény, 's ide 's tova moz-
 ditható, tehát az ő hártájával együtt gyö-
 kereftől ki-vágattathatik, ha mindjárt a' bőr-
 nek külső szine meg-változott-is, tsak hogy

a' rák alól az ő gyökereinél meg-mozduló legyek, és ha a' bőr-is miatta meg-vefzettnek találtnak, azt-is ollóval vagy egyéb-bel az egészségesebb résztől el-vágni szükség: és a' mikor az egész tsetset a' rák-súly el-foglalta, azt a' romlott tsetst egészen el-kell vágatni; sőt ha az alatta fekvő mozgató húsos in (musculus pectoralis) a' rák által meg-vefzett, ezt az inat-is a' tsetst:sej együtt ki-vágni szükség, külömben a' mely-tsonot-is meg-emészti a' rák. A' mettzést azért úgy szükség tenni, hogy a' mettzésben a' kés' éli alólról fel-fele vágja a' tsetset, nem pedig a' tetsnek felső részéről alá-fele vágattasék az, mint egy SCULTETUS nevezetes ember mondja, mivel eképpen a' fok vérnek ki-folyása a' vágó eszközt-is el-borítja, 's a' vágásnak-is egyenes útját láthatatlanná tévén, a' dolgozó személyt minden módou meg-akadályoztatja. Ha mindazonáltal a' tsets alatt lévő mozgató húsos in (musculus pectoralis) még a' ráktól meg-nem vefztegettett, tehát a' rák-súlyös tsetsnek el-mettzésében a' mettző személy az el-vágás ideje alatt dolgozó kezét ki-nyújtva tartsa, 's így az említett inat el-nem vágja. Meg-jegyzésre való

ló ez-is; midőn az aszfzony mellyével egygyütt az hónya alatt lévő részek-is kemény rák-súlyös mirigyekre váltak; ekkor a' tsets-tsel együtt a' hónya, alatt való veszett kemény mirigyeket-is mind külső bőrrel egygyütt ki-lehet mettzeni; de minekelötte az hónya alatt a' mettzés tetétődnék, szükség előre azon hónya alatt lappangó vastag ereket (arteriæ et venæ axillares) fel-keresni, hogy ezek el-ne vágattassanak, mivel egyébként meg-állíthatatlan vér folyás czek az ereknek el-vágatásából következnek. A' tsets alatt el-mettzett apróbb erek pedig, mivel a' tsetsnek el-vágatása után néha fokot véreznek, a' belölök való fok vér-folyás ezen erekskéknék meg-szorittatása által meg-akadályoztathatik. Ennekutánna az eképpen sebesítettett személy vért-tisztító orvosságokat be-vegyen, és gyenge laxatívakkal-is éljen; gyeuge 's kevés ételt első napokban egyék és igyék szappan-fü-gyökérről vagy Oroszlán-fog-fü, gyökérről (Taraxacum) főtt vizet; sőt meg-épülvén vigyázzon magára, mert másként a' másik mellye-is romlásra jut. Az rák-súlyös emelő hanemba felette kifejlesztett kemény a' daganata, még alkalmatofabban el-vágat-
tik

tik úgy, ha fonállal vagy selyemmel átkötöttetik, hogy így az alatta lévő mozgó húfos in (musculus pectoralis) jobban kiterzvéen, az romlott tsets mellöle annál alkalmazatosabban el-vágattathafsék, mitémü Operatióról szól Doktor HEISTER-is *Chirurgiæ Tab. XXI.*

Midön az Afzszonynak méhe szüntelen fáj, ágyéka 's hasa dagadt, 's az méhe' hüvelyiböl szüntelen az eves, büdös, rút nedveség ki-folydogal, jele az a' méhben jelen lévő ráknak. Itt egyebet nem tselekedhetni, hanem belsö 's külsö fájdalmat enyhítő orvofsággal éltetvén a' beteget, miué mü belöl a' mondola-téj' itala, 's veres Már-syruppal; kívül pedig az Búza-virággal, Bódza-virággal, 's Eb-szölö' nyers leveleivel való kötözés, mert a' méhet ki-nem lehet vágni, mint némellyek gondolják. Mert a' mit egykor amaz nevezetes Bába-mesterségnek LÆVRETUS nevü Doktora Páris Városában egy Afzszonyból ki-vágott, a' nem a' méhben vala, hanem a' méh-szájához nött vad-hús (Polypus) mint erröl eképpen írva vagyon *Commentariorum Parisinorum Tom. III.*

Ha a' Rák a'-nyelv' végén lévő mondolákat el foglalta, ezeknek orvoslását egy SCHESSELDEN nevü jeleffen meg-írta; tudni-illik az efféle rákot erős etető szerekkel fenki ne illesse, hanem illettefsék gyenge tépett ruhából való borostátskával (cum penicillo) melly rósa-mézzel meg-kenetett, a' mézben pedig előre kevés falétrom-is kevertetett, ugyan ezzel a' torok-is fetskendeztessék, el-olvasztván két kalán illy rósa-mézet fél meszszely olly féle meleg vízben, melly Sállyárról, Fok-hagyma-szagu-füről vagy Isópról főtt. De a' frantzus embernek eképpen meg-romlott mondolái tsak salivatio által gyógyíttathatók.

Az ajakon lévő rák-súly jó idején ki-mettzettessék, még pedig úgy, hogy az alatta való egészséges részből-is valami kevés el-mettzödjék, mert egyébként hamar a' tsontra ereszkedik, de az efféle febes ajakat annakutánna tökkel's tzernákkal öszve-szerkéztetni szükség. A' gyermekek' ajakokon támadó rák könnyebben gyógyuló lenni szokott ugyan, mint az életefebb embereken támadó, mindazonáltal az fent említett Doktor *Fan SWIETEN* Ur emlékezik egy katonáról, kinek ajakán lévő rák-

ja az el-vágás által (per ablationem) meggyógyúlt.

Végtére midőn a' rák a' testben már mélyen bé-ette 's vette magát, és az ez okra nézve a' ki-vágás által tellyesféggel (nem tanátsos lévén e' dolog) ki-nem irtathatik, úgy kell a' dolgot intézni, hogy a' rák meg-ne háborittassék, 's eképpen mérgefebbé ne tétessék; se a' beteg' részéről, se más részéről. E' végre akarmi-féle szer-is reá: rakatratván általmára szolgál; a' beteg-is feminémü kövér húfokkal, ki-vált disznó-húfval, és síros 's fűszerfázamozott eledel-ekkel ne éljen; néha néha magán eret vágasson, és ollykor gyerge laxativumot bé-vegyen, minémü a' rhabarbara gyökere, és a' fejer bor kő' pora, mellyekből egy köntinget vévén egy kis meleg vízbe el-ólvastva bé-veheti. A' melly részen pedig az illy orvosolhatatlan rák fekszik, ennek ellenibe az egészséges tagon a' Borbély által egy kis sebet (fonticulum) tsináltasson, mellyben-is egy borsó-tzemet dugva tartván, engedje a' sós nedvességeknek belöle szüntelen való ki-el-ivárodását. Az el rejtett es gyógyithatatlan rákról lévén eddig a' belzéd es tanats-adás,

tovább-is ezen végre azt tanátslom, hogy ez efféle bőr alatt lappangó titkos rákot a' hideg ellen és széltől minden úton módon meg őrizni szükség, száraz gyenge ruhákkal bé-takarva tartván ezt, minekutánna bé-borittatott, laposon és vékonyon ki-vert ólommal: felette való lévén a' daganatban a' fájdalom, a' sárga viaszkot olvaszszák-meg, 's keverjenek közéjé apróra tört Belénd-fü leveleit, és piros vad-mák' virágait, mellyet így ruhára kenve fel-lehet kötni a' fájós részre, az *Emplastrum saturninum Mynsichti*-is jó oképpen felkenve; de siros vagy szurkos eszközöket az illy fájdalmas rákra senki ne tégyen. Az eleven, az-az: meg-fakadott Rák ellen hasonlóképpen kevés hatható kívülről való orvosságok találatnak, mivel akármilyen gyengezer ártalmára lévén, azt még jobban mérgezésé teszi, egyedül azért arra intéztesék a' dolog, hogy a' rák-súly tisztítsák, és az ő további terjedéseknek hathatós eszközökkel ember minden módon ellene álljon. Ezen ki-fakadott rákban az inak 's húsos részek' rothadásának, 's ennek az még egészséges részekre való ki-terjedésének kiváltképpen ellene-áll az neveztetett *aqua phaga-*

gadenica, mellybe gyenge ruhák mártatvánúv azok a' meg-veszett 's büszhött részekre sik borittatnak; ez *aqua phagadenica* pedig ké-és szül eképpen: midön egy font méz-viz-siv ben, melly az *aqua calcis*, tizenöt grán nst *Mercurius sublimatus corrosivus*, az-az: fe-el jér markorium el-olvasztatik; az *aqua calcis*, az-az: méz-viz ismét így készül: mi-im dön hat font vízben egy font óltalan méz sio belé hányatik, melly minekutánna e' viz- -si ben el-ozlottt, a' viz yalamin által szüre- -er tik (id est, filtratur.) Igen bűdös lévén a' 's i rák, az *aqua phagadenicában* kevés *succini imi essentiát*-is tölthetni, csak hogy az *Essentia sia só nélkül készült* legyen, (id est: *sine al- -is cali parara succini essentia*.) Jó az Aloës ef- -is sentia-is, és a' Peruviai balsamom; néha sd száraz ruhákat-is rakhatui e' hűszhödt rák- -xi sülybe, hogy azokba szivárodjek a' temér- -re dek bűdös rusnyaság. A' tájdalom az ele- -e ven rákban el-szenvedhetetlen lévén, ken- -n nyék-meg azt e' következőkkel: tizenkét 29 vagy hűz birs-alma magvaira töltsék fél 153 üveg-pohár rósa-víz, vagy tüzta víz, és 29 minekutánna a', viz a' magvaon meg ko- -o tsonyafodik, hány belé kevés égetett olom- -n port, és kennyed így evvel, az *Aqua Plan- -n*

gmaginis is jó, és aqua spermatis ranarum,
 és az Emplastrum de ranis, mellyben ce-
 llulosa kevertetett, nem különben a' neve-
 zett unguentum nutritum, quod paratur
 ex oleo rosarum, spuma argenti atque ace-
 ricis; ezek pedig mind Patikákban fel-talál-
 hatók, és olly természetű szerek, mel-
 lyek a' mérges heves ki-fakadott Rákot hi-
 gyesítik, 's eképpen a' fájdalmat is enyhít-
 kintik. Ha egyéb nem volna, tehát ezen vég-
 sőre a' nyers Uti-fü ki-nyomott leve-is ház-
 sonos lészén, kevervén e' közzé-is kevés
 éggett Olmot; Ezen javallott Orvosló esz-
 közők fölibe pedig minekutánna fel-kenet-
 kének, vagy fel-rakadtak az eleven rák-súly-
 sere leg-jobb borítani egy ruhát, mellynek
 egyik oldala flastrommal bé-kenődött, erre
 böedig leg-alkalmasb az Emplastrum myn-
 dichti Saturninum, mellynek Compositiója
 a' Bétsi dispensatoriumban meg-van nyom-
 tatásba. Az felette fájdalmas eleven rák-
 sere a' frantzia nemzet igen él egy szokott
 Balsamommal, mellyet Balsamum tranquilans,
 hísz-az: tsendesítő balsamnak nevez, melly-
 l és le-irva vagyon az Parisi dispensatorium-
 naknak 140-dik levelében; de ezt bé-venni
 mártalmas lenne, csak kívül kell véle a'

gadenica, mellybe gyenge ruhák mártatván azok a' meg-veszett 's büszhött részekre borittatnak; ez *aqua phagadenica* pedig készül eképpen: midön egy font méz-vizben, melly az *aqua calcis*, tizenöt grán *Mercurius sublimatus corrosivus*, az-az: fe-jér markorium el-olvasztatik; az *aqua calcis*, az-az: méz-víz ismét így készül: midön hat font vízben egy font óltadán méz belé hányatik, melly minekutánna e' vízben el-ozlottt, a' víz valamin által szüretik (id est, filtratur.) Igen bűdös lévén a' rák, az *aqua phagadenicában* kevés *succini essentiát*-is tölthetni, csak hogy az *Essentia* só nélkül készült legyen, (id est: *sine alcali parara succini essentia*.) Jó az Aloës *essentia*-is, és a' Peruviai balsamom; néha száraz ruhákat-is rakhatui e' hűszhödt rák-súlybe, hogy azokba szívárodjék a' temérdek bűdös rusnyaság. A' fájdalom az eleven rákban el-szenvedhetetlen lévén, ken-nyék-meg azt e' következőkkel: tizenkét vagy húsz birs-alma magvaira töltessék fél üveg-pohár rósa-víz, vagy tüzta víz, és minekutánna a', víz a' magvaon meg kotsonyásodik, hányu belé kevés égetett olomport, és kennyed így evvel, az *Aqua Plan-*

taginis is jó, és aqua spermatis ranarum, és az Emplastrum de ranis, mellyben cerussa kevertetett, nem különben a' nevezett unguentum nutritumis, quod paratur ex oleo rosarum, spuma argenti atque aceto; ezek pedig mind Patikákban fel-talál-tathatók, és olly természetü szerek, mellyek a' mérges heves ki-fakadott Rákot hi-vesittik, 's eképpen a' fájdalmat-is enyhítik. Ha egyéb nem vólna, tehát ezen végre a' nyers Uti-fü ki-nyomott leve-is hasznos lesz, kevervén e' közzé-is kevés égett Olmot; Ezen javallott Orvosló eszkö-zök fölibe pedig minekutánna fel-kenet-tek, vagy fel-rakadttak az eleven rák-süly-re leg-jobb borítani egy ruhát, mellynek egy oldala flastrommal be-kenődött, erre pedig leg-alkalmasab az Emplastrum myn-sichti Saturninum, mellynek Compositiója a' Bétsi dispensatoriumban meg-van nyom-tatásba. Az felette fájdalmas eleven rák-ra a' frantzia nemzet igen él egy szokott Balsamommal, mellyet Balsamum tranquilans, az-az: tsendesítő balsamnak nevez, melly-is le-írva vagyon az Parisi dispensatorium-nak 140-dik levelében; de ezt be-venni ártalmas lenne, csak kívül kell véle a'

Rákot kenni. Ha az Alsószony méhében tapasztaltatnék ilyen eleven mérges Rák, szükség abba bé-fetskendeztetni a' Borbéllyal olly meleg vizet, mellyben mák fejei főzettek, 's mellyben tojás sárgájával együtt, vagy nádmézzel kevés therebintina kevertetett. Mikor pedig e' mérges rák ujjalag be-köttetik, 's kötve tartatik (quando cancrorum ulcus deligatur) szorgalmasan keli vigyázni, hogy azt semminémű szellő ne érje; e' végre azért a' ditsértetett bölög emlékezetű Doktor *van SWIETEN* azt javallotta, leg-jobb illyenkor a' Rákra valami olajjal meg-kent hólyag hártját teríteni.

XIV. Rüh.

A' Sennyedék, melly Rühnek neveztetik, a' mint egyéb Nemzet közt, úgy ez mi Hazánkban-is már közönséges nyavalyává lett; honnét eredett légyen elsőben ez útálatos nyavalya, bizonyoson meg-nem-határozható: Én ugyan magam részéről így vélekedem; mint-hogy a' Rüh a' régi Bél-poklofságnak (melly nyavalyáról ez előtt tizenhat-száz esztendőkkel *ARETÆUS*, és *CELSUS* nevű nagy tudományu Emberek leg-job-

jobban, 's bővebben irtak vala) talám valami fajzattya, 's maradvánnya lévén, mint-hogy azon Bél-poklofság régenten (noha a' régi Görögök, és Arabsok közt is) de nevezetellen a' 'Sidó Nemzetség között uralkodott; És minekutánna az Istennek igaz Itéletéből a' 'Sidó Nemzetség minden egyéb fele Nemzetek közzé el-ofzlott, tehát ezen szörnyü nyavalyának-is némi-némi mételet magával a' közzé vitte, 's mint egy örökösön azok között el plántálta, úgy, hogy nem bél-poklofságot ugyan, hanem annak valami mérges maradványát azok között hagyta; mert nekem úgy látszik, hogy a' Bél-poklofság mindennemü egyéb Rühök nemeinek szülő anyja, melly utálatos vala a' régi Emberek közt ki-rekesztvén az ilyen Személyeket az emberi társaságból, a' mint ma-is rühes ember az Emberi társaságtól ki-rekesztetik, mivel ez-is utálatos ragadós nyavalya. 'A' Bél-poklofság ugyan jöllehet, mint mondgyák, az Indiai Sumatra, és Java nevü Szigetekben most is uralkodó légyen, mindazonáltal ezen a' Világ részén már meg-szünt; mert a' mérges nyavalyák az efsztendők for-gási szerint, az Országoknak fekvése szer-

rint, mind pedig az Emberek természeti, és az élet módjának különbözőségi szerint elszoktak változni, sőt néha az ő essenciájokban az concurráló, 's vélek ellenkező külömb-sele természeti okok miatt enerváltatván, teleyességgel el is múlnak; mert az nap alatt minden dolog az eredésből veszi az ő létét, de éppen azért, hogy ő eredett, nem mind örökké azon formájában, és tulajdonképpen való erejében tartós lehet. Mert kerlek, ha az látható mérgek az természeti tűz által edényekben elváltoztathatnak az Emberektől, avagy az láthatatlan mérgek az égi tűznek különböző ereje szerint az levegő égben nem rontathatnak-é? Imé hajdon a' nagy HIPPOCRATES a' láthatatlan pestis mérget-is Görög Országban tsupa természeti tűz által is megszabadította. Igaz ugyan, hogy némely tudósok a' régi Bél-poklofságot, és mostani Frantzosi nyavalyát egymáshoz hasonlító nyavalyáknak állittyák, mint eképpen itél amaz Jenai Professzor TEYCHMEJER, és VERCELLONI Jakab Olasz Országban in Tractatu de morbis pudendorum.

Az Rüh annakokáért olly külső nyavalyája az Ember teste külső bőrének, melly
miatt

miatt az rakva káfa forma, vízkető, terjedő, 's el-ragadó apró eves kelevényetskéekkel. Es ez vagy az Emberben magában tamadó, vagy másról el-ragadó; vagy eves vagy száraz természetű; fokáig tartó, hamar el-muló. Egy tagot egyedül el-foglaló, vagy minden tagokon egyaránt lévő; Bör színt, vagy mélyebben a' húsban álló.

Esmértető jelei pedig a' száraz Rühnek ezek, hogy ennek kelevényetskéi szárazak, és így nem evésedők, hanem nagyon vízketősök, és a' bőrt darabossá téyők. A' nedves Rüh jelei ismét, hogy ennek kelevényetskéi amazenál nagyobbatskák, mellyek fel-dagadozottak, égetők, vízketőbbek, mellyekből eves, és genyetseges nedvesség ki-szivárog, mélyen a' testben ereszkednek, és bőr színét mint-egy meg korpásittyák, és kékellő, vagy barna színre változtattyák, söt kek, 's fekete színre-is; minémü példa hajdon Anglia Országban (a' mint az Angliai Transactiókban-is meg-irva vagyou) láttatott, az hol tudni-illik egy Embernek egész teste bőre olly fekete rühvel rakva vala, hogy az szeretsenhez hasonlónak látattnek: De a' belső részek-is néha a' rühtől el-foglaitatnak,

igy RUYCHIUS Doktor emlekezik emberről, kinek vizellő hólyaga belől egészen fenyedékes vala. BUDEUS a' Berolini Miscellaneákba meg-jegyeztetett egy Gyermeket, mellynek szive egészen a' rühtől el foglaltatva halála után találtatott vala.

Ez külső nyavalyának közelebb való oka, a' sós romlott verből a' testnek bőri alá szivárodott eves, tsipös, etető nedvességek. A' külső dolgok pedig, mellyek a' meg-rühesedésre okot szolgáltatnak, imé a' következők: 1.) A' nedves büzhött levegő ég. 2.) A' iöftölt húfok étele, 's egyeh igen sós eledelek; a' meg-pállott zöldségek, 's a' fanyarú borok. 3.) A' vér rendes szokott kifizülésára való uttvainak meg-rekedele. 4.) A' hosszsan tartó betegségek, es a' Frantz. 5.) Olly ruháknak, keszkenőknek viselése, mellyeket ez előtt rühes Személyek magokon hordoztak; úgy nem külömben az effelekkel való együtt hálás, 's egy tálból való evés 's egy edényből való ivás. 6.) Néha meg-esik, hogy mind két részről való tiszta uj házas Személyek-is meg-rühesednek, de ez a' két különbözö még együvé nem szokott ki-gözölgö nedvességektől vagon. 7.) De a' Mester emberek közt-is igen uralkodik a' fenyedék,

dek, minemüek közt pedig leg-inkább uralkodó légyen, azt egy tudós Olafz RAMAZZINI in morbis Artificum meg-jedzette; Ez Országban leg-inkább a' Szabó, es Tsizmadia legények töle infektáltak. Az katonák-is néha meg-rühesednek azért, mivel mundurjaikat rühes legények vartak. De a' 'Sidók leg-inkább a' rühtől bántatnak, mivel tisztén magokat nem tartják. 8.) A' kis Gyermekes pedig a' tisztátalan Dajkák miatt esnek efféle nyavalyákban. 9.) Rühessékké lesznek azok is, kiknek folyó sebjei idején bé-gyógyúlnak, vagy elégséges ki-tisztulások előtt bé-gyógyítatnak. 10.) Azok-is ilyenekké lesznek, kik a' szokott köpölyöztetéseket félben hagyják, el-mulatván annak rendes ideit, nem különben fennyedésekké lesznek a' heverő dologtalan emberek-is.

Az ebből való jövendöléseket mi illeti, azokat meg-jedzem im' eképpen: 1.) Az eves vagy nedves Rüh nehezebben gyógyul, mint sem az egyéb-féle nemü, és hamarább-is el-ragadó ez, mint sem a' száraz rüh. 2.) Az ifjabbakról könnyebben-is el-veszhető, mint a' véneknek testekről. 4.) Hamarább gyógyul az nem régi, mint sem a' régi rüh. 5.) Ha a' meny edekes emler-

nek belső részei, minémű a' máj, a' lép, 's a' t. egyfzersmind meg-romladozva vagnak, annak állapotja nem ritkán hektikára vagy vízi betegségekre szokott fordulni. 6.) A' bizonyos időkre elől-forduló rühről (*scabies periodica*) jobbat lehet jövendölni, mint sem arról, melly hirtelen 's hosszsan tartó (*scabies chronica*.) 7.) A' kis gyermekek sokszor a' rüh által egyéb-féle nagy nyavalyáktól meg-mentetnek; minéműek a' himlők, 's a' t. és bizonyára a' rühnek elvezítésére való kenések, fenések miatt néha elég veszedelmes más-féle nyavalyák következni szoktanak, minémű a' maszlaggal és markoriummal való kenés, úgy hogy jobb volna sokszor a' rühnek alkalmatlanságát, mint sem szenvedni halálát. Így AMATUS LUSITANUS az ő könyvének 181-dik Levelében azt írja, hogy egykor egy helyett a' melly rühes embert meg-kenének, az azon következő éjtszakán meg-hala. Ez okra nézve RAYMOND Doktor egy Frantzia munkát írt, mellynek titulusa ez: *Traite de Maladie qui-è dangereu*, az-az: veszedelmes nyavalyáknak le-írása; továbbá HAGENDORNIGS Doktor azt jegyzette-meg, hogy az eképpen kent, fent rüh után a'

sze-

személy korszagossá vagy nyavalyáfsá lett; így szinten HOECHSTETTER Doktor az efféle nyavalya-türesnek következését emlékeztetben hagyta. SCHULTZ Doktor pedig az rüh helytelen kezelése miatt egyébféle következett nyavalyákról in *Miscellaneis Naturæ Curiosorum* emlékezik. 8.) Az rühes vén személyeknek, úgy mint szinte a' kis gyermekekkel-is vigyazva kell bántani. 9.) Az terhes Alfizonyt, ha rühes lécmd, foha ne kennyek, kivált hasát 's ágyékát ne bantsak, mivel az efféle mérges kenetek által, sőt egyedül a' rüh' mérgeinek-is a' méhbe való tereséből könnyen idétlent 's élet nélkül való magzatot-is talál szülni.

Az rüh' Orvoslása abban áll, hogy az véghez vitetöjék mind külső, mind belső Orvoságok által. A' belső szerek, úgy láttzik, szükségesebbek olyankor, a' mikor az ember faját verének romlott vóltából eredett a' leunyedék. A' külsők pedig a' madőn az más rühben lévő személyről el-ragadt. A' belső orvoslás három-féleképpen vitethetik véghez úgymint: Először a' bőv rofzsz vernek az érből való ki-botsáttatása által, melly ér-vágással lé-

szen-meg. Másodszor: az gyomornak 's be-
 leknek tisztítása által, melly laxatívákkal
 végeztetik. Harmadszor; Vért tisztító 's
 enyhítő szerekkel, melly ezen végre szol-
 gáló gyökerekről és füvekről főtt vizek-
 nek itala által meg-lészen. A' külső orvos-
 lás két-féle. Első, melly fürdővel léssen;
 másik, melly kenéffel végeztetik. Laxa-
 tiva gyanánt akár egy lótt fenna levelet
 meg-főzsz egy meszszely afzszu-szilva' le-
 vében, 's azt meg-szürvén melegen éhom-
 ra meg-iszod, akár fél lótt apróra vagdalt
 rabarbara gyökért fél meszszely afzszu-szil-
 va lévben meg-főzsz, 's meg-szürvén me-
 legen éhomra meg iszod, mind egy léssen.
 Ezek után a vérnek tisztítására lehetne
 ugyan hasznosan élni Dioscorides Orvos'
 tanátsa szerint a' szamár-téjjel, de ez nem
 mindenütt kapható lévén, a' ketske-téj' fa-
 vója-is ez végre bé-szolgál, tsak hogy
 szappan-fü és föld-füsti-fü nyers leveleit ben-
 nek meg-főzzék. Inkább azért gyökérrel
 's füvekkel kell illy végre élni: végy azért
 széles lapu tövit, szappan-fü gyökeret, vagy
 e' helyett a' bóltokban szártsa-gyökeret,
 lórom-lapu-gyökeret (*Lapathum acutum*) és
 nagyobb Fetske-fü gyökeret, mindenikből

ket lótot, édes gyökért négy lótot, Fenyő-fa-forgátsát három lótot, Anis magot egy lótot, mellyek apróra vagdaltatván 's jól öszve kevertetvén, minden reggel fél marékniit egy ittze vízben meg-kell főzni, 's ezen vizet melegen éhomra meg-inni; vagy e' gyökerek helyett végy egyaránt föld-füti-füvet, szarvas-nyelvü-tü, és kattang-kóró' leveleit, Szappan-füvet, Varr-füvet, Derétze-füvet, Százfzor-szép-virágot, mellyek meg-vadaltatván, belőlök fél marékra való egy ittze vízben főzethetik ujjolag mindennap, mellyből is fél részt reggel, a' másikat usonnakor meg-igyék a' rühes. A' fertő pedig készüljön így: vegyenek örvény-gyökért, lórom-lapu-tövet, mindenikből nyóltz lótot, Füle-füti-füvet, és Szappan-füvet, mindenikből hat marékra való, ezeket főzzék-meg húsz font vízben, mellyet meg-szürvén, töltenek hozzá tizen-két font tehén édes tejet, 's füröszfzék-meg a' rühest benne; vagy végy lórom-lapu tövit és széles-lapu tövit, mindenikből négy lótot, szappan-füvet, föld-füti-füvet, zöld dohány-leveleket, fetskefü leveleit, mindenikből egy marékkal vés mind ezekhez, négy jó marék bik-fa-ham-

vát, az-az: hamuját, és fűzd-meg ferdőnek. Ferdőnek pedig Nemes Veszprém Vármegyében lévő Szent László vizét egy tudóffan ki-dolgozott munkájában (az-az: Dissertatióban, melly A. 1777-ben Pofonyban ki nyomtattatott) Gömörly István nevű jeles Orvos Doktor, amaz Nagy-Győr Városában most is élő nevezetes Orvos és Alkimikus Gömörly Dávid Uram kissebb édes Fia kiváltképpen használatosnak lenni az rüh ellen nyilván tett próbáival bizonyítja, midőn pag. Operis ejusdem 20mø így szöll: *Hinc (aqua scilicet Sancto Ladislaensi) in morbis cutaneis scabie nimirum et ejus speciebus pulcbros præstat effectus &c.*

Minekutánna már az ide közelebb megírott móddal 's reuddel a' belső orvoslás véghez ment, ekkor már a' ferdés közben a' külső kenésekhez-is foghatni az oily-féle rühben, melly belőlről eredett, de legbátorságossabban foghatni ahoz a' rühhez, vagy fennyedékhez, melly kívülről, tudni-illik másról az emberre származott, az-az: más emberről el-ragadott. E' végre végy Patikában fejer kámforos irat egy lótot keverj közzé bűdös kö, az-az: kén-kö virágot egy köntinget, Mercurius dulcifica-

tust egy scrupulust, Rósa-fa olajt fél scrupulust, Jasmin olajt annyit, a' mennyi elég, hogy mind ezek az öszve-kavarás által alkalmas irrá váljanak, melly irral melegen regvel 's estve kenessed testedet; vagy végy pomáda irat két lótot, édes markóriumot más-fél köntinget, Babér-mag-olajt is más-fél köntinget, mellyhez kevés viaszkot téven, keverd mind jól öszve, és mikor estve le-fekszel, kend meg magadat ezzel gyengén; avagy vágd-le a' Bodza-fa középső zöld héját, tégy ehez lórom-lapu tövet es ceruffát, főzd-meg mind ezeket irós vajban, 's uyomogasd által melegibe tiszta vászon ruhán, 's kennyed magadat véle. A' Braslói tudós Orvosok' Tárfasága a' rüh ellen a' következő irat mindeneknek kiváltképpen javallja: Vegyenek, úgy mond, meg-mosott terebintinát két fontot, tavasz-fzal készült irós vajt négy fontot, szép sárga színű kénkövet három lótot, timsót ceruffát egy-egy lótot, sárga viaszkot egy fontot, Baba-ire fű gyökerét, Farkas alma-fű gyökerét, 's Babér magvait, mindenkiből hasonlóképpen három lótot, mind ezeknek öszve-kevertetéséből készittessék-el az ir, mellyel regvel 's estve az ember keze

's lába' feje 's ujjai közti hasznosan kenet-
tethetik. Egy Mantuvai Olasz tudós SYL-
VATICUS nevűnek im' e' következő ira di-
tséretes: Vegyenek, úgy mond, Fige-bab,
az-az: Fürtös ibola magvainak lisztit egy
fontot, kénkövet poroztattat és falétro-
mot, mindenikből négy lótot, Rósa-irat ti-
zen-hat lótot, Eleven-kénesüt hat lótot,
édes Mondola-olajt annyit, a' mennyi hig ir
forraltatására elégséges: ezzel-is naponkent
a' rühes személy tisztátalan tagjait kenegesse.

Végezetre, mind a' rühuek gyógyítá-
sára való idő alatt, mind a' meg-gyógyú-
lás után-is az olly ember minden kemény,
durva, kövér, 's igen sózott és savanyu
ételeket tellyességgel el-távoztasson; nem
külömben a' savanyu italt-is, de tiszta ó
bort keveset ihatik, kivált ollyat, melly-
ben ez előtt egy darab ideig az örvény-
fü gyökere ázva állott, 's így osztán is-
métlen a' tisztaságot kedvellő emberi tár-
saságban, ha kívánja, helyet 's kedvet
talál.

V É G E .

2530

46/10

UMS